

THE KUPPUSWAMI AYYAR
RESEARCH INSTITUTE
MADRAS

Government Oriental Series—Class C No. 2

THE
BUDHABHŪSANA
OF
KING SAMBHU

With an Introduction Notes etc

By

H D VELANKAR M A

Professor of Sanskrit Wilson College Bombay

PUBLISHED BY

Khandekar Oriental Research Institute, Poona

1935

Copies can be had direct from the Bhamburdekar O R
Institute, P O Deenan Gymkhana Poona, India

Price Rs 1 As 8 per copy exclusive of postage

POONA

Printed from type set up at the Bhamburdekar Institute Poona,
Anandacharan, Budhwar Peth and published by
V G PARANJPE, M A, LL B, D Litt Secretary
Bhamburdekar Oriental Research Institute POONA

First Edition, One Thousand Copies

श्रीमन्मन्त्रमुखाविरचितम्

॥ बुधभूषणम् ॥

वर्ष ५ अङ्कुरमन्त्राविरचितम्

वेदमन्त्राविरचितम् बुधभूषणम् बुधभूषणम्
आचार्यशास्त्रमन्त्राविरचितम् लिपिनीतिम् संचारितम्

मुद्रणस्थानम्—

माधवारकरशास्त्रविद्यामहाधनमन्त्रिणाधिकारी,

माधवारकरशास्त्रविद्यामहाधनमन्त्रिणाधिकारी

सन् १८८८ दिनांके ११२५

सन् १८८८ दिनांके ११२५

TABLE OF CONTENTS

	Page
Author's Preface	viii
Introduction	ix-xv
Text	1-14
Chapter I	1-4
Chapter II	4-10
Chapter III	10-14
Notes	1-10

THE UNIVERSITY MICROFILMS
SERIALS ACQUISITION, ANN ARBOR, MI 48106
(313) 963-9000

PREFACE

—*—*—*—

The present edition of the *Baddhakṣara* is based upon a single manuscript in the Mss library of the B B R A Society of Bombay. The manuscript is incorrect in many places and has left some gaps here and there. From the writing and paper etc. the Ms appears to have been written before 150 years or so. I am greatly indebted to the B B R A Society for allowing me to make use of their manuscript for this edition.

I feel glad to express my obligations to Mr. C A Kinross C I E and also to the late Rao Bahadur Parasuram both of whom gave me valuable information regarding *Sambhag*.

I further acknowledge with gratitude the assistance which I received from Mr. Parasho tam Valasai Masp I F of Bombay. He showed me his own copy of a few selections from *Sambhag*'s Hindi poems and permitted me to print them. These selections however have not been printed in this book as it was decided by the Executive Board of the Ethendarker Oriental Research Institute.

Lastly I thank my friend Mr. G B Bapat M A who much helped me in preparing the press copy and others who similarly helped me in bringing out this edition.

H D VIDYAKAR

INTRODUCTION

(A Report from I B B R 4 5 1953)

In 1929 I was entrusted with the work of preparing a descriptive Catalogue of Sanskrit and Prakrit manuscripts of the Bombay Branch Royal Asiatic Society. While doing this I came across an incomplete Sanskrit manuscript which on close inspection was found to contain a Sanskrit work called *Buddhacharita* claiming to be written by King Samudra, popularly known as Samudra, son of Shringa the C. king. This was rather strange since nothing but various deeds at the most brave and daring are usually connected with the name of Prince Samudra. On going through the whole work, however I found that it scarcely contained anything of either literary or historical importance. Nor could it possibly prove that Samudra was a man of letters. However the mere fact that Samudra's name was connected with a literary work has induced me to bring out an edition of the work.

The work is apparently divided into three chapters not clearly distinguished from each other. The first contains 194 verses mostly *bhāṣa*, which are quotations from well known authors rendered popular owing to their striking nature but often the sources of which are unknown. The first fourteen verses are introductory they contain a brief history of the author's family written in good easy Samskṛit and together with the next eleven verses containing a hymn to Goddess Bhagvati are the only few lines which are directly from the author's pen. The first 42 of these contain praises offered to 4 queens Deva, Gauri and Parvati. The next ten are rather important. I subjoin an English translation of these.

(1) There was a King called Shaka (Shabaga) who was the Indra of the earth who was skilled in Politics and Fine Arts whose deeds were brave and noble whose name was

extensive and who was the Moon rising from the midst of the ocean in the form of the family of Bhrahmas

(8) Who worshipped the earth with an offering of the mainstems of the heads of hostile princes which were severed (from their skulls) by a volley of arrows discharged from his bow which was drawn right up to the ear—to him the lofty crown jewel of numerous princes was born the princely lord (i. e. Vikram) as his son known widely by the name "Siva"

(9) Vikramaditya is Siva the invincible Chakrapati lord of umbrellas who is (more but) the lord of the world (i. e. God V: m) who has assumed a partial incarnation having seen the whole religion in distress as it was broken by the voracious serpent in the form of the Kali age

(10) [Viva]—who in the course of the Buddha incarnation of Gopala while Kali was yet in his full strength on earth (he had not yet declined) set up the Brahmins and other castes on a firm foundation in their respective walks of life by re-establishing the sciences of the gods—with a view to protect and revive the same religion which had been violently disturbed by the Mitthias

(11) He then built fortresses for the protection of the earth on the bow of the mountains inaccessible to the enemies though called "Viva" between Karmataka on the one hand and Bayadana on the other and between the river Aruna and the ocean (western) the towered among the large rugged mountains in the inaccessible fort called Rami (or Ragad)

(12) He conquered the whole of the earth from the eastern mountains in the western ocean and from the Gobi (Adam & Eve) to the mountain of gold (i. e. the Himalayas) and made all princes pay tribute to him Having learnt the duties prescribed by the Sritis declared to him by the learned he shines day by day on his throne after the coronation ceremony by means of such symbols of royalty as the Chakra etc

(13) Who being a valiant prince valiant, on the

festive occasion of his coronation the Brahmins who had come from different places with countless gifts of corn, garments, elephants and horses, and thus spread in all directions his fame fit to be sung by gods, and resembling in its purity the lustre which shoots out from the Moon.

(14) He it is whose fort abides with palaces and war-towns in which princes dwell with riches and beautiful market-squares with new lakes filled with water all around with learned priests, physicians and astrologers with honest hereditary ministers and with the numberless host of slaves of four kinds.

(15) His son who is the great jewel of all the fatherly chiefs and who is well versed in (let him cross the ocean in the form of) Poetry, Rhetoric, Puranas, Music and Archery is famous by the name Sambhava.

(16) That King Sambhavarisesa is composing this good last book having carefully read the works of the ancient writers and having taken his material from them.

(17) May the wise accept what is good and give up what is bad having carefully gone through our work. Rajabharata indeed except milk, leaves abandoned water mixed with it.

This is purely an introduction which is full used by the work proper.

This is however introduced by a hymn of eleven stanzas addressed to Bhavani and composed by the author himself who naturally begins his work with a hymn to his favourite deity in order to secure uninterrupted completion.

This hymn is followed by fifteen stanzas (29-43) in praise of different deities then by eighteen stanzas (44-61) expressions of benediction both culled out from well known ancient works. Last of all come the Anvashita or 116 stanzas (62-178) followed by these stanzas which are recitations of a kind of literary puzzle known as *Atashapitra* (180-184).

The second chapter which forms the main body of the work contains 612 verses treating of politics. The author here deals with the following subjects, of course always in verses cited from other works, usually from the Mahabha-

and Varadhamadheva Purdase and the Kanadakhi panditara. —The king and his qualifications (1-31) his servants (31-46) the prime minister (47-71) the princes their education and duties (72-91) King's advisers (92-94) the other component parts of a *kur-don* a-Krea (97-106) b-Rastra (107-110) c-Durga and its equipments (111-126) d-Bala : e the Army (127-138) King's duties (139-203) wives (204-225) attendants (226-241) councillors and the council (242-273) ambassador (274-284) King's duties (285-321) King's vices (322-327) invasion (328-336) King's duties in general (337-412)

The third chapter contains miscellaneous information useful to princes and is therefore called *Marahapati prakarana*. Our manuscript contains 57 stanzas of this chapter and a portion of the 58th.

As regards the authorship of the work, the general opinion of the reader of the Marathi history is against ascribing any literary activities to Prince Sambhaji. The writers of the chronicles of the Maratha history both old and new leave an impression on the mind of the reader that Sambhaji though brave was incapable of anything worthy of praise. There is however nothing in them to show that Sambhaji was illiterate. Direct references to his literary merits and achievements cannot of course be expected in these chronicles whose sole aim was to narrate the political events of a particular period. We may at the most expect to get some casual references and as a matter of fact we do get some from which it is possible to conclude that not only had Sambhaji received education at the hands of learned Pandits but he had also taste for Sanskrit literature and was consciously in the habit of writing poetry in Hindi under the influence of Kavi Kalasa or the celebrated Kaladasi especially when passing his leisure hours in the company of beautiful women. The most explicit passage in this connection is that occurring on page 75 of Chitragupta's chronicle of Shivaji the Great. It refers to an incident which took place after Shivaji's escape from Delhi together with Prince Sambhaji. Being hotly pursued by Aurangzeb's men Shivaji was compelled to leave the Prince with a Pandit

named Kashipani at Benares. The learned Pandit taught him together with other boys as though he were a Brahman boy. But even this would not satisfy the crafty officers of the Mughal Emperor. The Pandit then had to eat in the same dish with Sambhaji in order to convince them that Sambhaji was a Brahman and not a Maratha. He then made some marks secretly (for the sin thus committed). He began to impart instructions to him in general Literature and made him well versed in Sanskrit (grammar) *Amarakosa*, *Raghuvansa*, *Siddhantaśaundari* (Buddhanta-) *Mukharāṇi* and other similar works. He is Sambhaji became very clever according to another chronicle (Marathi Samratyātri Choti Bakhara 1 = A short history of the Maratha Empire p. 32), the period during which he stayed there was about one year. If we believe in the Chronicles it is not impossible to maintain that Sambhaji obtained at least an elementary knowledge of the Sanskrit Language during this forced stay of his at Benares. Another passage which refers to the care bestowed upon Sambhaji's education by King Shivaji is found on page 35 of the 21 article chronicle of King Shivaji. There one Umaji Pandit is said to have been appointed to teach the Prince who was kept at Shringarpet.

From the passages quoted above we can safely conclude that Prince Sambhaji did receive at least an elementary knowledge of the Sanskrit Language and Literature during his boyhood. But there appear to have been original letters from which we can judge that he had kept up the habit of reading Sanskrit during his leisure hours till his advanced age. Thus for instance Knroard and Parsonis in their *History of the Maratha People* part II p. 58 remark— "Although he (i.e. Sambhaji) spent most of his life campaigning he was by no means averse from study. He employed a learned man called Keshav Pandit Adhvaita a friend of the great king to read with him. Valmiki's celebrated epic the *Rāmāyana*. As a reward he gave Keshava in 1684 A.D. 1689 small silver coins known as *ladis*. The king was moreover no mean versifier. He is known to have written two books of Hindi poetry. The first was

called *Nakhschikha* in which he described the pleasures of love. The second was named *Kayakalash*. In it he sang the varying charms of the beauties who beguiled his leisure moments. Even though the learned authors do not give the source of their information we can presume that they have got it from some literary documents either in the form of letters or of chronicles.

We are of course aware that the incident herein referred to cannot go to prove that King Sambhag was a good Sanskritist. We do not surely expect a Sanskrit author to require the help of a Scribe for reading *Valmiki's Ramayana*. It can be on the contrary be conceded that this is not a reference to the mere employment of a *Purani*—though this is not entirely impossible—as a special reward or token of favour even to what to have been given to him for the service. But even this meagre knowledge of the Sanskrit Language on the part of King Sambhag which at least we can safely presume from the incident is enough for our purpose. For the compilation of a work of the type we have before us does not require profound knowledge of the language especially when the author was a Prince who commanded the services of learned Pandits.

All this I hope is sufficient to prove that King Sambhag was the real compiler of the book before us. He may have been assisted by his Pandits in the work of selecting and arranging the quotations of which the work consists but he was the principal figure. It proves at any rate that Sambhag was fond of reading Sanskrit in the original and that he had the ambition of being called a Sanskrit poet.

The second part of the quotation from *A History of the Maratha People* given above is rather curious. It is based upon the recent researches of Mr. Purushottam Vaidya M.A. J. P. of Bombay as I learnt from the learned authors themselves. I am greatly indebted to Mr. Mayr who very kindly handed over to me by way of a gift a few stanzas selected from Sambhag's two works on Hindi poetry. From these very verses we can judge about the contents and form of the two poems. The first of these is called

Nakshatras in which the author gives a poetical description of the different parts of Radha's body from the nail of the foot (44) to the crown (45). In the second which is obviously a work on Rheumatism and is called Navika Bheda (Navika-bheda in the quotation from the History is evidently a misprint) we find a description of the different sorts of diseases such as Madhura, Prasa, Khasma etc. just after the history of Vardana written on Rheumatism. The few quotations that we have given do show a close acquaintance on the part of our author with the Sanskrit works on Rheumatism.

Among the quotations we find one from the pen of the famous Kabir. It is highly precious and even though we unfortunately do not possess any literary remains of this great favourite of Emperor Vardhana we have grounds to believe this; he was a literary man. In the old chronicles he is described as Kavi Kalan in the poet Kalan. It was popularly believed that the Kaushika-bhagavata had been purposely sent by the Emperor from Delhi and that he was a great enthusiast. As a matter of fact we know that the Kaushika did exert a wonderful influence upon the King, but as to what it was due we can simply guess. The origin of this influence is shrouded in obscurity. We will now be however far from the truth in assuming that to a considerable extent his literary gift helped Kabir's claim on his attention with the Prince. It is quite possible that his Kavi Kalan may have composed several poems which were preserved owing to the general disfavour in which he was held, but stray copies of which may you have excised and might one day be discovered by us. The Sanskrit poems (there may be more in the land) we ascribe to the pen of Prince Vardhana composed by him under the literary influence of Kalidasa who was certainly gifted with poetic talents.

बुधभूषणम्

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीविष्णवे नमः ॥

विद्यया ऽपि विदितं विदितं विदितं विदितं ।

पञ्चमः पाठः ॥ अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

सुखाद्वयवर्तिनि भवितव्यमस्मात्तु यथाशक्यं संवत्सराभ्यां ।

विषय विषयिका मजमादुसमिन्ना सुवेमिन्ना मज्जम मज्जमि ॥ २ ॥

विश्वविद्यालयीय परीक्षा केंद्र, दिल्ली विश्वविद्यालय

विष्णुविनायकस्य सङ्गमनामिकापञ्चमः ।

समाधान: $\frac{1}{2}$

विष्णुवर्धनसिंहः स्वयंभूः सत्यमेव जयते ॥ ३ ॥

अष्टावक्राचार्यस्य दृष्टिना दृष्टिः साधना

किंवा औद्योगिकीकरण यंत्रणेने त्या दुरुविकाळीतून काढण्यात येईल.

या प्रयोगासाठी काही काळीस आम्ही विद्यार्थ्यांना पाठविले।

या कुलावधिनिर्वाहकानां या असाधु व्यवहारसंश्लेषा ३५३

कर्मविनाशयोगो नामः । कर्मविनाशयोगः ।

दण्डा करारमधील बाबती विवृता वना ७ ५ ७

भारत सरकार, नई दिल्ली, भारत

अथर्ववेदस्य विधानस्य स्यात् इत्युक्तं विधानस्य ॥ ५ ॥

Keywords: *depression, anxiety, self-esteem, self-efficacy, coping strategies, social support*

अथ विविध विधानां विवरणम् ।

समस्या निवारण के लिए निम्नलिखित कार्य किए जा सकते हैं:

पुस्तक समुदायक विना बहि क्वाल भुज्या विनु १८८१

कविप्रसादसुखाभावादीय विविध प्रामाण्य विवरण ५ ।

असल पालिकासोपनाया (जीव) वा शिक्षण-उपपत्ति-संशोधनस्य ३३५

यन भाषिणो कलावधिकृत बुद्धावसार मत
 जीवात्मिकात्मकनिर्णयः सर्वत्र समानास्ति ।
 बुद्धमन्त्रावधारणाय मन्त्रावधारणा मुद्रावधारण
 ये एव सर्वत्र विरज्य विदित्य विदित्य विदित्य समानास्ति ॥ १० ॥

आकृष्टावस्थाओं में निम्नलिखित मान्यताएं हैं—

इन्द्राणि क्षितिवाक्यं च प्रत्येयो वासुधावाक्यं ।

आकुञ्चयन्मायसुखमनितं कृत्वा कुपी दुःखमे
दुःखं तद्वर्जितदुःखे विजयते यमीष्यन्मममी ॥ ११ ॥

विनिर्देशनमिदं यत् न कदापि कृत्यादिना भ्रमिष्यत् ।

[illegible]

सामान्यतया समाधानानु द्विजगत्यान्वयविषयौ भवतः ।

कलकत्ता विश्वविद्यालय के विद्यार्थी

वाङ्मयविषयान्द्वितीयं विमलं देवा कृष्णान्द्वितीयं
 कीर्तिं मण्डितमल्लभु मधिरा विमलमिता मृगता ॥ १३ ॥

सौंदर्य चरम गहरा मस्तिष्कबोधित सामान्यवर्धन^(*)

अनुशासनात्मक नियमसंग्रह

विद्यार्थिनामिकां प्रत्येकानामपि नामिकां

विश्वविद्यालयी चरित्रचित्रणविशेषज्ञाने प्रकाशितम् ॥ ३४ ॥

वसुधैव कुटुम्बकम् इति श्रुतिः समस्तमानवस्यैवैवम् (श्वस)।

४ कः प्रमादित्वं न गच्छतीति न न्यायविद्यावदनादृशोति ॥ ३५ ॥

विभिन्न शास्त्राणि पुराणशास्त्रादयः सन्त्येकं मायमयम् ।

व्याससि सदाशिवमसं उवाच ॥ न क्षम्यमाना क्षम्यमानादयम् ॥ १६ ॥

जीतिवत् वदत कनिमस्मयीया गृह्णन्तु मया न्यसज्जं वन्तु (प्रातः) ।

श्रीगणेशाय नमः (नीर) श्री गजलक्ष्मण राजद्वारा ॥१॥

निम्नलिखित में से सही उत्तर का स्थान चिह्नित करें—

एलएडिआर भैरवीदे कृपासलाह की श्रद्धांजलि—

सकल कलकलानि आभयनीं लक्ष्मम् ।

नमस्कारियुगयन्त्रा अब्दुली खानमन्त्रि

विभिन्नसिद्धयन्त्राणां प्रमाणानुसारं ॥ २८ ॥

महाराष्ट्र शासकीय अभिलेख, पुण्य १९७३

इमं श्रीमद्भुविश्वनाथसुखाय नमः ॥ १५ ॥

अपीव सुप्रभासकाली प्रीत्युत्साहयतां स्वयं श्रुण्वताम् ।

अथैतन्मार्गसंज्ञायाः समुदायः ॥ २५ ॥

सद्दिशमश्नयन्महिम्ना श्री मन्त्रसाम् ।

निमलान्हालम्हाकपाहकपाह(कलक)पथाम् ॥ २१ ॥

पिण्डाद्वयसंज्ञिका मुक्तामयसमन्विताम् ।

विद्यामहात्म्यम् ॥ १० ॥

महाराष्ट्र विधानसभा मासिक सभापतिताम

इति श्रीमद्भगवद्गीतायाः अष्टादशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

मृतमृतस्यैव नमः सुखाय दुःखनिवर्तकान्तरात् ।

सत्यमेव जयते ॥ १ ॥

वर्तमान का समय है मित्रता के ।

कुसुमं या कुशाग्रवीं च ध्यायन्नावाप्तम मत्तम् ॥ १५ ॥

सिद्धांतः ॥ अथवा अथवा अथवा अथवा अथवा ॥

विष्णोः/सुखमेवा दध्यात् सा कथादायका इत्यादि ॥ २६ ॥

मुद्राङ्गम्भट्टा दम्भारिः" इति नाम्ना विख्यातः ।

कामधुपिकुहजहया जानुयामावधायिनाम् ॥ २७ ॥

इति धनद्वयद्वयमणीसुनिर्दिष्टम् । (॥॥)

परमेश्वरस्य शक्तिरित्यादिभिर्वाक्यैः ।

महाराज गङ्गाधरप्रसाद मल विद्यापीठ—

अदि आनीनखनिताविल्लय पदां (५) । २८।

१२ शरनिहन्त्यन —

चान्द्रमाणिनाशुकीमन्तरमिताम्बर ।

जय(न्व)कात विश्वजन्मन्वाभिन्न मजानन ॥ २९ ॥

हृत्कण्ठयज्ञानदमीलितानी मन्त्राभ्युमान ।

हालकद्विषमपराजितमन्त्रैवता(न्वा)भिव ॥ ३० ॥

य हास्यापदुष्टाय चन्द्राद्युभितकीनये ।

चन्द्राकानलमयाय चन्द्राभशिवले नम ॥ ३१ ॥

हागन्धायस्त्रीभक्त्यय तमन्धाराय धाराय-

मन्त्राभयान्नकचन्धाय मिरिचामृद्विकञ्चुद्विचारिणे ।

मया स्तम्भारिणे हृता मिरिचिन मारायमेवास्त्रिभे

नाम कन्दुमिन्न कनन इक्षिणे पाथाय निम्ब वम ॥ ३२ ॥

मन्त्राभय(कु)क्षिणश्चाम्बिचन्द्राभयारण्य ।

चन्द्राभयमन्त्राभयमन्त्राभयमन्त्राभय ॥ ३३ ॥

यामाहुीकृतयामाहुी कृतलीकृतकुम्भारी ।

जातिरन्तु पुरा यन्तु क्षितिपुष्पमन्त्राभय ॥ ३४ ॥

पिनारुपातिवन्तु कुम्भमन्त्राभयिनीकुम्भ ।

तमपि मय न मन्त्रिभयमन्त्राभयिनी ॥ ३५ ॥

पुष्पिभय मय मापाहुवाभा

पति(न्व) पुरा भागधेय यन्त्राभय ।

पुष्पिभय मन्त्रिभय पुष्पिभा

इयाम्भय मन्त्राभय मन्त्रिभय ॥ ३६ ॥

मन्त्राभयमन्त्राभय पुर (पुर) पुष्पाहु

मन्त्राभय मन्त्राभय मन्त्राभय ॥

मन्त्राभयमन्त्राभय मन्त्राभय मन्त्राभय

मन्त्राभयमन्त्राभय मन्त्राभय मन्त्राभय ॥ ३७ ॥

मन्त्राभय मन्त्राभय मन्त्राभय मन्त्राभय मन्त्राभय ॥

मन्त्राभय मन्त्राभय मन्त्राभय मन्त्राभय मन्त्राभय ॥ ३८ ॥

सकरीसिचयभयग्या राधाकपलउदारीद्वयभनी ।

असृजनि सेना सुखकटारोऽपि हरिनेयानि ॥ ३५ ॥

विष्णोसि मय्य ईश्वर विष्णुना कथमिति कथमु(क्तुं) किंपित्तमुन ।

मिनिषाबुडलितमनादुषु सोभषु तमसद्विजयमि ॥ १० ॥

विषयसूची

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

पौनःपुन्यं तद्विषयं कृतं कलकत्ता विश्वविद्यालय

संस्कृत-भाषायां चरित्र-विवरणेन प्रख्यातः कविः कश्चिदस्ति ।

३. कर्म कर्मफलव्युत्पत्तिप्रदायकम् ।

આશા સોજાજીવિજાન ના સમગ્ર વિષયો ૧ થી ૭

सुखदुःखपरिवर्तिनिः शुभाशुभं सुखदुःखपरिवर्तिनिः शुभाशुभं

संपादकमहोदय महोदय कृपया सम्पादनपर्याप्तता जांचा। ॥ १२॥

सामान्य वास्तुविशेषज्ञता/सामान्य वास्तुविशेषज्ञता

आमाकसाधनम् विधाने पवित्राय साधनमेषाणि ।

गणेशोद्घाटनार्हिसालाभुसनिभूषणं प्रत्यक्षदृष्टे दृश्यमानं—

विनायकपक्षिण वा कर्मविधुस्तु वास्तु नीलकाण्ठस्य ॥ १५ ॥

अपराधी व्यक्ति का नाम

ATP-³² incorporation

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

विज्ञापितः यवन्तु मूलमालिङ्गितः ॥ ४१५ ॥

449-

अहङ्कारमनोकमोषणा आधिनयणा नन्दमयकलन ।

मध्यप्रदेशमन्त्रिमण्डलीया सभसु ह्यीया दियता दिवस म्हायतु ७ १५ ।

संयोजन (सी 1) का चयनित प्रिण्टिंग व्यवस्थापक

कक्षाटिपिनी विन्नुदय मासीन्दुमीयेय ।

गौमाचल कथमेव रीति व्यवसितुमात्राम्यथा गीतैः-

द्विष्य भवन्ति शत्रुभोजनपरा शौरी चित् पातु न न इति म

વિદ્યાને કદ્દમુન્ને મથિતારે તમને આશ્રિતિ અપાવશે
જાનાશઠ્ઠે રાજાશ્ઠે વિરચાને મદનિ અર્ચનરે કુચેરે ।
દેશુલે કુચિદ્યાસ મદિવમનિયા પીડનાવજાનિ
વિવિજા નિગાળી ત કમવતુ દુરિત મુરિધાના ખસાવી ॥ ૪૮ ॥

एव करकमलव्या म्वादिनीमल्लमाता
मल्लविरमयिनिधा राहिमीवीजमुत्पा ।
अनुकलमनुभुर्वन्नेव कीदा निवद्ध
स भवतु मम भुवि वाणि न मयहास ॥ ४१ ॥

॥ ५ ॥

तीर्त्थेष्वात्मनश्चालकसूत्रवदत्ते पशु(पशुर्) इत्यात्मनश्च
तीर्त्थे मायव(मय)मयात्मनेवात्मता कल्पयान्ताद्यानये ।
य एवात्मता मयात्मकतादि सञ्ज्ञित ईत्यात्मता स्वधुनी
वदत्ते ईत्यात्मनात्मनीतिनिर्गुण वाद्यात्म य एवात्म ॥ ५० ॥

कङ्कणिहृतकङ्कुणीकुलनटा नटावन्तीकुल-
 वचावङ्गीकुलनुष्णकीकुतकडीमुत्रीकुलाङ्गीवर ।
 वापाङ्गिल्लिखीकुलभिषयमार्द्वीकुताङ्गीकुल-
 एतारम्भपत्नीकुलेन्द्रावल वाग्धापनीकानुक ॥ ५१ ॥

पञ्च श्री नीलकण्ठस्य कण्ठं कथामाप्नुयेवम् ।
श्री(री)कण्ठात्मना पत्रं विमुक्तमव राजत ॥ ५२ ॥

स भुजद्विजराजस्य ज्ञानस्य विजयाय नमः ।
यदेकायि सनातनायि करोम्येषां जगद्गुरो ॥ ५३ ॥

—

शुभ्त म् नववीरनोसि चपल्य शायन गोपादुना
 कभी भुक्तिरम्यकालमुपलब्धीया नव मोदुह ।
 तस्यापेऽश्रुतिना भवन्त्यभुना हुन्दानन सन्दु^(१) ना ।
 मा यासीरिति नन्दगोपचपल्य नयो हरि पातु य ॥ ५४ ॥

आम्यन्मन्त्रकन्धरोदरस्य व्यावर्तिन्यारिषे
कहसैरुत्तमाकुल कलयतो लक्ष्म्या मुखाभ्योरुदम् ।

अथ गच्छतः । तत्राग्रे कथम् ।

दन्तादा क्षिप्रमा न केन विदुषा नृ बीधुलमवज्ज(मृग मध्यात्)
 सक्षिप्तमास्वसि राहुषा कस्यसि तत्कवचीचक्षुषि ।
 कस्येति राहुसि तत्कामिदसि तत्कामिदन्तमिदम्
 नृकेदुमिदमा किमत्र कसि किं क्व वा पक्षिणम् ॥ ६१ ॥

सक्षिप्तमास्वसि तत्कामिदन्तमिदम् ।
 तिकासभायां तत्कामिदन्तमिदम् तत्कामिदम् ॥ ६२ ॥

दन्ता क्षिप्रमिति राहुसि बीधुल वा (न-)
 तत्कामिदम् (तत्कामिदम्) तत्कामिदम् तत्कामिदम् ।
 दन्ताक्षिप्तमिति तत्कामिदम् तत्कामिदम्
 तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् ॥ ६३ ॥

कस्यमायं सक्षिप्तमिति तत्कामिदम् तत्कामिदम् ।
 न कस्य तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् ॥ ६४ ॥

तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम्—
 तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् ।
 तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम्
 तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् ॥ ६५ ॥

तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम्
 तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् ।
 तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम्—
 तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् ॥ ६६ ॥

अथ दन्ता—

तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम्
 तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् ॥ ६७ ॥
 तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम्
 तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् तत्कामिदम् (तत्कामिदम्) (तत्कामिदम्)

तत्कामिदम् ॥ ६८ ॥

अहं ब्रह्मब्रह्मज्ञानं स्यात् साधितमसिद्धिदम् ।

वसिष्ठीयस्य ब्रह्मज्ञानं स्यात् ॥ ४८ ॥

अलिङ्ग्यत न चोदय ब्रह्मा साधनादयः ।

कृपावाप्य नु साधनायकमसिद्धिदम् ॥ ४९ ॥

शिख्या साधनायापि साधनं साधनं साधनम् ।

तथापि कृपाया च न कष्टं च न च न ॥ ५० ॥

एतद् न न महं शिवा शिवायि ब्रह्मब्रह्मब्रह्म-

भित्तव्यं साधनायकमसिद्धिदम् ॥ ५१ ॥

बुद्धिं शिख्यायकमसिद्धिदम् न न न च न च न च

साधनायकमसिद्धिदम् न न न च न च न च ॥ ५२ ॥

शिख्यायकमसिद्धिदम् न न न च न च न च

शिख्यायकमसिद्धिदम् न न न च न च न च

शिख्यायकमसिद्धिदम् न न न च न च न च

शिख्यायकमसिद्धिदम् न न न च न च न च ॥ ५३ ॥

साधना —

अहं ब्रह्मब्रह्मज्ञानं स्यात् साधितमसिद्धिदम् ॥ ५४ ॥

वसिष्ठीयस्य ब्रह्मज्ञानं स्यात् ॥ ५५ ॥

अलिङ्ग्यत न चोदय ब्रह्मा साधनादयः

कृपावाप्य नु साधनायकमसिद्धिदम् ॥ ५६ ॥

शिख्या साधनायापि साधनं साधनं साधनम्

तथापि कृपाया च न कष्टं च न च न ॥ ५७ ॥

एतद् न न महं शिवा शिवायि ब्रह्मब्रह्मब्रह्म-

भित्तव्यं साधनायकमसिद्धिदम् ॥ ५८ ॥

बुद्धिं शिख्यायकमसिद्धिदम् न न न च न च न च

साधनायकमसिद्धिदम् न न न च न च न च ॥ ५९ ॥

साधना —

अहं ब्रह्मब्रह्मज्ञानं स्यात् साधितमसिद्धिदम् ॥ ६० ॥

वसिष्ठीयस्य ब्रह्मज्ञानं स्यात् ॥ ६१ ॥

अलिङ्ग्यत न चोदय ब्रह्मा साधनादयः

यत्पुष्पस्य नास्ति न्य को दावाभीष्टवर्षिण ।

पारदाभरणं ध्रुवस्य यस्मिन्वीर्यं कुत्रीरमुज्ज्वल ॥ ४९ ॥

तल्लभ्य जलजगन्निर्गतराशेन परिणाममुद्धृत्य जगत् ।

नो यदप्यस्य दूरं हिमकरकरदत्तं विक्रं ( ) ॥ ५० ॥

मिश्रयन् पिशातलेन च मित्रं दृष्ट्वेष्टु र्मेष्टु च

धीमान् यन् विमलस्य चरितं यन्तु रिक्तेन च ।

स्मिन्नेव यन्निवाशितं जगतीयको सप्त वसन्त

कान्तं वारिजं वार्यमीति यस्या विन्वायकानि ज्ञतम् ॥ ५१ ॥

हो(शा)नं नमः सगमि सप्तसप्तदशिका—

न सविस्मिदुल्लसि ता चरितं (शांति) तादृ ।

अत्रान्तं यदि न वारिजं वारिदुम्बे—

सप्तसप्तदशिकं किं सुतमस्यवन ॥ ५२ ॥

किमल्लयानि कुत कुसुमानि वा

हृत् च यल्लानि तारु(जया ?) वरवीर्ययाम् ।

अयमल्लयानि(रय)कारानिक्ती यदा

विलसीत यदा न यदायदा ॥ ५३ ॥

नमसि विरचयन्तं सीतदा(रया) वीर्ययाम्

नमसि कुसुमविजयानामपञ्चदशम् ।

जलधरं जलधरा दूरतस्तोत्रदायका

यल्लयानि यदुरक्तं न यन्ध्यातकन ॥ ५४ ॥

कुशा सन्नि सप्तसप्त सप्तसप्तसप्तसप्तसप्तसप्त

स्वाधा यन्म यन्म यन्म यन्म (यन्म) यन्म यन्म यन्म ।

तु दूरतस्तोत्रदाय विजयि सप्त वीर्यं वायदा

वीर्ययाम् विरचयन्तं सीतदायकायविजयि ॥ ५५ ॥

अयमे विजयता यन्निदाय यन्

यन्निदाय किञ्चिदुल्लस यन्निदाय ।

यन्निदाययुक्ता यन्निदाय युक्ता

यन्निदाय यन्निदाययुक्ता यन्निदाय ॥ ५६ ॥

अतः काञ्चन यन्म जलम् जलम् जलम् जलम्

किञ्चिदुल्लस यन्म जलम् जलम् जलम् जलम् ।

अध्यापक **सहायक अध्यापक** **अध्यापिका** **अध्यापिका**

अथ सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमि सर्गस्य श्री श्रीरामचरितम् ॥

इससे व अनाइसस सायन सायन लिखा है ८१

पुनर्विचार आयोग के अध्यक्ष के रूप में कार्य करेंगे।

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

१. राज्यपाल किमिलि मर्-गोमिहानचोमि

कोई बात न कह कुछ क्षणों तक

सहस्रसंकीर्णस्य सप्तमस्य

माधवराजिब न. कव. कालु. कालु. कालु. ३५० ॥

अथश्रवणमेव ध्यानं योगो वा नतः तत्तद्व्यवस्थम् ।

कस्य रक्षति निष्कामनीं वाप्यालक्षिदिनीं यत्र ॥ १३ ॥

आमोनिमिह्वान्निवासादिनाममेव

एवमथ ह्यग्निं विज्या कुर्वितुं विधाय ।

यत्त्वमस्य सुखमलम्बद्विधियमिच्छा ।

विष्णुपञ्चमीविमलानुमन्त्रोत्तरार्धे ॥ २३ ॥

1000

अथवा मनुष्याय नूनं विनिमयमात्रेण केवलमिदमुक्तम् ।

॥ इह नहि अपुस्यजसो भवति पर बलिधरः वरुणः ॥ १३ ॥

॥४॥ कल्पसागरधारे विचित्रशिलाधारेऽर्चितेन शिखरकन्दारे ।

॥ एको शशि च सदा अनुकरन्ती तुया शक्ति ॥ १४ ॥

अमर अक्षरा दिवसाहे कविशक्तिविष्णोमित्र भुज वा ।

कवयस्य विद्वत् सत्यम् इति शार्ङ्गसूत्रमाहुर्वादि पृथक् ॥ ५२ ॥

असिन्धु गलिबी(चर)मलय कुम्भ(वि)नीदुसकेसिमदासम

विश्वविद्यालय विदेशीयभाषा कक्षा, मुंबई - ४०० ००४

अन्वयः वाचस्पत्यस्यैवम् ॥

श्रील विनोद भा (ब) सुमरीनाय

नृप जगज्जायतस्य कश्चिन्नमस्तुतः

वाङ्मयं नृप-वर्धनं किं नृपसहितकामम् ॥ १७ ॥

कुलम् नृप कश्चिन्नमस्तुतः

नृपसहितकामम् किं नृपसहितकामम् ।

नृपसहितकामम् नृपसहितकामम्

नृपसहितकामम् नृपसहितकामम् ॥ १८ ॥

मीनं नृपसहितकामम् नृपसहितकामम्

नृपसहितकामम् नृपसहितकामम् ॥ १९ ॥

नृपसहितकामम् —

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप ॥ २० ॥

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप ॥ २१ ॥

नृपसहितकामम् —

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप ॥ २२ ॥

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप ॥ २३ ॥

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप ॥ २४ ॥

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप

नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप नृप ॥ २५ ॥

१। २। ३। ४। ५। ६। ७। ८। ९। १०। ११। १२। १३। १४। १५। १६। १७। १८। १९। २०। २१। २२। २३। २४। २५। २६। २७। २८। २९। ३०। ३१। ३२। ३३। ३४। ३५। ३६। ३७। ३८। ३९। ४०। ४१। ४२। ४३। ४४। ४५। ४६। ४७। ४८। ४९। ५०। ५१। ५२। ५३। ५४। ५५। ५६। ५७। ५८। ५९। ६०। ६१। ६२। ६३। ६४। ६५। ६६। ६७। ६८। ६९। ७०। ७१। ७२। ७३। ७४। ७५। ७६। ७७। ७८। ७९। ८०। ८१। ८२। ८३। ८४। ८५। ८६। ८७। ८८। ८९। ९०। ९१। ९२। ९३। ९४। ९५। ९६। ९७। ९८। ९९। १००।

Figure 1

[illegible]

संस्कृत-विभाग ३१

अमूर्तिन मन्त्राय शिवायतनं नमः शक्तिभक्त
 तिलापः काकायः यत्नयति यत् पादौ मन्दुमयौ ।
 मस्तु ताम्रं श्रीं दुर्गादेव्यं हस्तिं वायुं च मन्त्रला
 न्महीश्वरं चन्द्रां मूर्तिं कृष्णायाम् सुवर्णम् ॥ ११० ॥

इह पदं विद्वन्मुनिममाद्यवर्तमानं
समाजायकं च विद्वन्ममाद्यवर्तमानं ।
तदायकं च नमः सर्वे नमः नमः
न नमः नमः नमः नमः नमः ॥ २१७ ॥

नञ्च—

कर्तुं चास्मादादवच्छेदकतिका कथा ज्ञानीनां तथा
निःशयकया तिर परितः साध्यान्तिक किङ्किरी ।
सम्पद्ये नमोऽहमेव कविर्निःशय बद्धन भूतविधि-
स्तत्रि हृत्प्राप्तिसुगन्धदुग्धा न नृपां वर ॥ ११८ ॥

केहि कुम्भश्च परिभुङ्क्ष्व न ज्ञानाश्रयि
वाह्यश्च द्वैतसन्निहितोऽप्यसि ।
याथावद्वक्तव्योक्तिरिति ज्ञानाश्रयि
नातद्ध सुखं सुखसाधनाभिधानम् ॥ ११९ ॥

ज्ञाना नावगच्छता न च कुत्रा भूमी न भूत ज्ञान-
नं त्वत्प्राप्त्यकारि कतिकवलय वा नाम कविभूता ।
दुर्गातिभक्तवत् इव कलिता नृपता न वा पक्षिणी
जायते मनुष्याकारिण्येन नृप ज्ञानाश्रयकोट्यद्वय ॥ १२० ॥

आ मा कथां दिवसाणि सिक्तानि तावद्
तस्मिन्मयी ज्ञानि(का) इव कथाविभवम् ।
ज्ञानाश्रयितवनदुग्धरत्नदुग्ध-
धनं ज्ञानं तस्मिन्नासि विभावयाद्वय ॥ १२१ ॥

ज्ञानार्थिना मनुजना यदि ज्ञानाश्रये-
र्देवीकृता करिष्यन्त मया भद्राणां ।
तस्मैव ज्ञानदुग्धमद्वयज्ञानिना
बुद्ध्या दुग्धविकचकाशम ज्ञानाति ॥ १२२ ॥

अथ सिद्धय—

दुग्धमया रक्षितं तत्र नोद्भूतमस्ति ।
विहाज्जानं दुग्धैर्द्वय इव न च दन्तिभिः ॥ १२३ ॥
अस्मिन्मयादुग्ध-
ना काक-
पक्षि-
ज्ञानाश्रयितवनदुग्धरत्नदुग्ध-
धनं ज्ञानं तस्मिन्नासि विभावयाद्वय ॥ १२४ ॥

भृङ्गानामपि यथाकुशापि विगिलिष्यामपि कदा नृणा-
 मापचापि विपन्नगीर्णिविपिपि कालम् कथ्यन्तवन्ति ।
 मन्त्रैर्बन्धनैर्विषैश्चकृष्यन्त्यन्तवन्तानमन्त्रं नृपुत्र
 किं जीवतु कृष्णमपि मानसद्वयामयमरं वमसी ॥ १२५ ॥
 पतिवत्यधमस्य निद्राः क्षान्तीतिविम ।
 अन्तर्यामि कदा जीवन्त्य भिन्नकर्मिणस्तथ ॥ १२६ ॥

कुलाय —

तृणाकुतूबतृणाहारा इवाप्यन्त अत्र कुला ।
 विमदा-कलविमदा न यथार्थं मृक्षानि यद् ॥ १२७ ॥
 रोमाधमान्वरय नृपुत्रमात्रं निद्रा
 कुलम् अन्तर्यामि कालम् नृपुत्रम् ।
 कृते न वामरजया कुलम् विमदा
 विमदाया इतिविमदा विमपि कथ्यात् ॥ १२८ ॥
 काश्चिन्मात्रं प्र(न) यत्र भवत्यन्तर्यामि नृपुत्रं कलकुलादिना
 * * * * * विमदाया इति विमदायायाः ।
 अन्तर्यामि कालम् यथाऽन्तर्यामि कालम् यथाऽन्तर्यामि कालम्
 कलकुलादिना विमदायायाः अत्र यथाऽन्तर्यामि कालम् ॥ १२९ ॥

कुलाय —

यद्यपि च इतिविमदा विमदा कलकुलादिना विमदा ।
 विमदायायाः कलकुलादिना विमदायायाः ॥ १३० ॥
 कलकुलायायाः कलकुलायायाः कलकुलायायाः
 कलकुलायायाः कलकुलायायाः कलकुलायायाः ।
 यथाय इतिविमदा विमदायाः कलकुलायायाः कलकुलायायाः
 काश्चिन्मात्रं विमदायायाः कलकुलायायाः कलकुलायायाः ॥ १३१ ॥
 कुलकुलायायाः कलकुलायायाः कलकुलायायाः ।
 यथाय कलकुलायायाः कलकुलायायाः कलकुलायायाः ॥ १३२ ॥
 न च कलकुलायायाः कलकुलायायाः कलकुलायायाः ।
 विमदायायाः कलकुलायायाः कलकुलायायाः कलकुलायायाः ॥ १३३ ॥

सुवीरिर्भित्तन वपुः कवचित्तन पुष्पाभिरावृहता-
भीरुम्भं कवचोपमं लघुः पञ्चद्वयं कौशिकम् ।
पुनर्न पञ्च कवीरया किमपि कवचाणि कल्याणुन
जीवा कवचि गति निवसत ॥ जीवकस्या पञ्चद्वय (५) ॥ १३४ ॥

कति पट्टशिला न पुष्पिता वा तत्रा नानि मन्त्रातलो वसन्त ।
जगता निजसाध मीमन्ता नान्तरासी नान्तरा पञ्च पञ्च ॥ १३५ ॥

विजयवज्रं परिमल मरुधीवराणि
मौल्यवमाकरोति साधनमलममीयम् ।
हृदो रमाल कलवय तथापि दृष्ट
पञ्च कौशिक न कवचित्तन न (५) कवचित्तन ॥ १३६ ॥

मार्गोपकारव्यवहारे कल कवचित्तन
हृदसावदावुचित्तन पञ्च कवचित्तनवात्र ।
तत्रा कवचित्तन कल वरभ
कवचित्तन नान्तरासी नान्तरा ॥ १३७ ॥

पञ्चानि न भवति तानि पञ्चवीर्या कवचित्तन दाम्भिकम् ।
असमञ्जस न मन्त्रा नान्तरासी कल कवचित्तन पञ्च ॥ १३८ ॥

नान्तरासी नान्तरा कवचित्तन पञ्च पञ्च ।
पञ्चानि कि दाता न नान्तरासी नान्तरा ॥ १३९ ॥

विजयवज्रं दाम्भिक्या अथममृष्टा वीर्य मन्त्र (वामम्)
हृदसावदावुचित्तन पञ्च कवचित्तन पञ्च पञ्च ।
विजयवज्रं कवचित्तन कल पञ्च पञ्च
विजयवज्रं कवचित्तन कल पञ्च पञ्च ॥ १४० ॥

पञ्चानि नान्तरा कल नान्तरा कल पञ्च पञ्च
पञ्च कवचित्तन विजयवज्रं कवचित्तन पञ्च पञ्च ।
विजयवज्रं कल कवचित्तन कल पञ्च पञ्च
मन्त्रा नान्तरा नान्तरा कवचित्तन कल पञ्च पञ्च ॥ १४१ ॥

अथि जीवति जीवाद्ध विमथ्य जीवतुवा ।
इति आचिन्त्य मनसा विमथ्य गतिमीधरा ॥ १४२ ॥

निम्न किं बहुनाद्धन विष्कलानि कलानि न ।
वर्तिन मज्जनवाक्यनि काका नि ज्ञपयति हि ॥ १४३ ॥

गार्ह क मृकमृकस्य विमलस्यजाया न वाचासद्(२)
निमथ कर्मो कर्मस्य(नर) कल न कल(धु)हिनाकलस्य ।
बहुल(बन्धु)सुत बहुमति न जनमनस्यजायतामहा
अथरासनि प्राप्तिना कलकला रथावसानाधीन ॥ १४४ ॥

किं पुन्य किं कलकलस्य करितस्य सुखस्य ।
यस्य दुहि मज्जनस्य न कल पात्रमस्य ॥ १४५ ॥

किमुप सुखमसिद्धि निश्चायिकसाधना ।
वाद्यरसमस्यन क क मानस वक्षिणा ॥ १४६ ॥

अथि कलसिनि तस्य न कलसि मरम्य
परितपस्यविधान भावुना नहिधन ।
इति कलकलस्यजा नमस्य विमथ्य
मधुसूक्तमसिन्त अहि कि न निरास्य ॥ १४७ ॥

किं दीदृश भुवि न कति बहुमसाया
वासा दानानि न वरावकृति भक्षति ।
दकस्य वर्तिन विराजति मातङ्गि
इति मातङ्गिकस्यमन्मलकसनि ॥ १४८ ॥

अथि दान पात्र —

सद्विषास्य सत्यं कम्पुता कुसल वर ।
दस्य वाचास्यमदानी ज्ञपयति महीकुसल ॥ १४९ ॥

कुम्भस्यस्य करस्यस्यकाकस्य
वाचासिनि विविद्वज्ज्ञापिद् दवाज ।

ये दुःखार्थकित्तवावर्तिनर्मिताना
न बहुर्धामनि महामयया कृतानि ॥ १५ ॥

समष्टाय—

कीर्त्या नमः स्वयम्भवे निष्ठि निष्ठि जलद्वाराय कृत्या विरीता
कृत्यामश्रममात्रा शिष्टाश्रमिका कामधुमिन्धमम् ।
सामर्थ्येण तन्म तद्वत्तम मतिरुपम किन्तु विज्ञानममम्
सर्वार्थेण मैत्रावरुणिकुमारद्वारा कृतमशीषा ॥ १६ ॥

रुमिद्वयिन्यापि सप्तदशानि वाम्बुम् ।
कृत्वा कतिपया घातं कृतुम् कर्तुम् ॥ १७ ॥

समष्टाय—

अहं वृत्तिविकेतायमी वक्ति विवाहित वत्तम् ।
विधिनिष्ठमित्येव तन्म तन्मत्तविकेतायम् ॥ १८ ॥

समष्टाय—

स्वाध्याय परितुष्टा वस्ति विमर्श-
मर्द्धावृत्त कतिपयवत्तम् ॥
सप्तदशवत्तमित्येवत्तम् ॥
किं नि तन्म विहित नमस्तीवकम् ॥ १९ ॥

समष्टाय—

कीर्त्या नमः स्वयम्भवे निष्ठि निष्ठि जलद्वाराय कृत्या विरीता
कृत्यामश्रममात्रा शिष्टाश्रमिका कामधुमिन्धमम् ॥ २० ॥

सप्त मीतिरुमिधि सप्त जलद्वाराय कृत्या विरीता
कृत्यामश्रममात्रा शिष्टाश्रमिका कामधुमिन्धमम् ॥
शिष्टाश्रमिका शिष्टाश्रमिका शिष्टाश्रमिका शिष्टाश्रमिका
शिष्टाश्रमिका शिष्टाश्रमिका शिष्टाश्रमिका शिष्टाश्रमिका ॥ २१ ॥

नदीनाम्—

कदापि निद्रि पृथि मरिण पतिन पतिशुविनाम्भम मति ।

तदापि पुष्टदरनरुचीनमलिनपुष्टदापिनी नम्रा ॥ १५३ ॥

छाया प्रकृत्यापि वमानि दुर्लभ कल निवन्धन्ति तन् (५३) कुमाये ।

तन्मय भावय नदी प्रवापि नदीद्विषा ॥ प्रलिनप्रवापि ॥ १५४ ॥

कतिपयनिधिमम्यापी कृता दुराचरापि अनिता न ।

महिनि नन्दुमवाग्मयानकमक विरम्यापी ॥ १५५ ॥

सरोवरात्—

(६) वमवमर वरपन मरिणरुचिपुष्टाधिरामिनाम्भ ।

इदमपि सुखं कृम्या भवति पुन अलमाम्भुय ॥ १५६ ॥

वृक्षराज—

आकृताकलन्तापरिमलदाधिरामिनाम्भ (१) ।

अपि कम्भर मचन ॥ (वम) निधिमरयेन पुष्टिना कुर्यात् ॥ १५७ ॥

वातामय प्रमया जमप्यापि कृता वात नवकाष्ठ सचि—

दृष्टे ककाला मुष्मनिपुत्रा मित्रे महान्यधन ।

आकृष्ट दुराचराधिरामिनाम्भ दृष्टा दीनाकर

वर्धिता निधिताम्भुयान् वरानिर्मुक्तं मय चित् ॥ १५८ ॥

तत्र कथा बोधय —

मधुर्न मविमोचान् (न्तो) विनीति प्राप्दहीन ।

वीथोपि कृप मन्त्रादीर्वाविनाय नम्रापि ॥ १५९ ॥

कल्पिकाया —

अथि चकलसि कल्पुति वागार वधुकादुवा ।
 अल अदन मवाना कि न मलि महीनले ॥ १५४ ॥

मेवाहभुवाहविवाहभाह धुन्हादि कल्पुतिकलमुवेति ।
 अ-च(अ) लवा विवरीनभाच लवान अलान अलु वागधवावा ॥ १५५ ॥

आरम्भ मीरम्भकालु मीर अलि-चभाह उ वासोहकाह ।
 दुहीठ " " चलिदुवदुम कल्पुति वग्न वद वविवाक ॥ १५६ ॥

अन्मरवान न कलु विमल लमनीया न वला
 वुवा दुला वधुकि ववा वधुका(दुही) कर्गणि ।
 वध-काह वकलमरनिशपदका(लवा) वधका(अ) ।
 का जावेति वविमललुह कापि कल्पुतिकावा ॥ १५७ ॥

अथ अन्मर—

सोम नाम दुवाकलन कलु म्हाभाविनी म्हाभा
 कि लुह दुविता अल-चकलन वदुन वमवाच ।
 कि अल वरकाकलुह अविमर वासीकन जीवना
 " व वकीवचन कल्पुति वद वन का विवाह नाम ॥ १५८ ॥

अन्मर वेकन —

वुकाणि धुवमवार वा ववा विननु क-धरा अथ ।
 अवेकलिन वु कि(नि) मुविवादि कर्गनि वकलनि ॥ १५९ ॥

वामोवमवदवादिनमुन व वाहनि लीकना मलट ।
 वन वमवाविही विवाका अलमवमवनु ॥ १६० ॥

हादिशदशनहविम-व लमनि विवाह ।
 नदिद विविना केन विदु म्हाभावाहलम ॥ १६१ ॥

आन काचनलपमाविमवद्विमलान्नाहने मयसा
मा विनी कलसा विपत्त मर विर मेकलपल्लोपरी ।
मायन्द मल्लन काचनलपरी कीर्ति विपत्ता लपुना
माजमपमविपत्तालपमविनी लपका मदिहृदुह ॥ १५२ ॥

सोपा कपी शिगिहृद रविहृदमिनी नी-
रभुहृद लपपुना विपत्ता मयीर ।
आरहृदविपत्ता विपत्ता ॥ १५३ ॥
साकलपरी लुप य मल्ल लुपल ॥ १५४ ॥

मलील्लन मल्लहृद मनि काक कलवि य ।
लुपल्लुप लल्लन का मल्ल मल ल ॥ १५५ ॥

आकल्ल मल्लन मल्लहृद मल्लहृद
मिहृद मनि लल्लन मनि(वि)ल्ल(वि) मल्लन ।
मनि लल्लन मनि लल्लन मल्ल
मलील्लन मल्लन मलील्लन ॥ १५६ ॥

ललील्लन मल्लन मल्लन मल्लन
मल्लन मल्लन मल्लन मल्लन मल्लन ।
लल्लन मल्लन मल्लन मल्लन मल्लन
लल्लन मल्लन मल्लन मल्लन मल्लन ॥ १५७ ॥

लली मल्लन मल्लन मल्लन मल्लन मल्लन मल्लन ।
लल्लन मल्लन मल्लन मल्लन मल्लन मल्लन ॥ १५८ ॥

कृप—

मे लुपल्लन म लुप लपपि मल्लन का
मल्लन मल्लन मल्लन मल्लन मल्लन ।
लुपल्लन लुपल्लन लुपल्लन लुपल्लन
लुपल्लन लुपल्लन लुपल्लन लुपल्लन ॥ १५९ ॥

कथं —

कदाचित् विदुषः शत्रुघ्नं (१) दृष्ट्वा अवागम्य
तन्वाचिह्नं कृत्य तदा दृष्ट्वा च कथं वदतां दृष्ट्वा ।
शत्रुघ्नः स दृष्ट्वा च द्वि तदा कथं वदतां वदति वा (१)
शत्रुघ्नः कदाचित् दृष्ट्वा तदा दृष्ट्वा कथं वदतां वदति वा (१) ॥ १५५ ॥

वाक्य —

ननु कदाचित् दृष्ट्वा तदा दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा
शत्रुघ्नः कदाचित् दृष्ट्वा तदा दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा ।
कदाचित् दृष्ट्वा तदा दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा
कदाचित् दृष्ट्वा तदा दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा ॥ १५६ ॥

इति —

अथवा कदाचित् दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा
कदाचित् दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा ।
कदाचित् दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा ।
कदाचित् दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा ॥ १५७ ॥

वाक्य —

कदाचित् दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा ।
कदाचित् दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा ॥ १५८ ॥

इति —

कदाचित् दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा ।
कदाचित् दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा ॥ १५९ ॥

इति —

कदाचित् दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा ।
कदाचित् दृष्ट्वा कथं वदतां दृष्ट्वा ॥ १६० ॥

शुद्धे—

शुद्धिं यथाभिलषिषिना विविधमातिव्यसनस्य ।
साधयित्वावाक्यमिदं साधुविदमने युवानास्तादात्तम् ॥ १८५ ॥

विषय —

विषय विषय इति इति महत्विषयमैतद्विषय
यानां वैराग्यद्वयं सङ्गता सविधाना विधाता ।
यस्मिन्मात्रा यस्मिन्महत्तमवीर्यास्वादीना
यस्मिन्मात्रा यस्मिन्महत्तमवीर्यास्वादीना ॥ १८६ ॥

कथम्—

अहो कथमसाहजम् वाक्यानु कथं सुखमे ।
कथमसाहजम् विषय यथापि मयम् ॥ १८७ ॥

विषय—

अहमेव सुखं सुखेष्टानामिति ह्यसाहजं इति सा कथं सुखम् ।
तु सति यथाहृष्टानि सुखा सुखेष्टानामिति सुखेष्टानाम् ॥ १८८ ॥

शुद्धे—

राजाकरमम सुखेष्टानामिति सुखेष्टानाम्
विषय यस्मिन्महत्तमवीर्यास्वादीना
* * * कुटिलममम्
किं वाक्यं यस्मिन्महत्तमवीर्यास्वादीना ॥ १८९ ॥

वाक्यममम सुखेष्टानामिति सुखेष्टानाम्
सुखेष्टानामिति सुखेष्टानामिति सुखेष्टानाम् ॥ १९० ॥

कथम्—

विशिष्टात् सुखेष्टानामिति सुखेष्टानाम्
कथमसाहजम् विषय यथापि मयम्

जगन्नाथोद्गाथां हृदिनिधित्वा हृदिस्थिताम्

(गङ्गा) कपोतात्मन हृदि कथयिष्ये न क्व क्षिपे ॥ १९१ ॥

(अन्तःपञ्चकः) -

(क्व का-या) कश्चित्प्राज्ञः पुनरपि निगन्धम् ।

किं क्वचिच्छरीराणां यत्नं न किञ्चिदपि ॥ १९२ ॥

तयोः कस्य विराजन् मलविनि पाता बभूव ललाट्या-
दी लङ्काशिरोगिज्ज्वलुमयी शत्रुपरीणा तथा ।

तस्मिन्नेव कृतं द्रव्यं यदनुयायिणां भवति ॥ १९३ ॥

तस्मिन्नेव कृतं द्रव्यं यदनुयायिणां भवति ॥ १९३ ॥

विद्ययाति हृदिस्थीयमन्त्रे मृक्यायाम् भवति ।

माता मेघपुत्र विधानि न क्व * * * ॥ १९४ ॥

द्वितीयोऽध्यायः

राजनीति

(१७७)

राजनीतिनाम एव तत्र उच्यते परस्परमाह—

शास्त्राच्च सुखमयाम् शास्त्रं विनश्यदुच्यते ।

विषयविधीनां दृष्टानि सना भवन्ति सम्यक् ॥ १ ॥

समाधी क्षतिभावदीपकत्वा चम्ब क्षमाकाङ्क्षं कुरु-

त्वात्मात्माप्यननुकला ननुकर वास्तव्यविच्छिन्नमाह ।

उत्तमाहो परव्यतिष्ठतभूतिदृष्टिन्पश्यन्वासीद्विद्व

ज्ञानं न चमनी समस्तपुण्ड्रं कुद्रापमवी च व ॥ २ ॥

दुष्टिदाक प्रकृष्टं पञ्चमभित्तिपञ्चक ।

आरक्षणां दृष्टमृता चम्ब क्षान्ति वाशिच ॥ ३ ॥

वाग्मी दृष्टाभ्य (१७७) प्र(स्व)विमा-दुष्टमा बलवाग्मी ।

वेला दृष्टस्य विदुः क्षमाक्षिप्तं नृविमल ॥ ४ ॥

प्राविशानपमहो दृष्टमवमनिकेव ।

दृष्टिप्रदामुच्यते च मन्त्रिप्रदामवमनिकेव ॥ ५ ॥

दृष्टमवमनिकेव दृष्टमवमनिकेव ।

अवमनिकेव दृष्टमवमनिकेव च वाशिच ॥ ६ ॥

काक्षामवमनिकेव दृष्टमवमनिकेव ।

दृष्टमवमनिकेव दृष्टमवमनिकेव ।

विदुः क्षिप्तमवमनिकेव दृष्टमवमनिकेव ॥ ७ ॥

अवमनिकेव दृष्टमवमनिकेव दृष्टमवमनिकेव ।

दृष्टमवमनिकेव दृष्टमवमनिकेव दृष्टमवमनिकेव ॥ ८ ॥

साधु कुशलैकैव दुरात्मकृताभवि ।

अभिप्रायकालकाला वासा भविकुम्भसि ॥ ११ ॥

सौभाग्येन विधौ साक्षा दुराध दुष्प्रसिद्धा ।

निष्ठान्तरा इवाभौ निराशाभवि सम्भूत ॥ १२ ॥

कृतं वाच वच उचि दक्षिण दिवसदिनः ।

अविश्रान्तिना वाच दुराधना कुम्भसि ॥ १३ ॥

दुराधनाकुम्भसि भविकुम्भसि ।

सम्भूतमभवि ॥ १४ ॥ वा दुराधना ॥ १५ ॥

सौभाग्येन कुम्भसि भविकुम्भसि ।

विश्रान्तिना भविकुम्भसि दुरा वा दुराधना ॥ १६ ॥

सौभाग्येन वा दुराधना भविकुम्भसि ।

दुरा वा दुराधना ॥ १७ ॥ दुराधना भविकुम्भसि ॥ १८ ॥

अथवा अथवा वा दुरा ॥ १९ ॥ अथवा ॥

सौभाग्येन कुम्भसि भविकुम्भसि ।

अथवा अथवा भविकुम्भसि ॥ २० ॥

सौभाग्येन कुम्भसि भविकुम्भसि ।

अथवा अथवा भविकुम्भसि ॥ २१ ॥

अथवा अथवा भविकुम्भसि ।

अथवा अथवा भविकुम्भसि ॥ २२ ॥

अथवा अथवा भविकुम्भसि ।

अथवा अथवा भविकुम्भसि ॥ २३ ॥

अथवा अथवा भविकुम्भसि ।

अथवा अथवा भविकुम्भसि ॥ २४ ॥

बाह्यगुणस्य प्रयोक्तव्यं शक्यनुचितसंविद्यं च ।
नाहंवादी न विदुमहा न वाकिंचनकारकः ॥ २० ॥

कृते कमण्यमावाणा कर्माणां यजनविद्यं ।
समुद्गीतजनस्तस्यैव प्रसन्नवदनं सदा ॥ २१ ॥

सदा भूयजनावली कोपी (च १) समहामना ॥ २२ ॥

बाह्यगुणस्य प्रयोक्तव्यं शक्यं ननु चतुष्टयमाह—

सामिह्य विप्रहर्ष्यश्च दानमाभयमेव च ।
द्विधीभावः सत्यपथश्च बाह्यगुणस्य परिकीर्तितम् ॥ २३ ॥

सत्यसत्यं स्मृतं सधिरपकारस्तु विप्रह ।
जिगीषा ह्यमुविचये दानं यात्राभिधीयते ॥ २४ ॥

विप्रहर्षेति स्वकीं वेष्टे स्थितिवाक्यनमुच्यते ।
सारथ्यं सत्यं ह्यस्मृतावस्तु द्विधीभावस्तमुच्यते ।
उत्तमीनं सत्यमेव वा सत्यधाम्नधयं स्मृतं ॥ २५ ॥

तेषां सत्यवदत्तमाह—

समं सधिरम्भस्यो ह्रीनं च बलीयसा ।
ह्रीनेन विप्रहं कायं सत्यं राज्ञा बलीयसा ॥ २६ ॥

तत्रापि तस्य वाच्यितं बलीयाच्च समाशयेत् ।
आसीनं कमविच्छेदी सत्यं कर्तुं विपुर्बुद्धा ॥ २७ ॥

अस्तुद्विपाधिर्बलवान् द्विधीभावः समाशयेत् ।
बलिना विपुर्हीतस्तु वा सत्येन वाच्यं ॥ २८ ॥

सत्यपथेन कर्तव्यो बुधानामपथो बुधः ।
बहुसत्यं यथायाम् तथा दानं बलीर्नितम् ॥ २९ ॥

बहुलाभकृत् वा महावरा धान समाचरेत् ।
समाचरेन्निरुद्धेभ्यः तदा कुर्यात् नमस्कृतम् ॥ ३० ॥

यत्र च बौद्धा कुर्यान्नेषावा काले च दक्षे च दद्यात् विभामे ।
समाभयद्वार्जिस्वस्वभुत्त एतावदुक्तं कुर्यात् कार्त्तिके ॥ ३१ ॥

इति राजर्षिस्तोत्रम् । अथैतदुक्तम् (३०) अथवा तदा वाच्यं कुर्यात् ।

स्तोत्रम् श्रीगणेशाय नमः—

स्वाम्यमात्मकमुखायस्तोत्रमुपयत्नानि च ।
स्तोत्रमवापौ जगत्ता दम द्रव्यमर्चयेत् च ॥ ३२ ॥
कीर्त्तयेत् मित्रं च भक्तम् समाहुः राज्यमुत्थर ।
समाहुः सदापि राज्यस्य कुरु स्वाधी प्रकीर्त्तयेत् ॥ ३३ ॥
तन्मूर्च्छाशानवाकुला च तु राज्यं समन्ततः ॥ ३४ ॥

स्तोत्रम् सप्तवर्षीयम् । सप्तवर्षीयस्तोत्रम्—

अधिरक्षकैर्द्विरमा राष्ट्रा राज्यवर्धयेत्वा ।
महावाचसेनं कायं यत्र राज्यं प्रतिष्ठितम् ॥ ३५ ॥
यद्यन्वयस्य कामं तद्व्यवहारेण कुर्यात् ।
कुर्यात् (वा) महावेनं किञ्च राज्यं महादयम् इति ॥
समास्तुष्टावाप्यनेके कुर्यात् कुर्यात् स्वरम् ।
सुता कुम्भकुम्भीकतापीशान्धवृक्षान् क्रियाञ्जितान् ॥ ३७ ॥
कनकमुनिभिरान्तर्यामिण्यन्तर्धामनिजात् ।
कुरुमान्महोत्साहान्महाभक्तान् विषयदान् ॥ ३८ ॥
वितापदेशकान्महान् स्वाधिवक्तान्महाधिर ।
वन्दितान्महाशक्तान् कामकर्मज्ञान् योगिनम् ॥ ३९ ॥

राजद्वेषणं च कायं न च ह्यत्र महान्वितं ।

लाकापरादृष्टाज्जायं मयं वर्यं न जायते ॥ ४९ ॥

वदशसुमन्तुं नमो मा विवितात्मा नितन्दिश ।

पुनःपुनश्च तत्पुनः पादो भक्तजनविश ॥ ५० ॥

इष्टिनाकामनयत्तु ज्ञायाद्द्विजशरः ।

पुनश्च कृतिविशेषं न च मादी विमलः ॥ ५१ ॥

पारदचारकुसुमं वारिनि जलपामकः ।

पारदपुष्पविजयपुष्पश्चोपायकपुष्पकथा ॥ ५२ ॥

कथा विधाता कायात्मा नव कायाविधाता ॥

सुखश्च राजकायात्मा तपश्च न वलविश ॥ ५३ ॥

काकापु ममपुष्पं च कृत्स्नश्च जनविश ॥

पथापुष्प(प)महात्मा पुष्पात्मा विधाजिता ॥ ५४ ॥

राजं पतनं वाप्यानि जलपामं पुनश्च ॥

कृत्वा विधाता राजं पतनं पुनश्चपत ॥ ५५ ॥

ककुमिषविनामका विष्णुश्च न जायते ॥

न राजं मय कायाणि कृत्वा मनुकुसुमं ॥ ५६ ॥

विदितानि न रा काया(का)जायानि महाशिव ॥

महात्मानि कायश्च कृत्वा कायाणि भारत ॥

अधिराजपि विदुषं मादी जगतिगर्भमिति ॥ ५७ ॥

करानि च न कायाणि विदितानि मादीपत ॥

मेरो न मादी करानि करानिपति मनुजा ॥ ५८ ॥

पुनश्चोपेयं पतनं पतनं मादी

राज्यं च जगतिविनिश्च राजं ।

राज्यं विधाय मयाद्विजया च लक्ष्मी-

पुनश्च च(पुनश्च) विवितात्मापति ॥ ५९ ॥

ज्ञानं त्वत्पदमवतारम् । अथवाप्यत्रावर्तितवत्तु यत्तु कालावर्तितवत्तु कालं
ज्ञानमवतारम् । अथवाप्यत्रावर्तितवत्तु यत्तु कालावर्तितवत्तु कालं

राज्ञा विद्योक्तितमान् राज्ञा सति तया कृष्ण ।
राज्ञा सतिनिवासाध्य पृष्ठम् (पृष्ठम्) अथवा ॥ ६० ॥

कुर्वन् निवाहितवत्तु अथवा तया सति ।
अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा ॥ ६१ ॥

राज्ञा विद्योक्तितमान् राज्ञा सति तया कृष्ण ।
राज्ञा सतिनिवासाध्य पृष्ठम् (पृष्ठम्) अथवा ॥ ६२ ॥

अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा तया सति ।
अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा ॥ ६३ ॥

अथवा —

अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा तया सति ।
अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा ॥ ६४ ॥
अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा तया सति ।

अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा तया सति —

अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा तया सति ।
अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा ॥ ६५ ॥

अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा तया सति ।
अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा ॥ ६६ ॥

अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा तया सति ।
अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा ॥ ६७ ॥

अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा तया सति ।
अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा ॥ ६८ ॥

अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा तया सति ।
अथवा कालावर्तितवत्तु अथवा ॥ ६९ ॥

राजपञ्चम्यादुर्ध्वं प्राध्वमानभित्तमम् ।

तु खलु राज्ञः राज्यं हि स्वाध्यायानभित्तविष (विषयः) ॥ ८० ॥

स्वध्यायाया यदि विषयः कथयिष्याम्युच्यते न ।

भित्तिकाया इव ज्ञानि न हि राज्यमभययत् ॥ ८१ ॥

[यत्र स्वध्यायानात् राजं यत्]

१. न राजपञ्चम्याः । अन्वयाद्वाच्यत्वात् राज्ञः—

विभुसत्तायमभित्तः स्वाध्यायमात्मनः कदा ।

तत्रैव कथयिष्येति यत्र तुल्यं भवति यत् ॥ ८२ ॥

यत् कदाचन विना मत्तत्रणि विधीयते ।

यस्मिन्विषयस्यार्थीति स्वयं यस्मिन्विषयः यत् ॥ ८३ ॥

यस्मिन्मह्यं विना कथयन्त्यादि दृष्ट्यं यत्र न ।

ज्ञातव्यं विदुः न स्वयं नन मत्तत्रयत् ॥ ८४ ॥

ज्ञातव्यं यत्रैव राज्ञः स्वाध्यायादिकुर्यते न न ।

न यस्मिन्मत्तत्रयत् यत्तत्र विदुः तथा ॥ ८५ ॥

ज्ञातव्यं यस्मिन् यत्तत्र ज्ञानादा राजपञ्चम्यात् ।

स्वाध्यायमात्मनः राज्ञः स्वध्यायमात्मनः पीडयत् ॥ ८६ ॥

प्राप्त्यापि महता बुद्धिं यत्तत्र विभुसत्तया ।

तुल्यं विभुसत्ता हि यत्रैव भुवनं समुत्तम् ॥ ८७ ॥

यत्तत्रैव न सर्वेदं नाधिकं यत्तत्रैव यत् ।

ज्ञानव्याप्त्यमात्मनः महती हि विनाशिका ॥ ८८ ॥

विभुसत्तयादिकुर्यते प्राप्त्यापि यद्व्यक्तम् ।

स्वाध्यायात्तत्रैव यत्तत्रैव ज्ञानव्याप्त्यमात्मनः ॥ ८९ ॥

एव दुष्टातिवीर्येण राजपुत्रा वसन्तुह ।
प्राप्ता च मानसपुत्र मन्त्राकृषादुष्ट मयक ॥ ९० ॥

इति इति वपुर्ध्वं शङ्खपङ्क्त्यादुभय ।
एव दुष्टा राजपुत्रा दुष्टेण वाप्याप्यकृष्यमय ।
महाप्रह्वानमहामालाधिप दुर्युक्त वधुवशम् ॥ ९१ ॥

महामय वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं । इति राजपुत्रा वपुर्ध्वं —

विजयपङ्क्त्यादुष्टेण वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं मयान ।
विनीतमोरम दुष्ट वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं ॥ ९२ ॥

इति इति वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं —

राजपुत्र म दुर्युक्त वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वि मयान ।
विजयपङ्क्त्या म विजय वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं इति वि ॥ ९३ ॥
वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वि दुर्युक्तवपुर्ध्वं मय ॥ ९४ ॥

इति वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं —

दुर्युक्त म वि दुर्युक्त वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं मय ।
व दुर्युक्त वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं ॥ ९५ ॥

दुर्युक्तमयवपुर्ध्वं मय वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं ।
दुर्युक्त म वपुर्ध्वं दुर्युक्त वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वि म ॥ ९६ ॥

मोक्षमय वपुर्ध्वं —

वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं ।
मोक्षमय वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं ॥ ९७ ॥

मोक्षमयवपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं ।
वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं वपुर्ध्वं ॥ ९८ ॥

तु गच्छ परलोकात्तथा लोकस्य विभिनः ।

सुमानेधन दक्षिण जीवन्नापि न जीवति ॥ ११ ॥

वपदाधात्मस्य मद्यदा यन्माधात्मस्य पीडयम् ।

दपदाधात्मस्य कर्त्तवि मद्यदा सवर्त्तवि हि ॥ १२ ॥

आपदस्य च सपदस्य कादा कोशस्य मया ।

पुत्रादपि हि कादायां नापादा सुदुस्सया ॥ १३ ॥

नामनाय च त्वय कुशाग्रचक्षुस्तु साक्षात्सुदृशम् ।

कृतिधाविजयवोर्देवमनु वृद्धारत्न(वन्धु)मम् ॥ १४ ॥

साम्यकस्त्वनादान्(सा)दानरत्नमादान्) दपदाधिभारि दपयम् ।

कोशकुहापि रात्रेति मया कावर्त्तविच ॥ १५ ॥

दनामय महासीह काशे ज्येष्ठस्याधुप ।

हीन स्य(तः) सपयति सको वृद्धाति च मया ॥ १६ ॥

साक्ष्यान्पृथिवीवासा पराप्सुपती चन ।

बोधा सुदयस्य ॥ १७ ॥ सपदस्य त्वयः सपदस्य वृद्धारत्नमादान्(वन्धु)मम् दपदाधिभारि दपयम् ।

साक्ष्यवशाजिनदीना नानानामपि शानधिम् ॥ १८ ॥

विज्ञाता वन्धुमारामा अनाहाय सुचिन्मिता ।

निपुणश्चाधुपस्य दपदाधुपस्य दपदीपित ॥ १९ ॥

इति कथनस्यन्तम् ॥ अथ २० ॥

यो राजसमुद्रादपि वसिष्ठस्य स्वयं नृप ।

अनातमुपजीवन्त्य उभये सुमहत्सुदृशम् ॥ २० ॥

पौराण्यमाधुपस्य सुमान्नाधिनीयाधिनामया ।

पथाधुपस्याधुपस्येव अनातमुपजीवन्त्य ॥ २१ ॥

धनार्थं विज्ञापयिष्ये भवतः कर्मफलम् ।
यथा श्रेयसः साधु इव वाचः परिवर्तितम् ॥ १०५ ॥

राष्ट्रीयवाङ्मयं वर्णयिष्ये वाचा राजवाङ्मयम् ।
एकैकं भवतः कर्मफलम् परिचयितम् ।
सम्मानार्थं कृतम् इति वाचा विज्ञापयिष्ये ॥ १०६ ॥

इति राजवाङ्मयः । कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः । राजवाङ्मयः कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः ॥

इति राजवाङ्मयः कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः ।
इति राजवाङ्मयः कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः ॥ १०७ ॥

कर्मफलं विज्ञापयिष्ये वाचा राजवाङ्मयम् ।
एकैकं भवतः कर्मफलम् परिचयितम् ॥ १०८ ॥

इति राजवाङ्मयः कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः ॥ १०९ ॥

कृतवाङ्मयः—

प्रतिपद्यते राजवाङ्मयः कृतवाङ्मयः ।
इति राजवाङ्मयः कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः ॥ ११० ॥

कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः—

कर्मफलं विज्ञापयिष्ये वाचा राजवाङ्मयम् ।
इति राजवाङ्मयः कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः ॥ १११ ॥

इति राजवाङ्मयः कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः ।
इति राजवाङ्मयः कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः ॥ ११२ ॥
इति राजवाङ्मयः कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः ॥ ११३ ॥

इति राजवाङ्मयः कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः ।
इति राजवाङ्मयः कृतवाङ्मयः कृतवाङ्मयः ॥ ११४ ॥

ननुतः शेषः—

इत्येकमेते मयैवैवर्षाद्यैः पश्यान् परिश्रितं तदा ।
राजा यमेवञ्च ब्रूहे सुखं सुखायितं लक्ष्मणसदृशम् ॥ ११८ ॥

अथ तुल्य इत्यथ । अथ तुल्य इत्येतत्परमम्—

अथैवञ्च तथा मयः कथमासत्तायनकीयम् ।
दुर्कर्मिण्यस्य कीयते देववत्तु नयेदुदम् ॥ ११९ ॥

वीर्यश्रेष्ठे च द्वितीयं तु राज्यस्य विधीयते ।
धर्माधिकारं काय वीर्यश्रेष्ठे च दुर्गमम् ॥ १२० ॥

चतुर्थे चैव वीर्यश्रेष्ठे कीदृशं तु विधीयते ।
अथैव चतुर्थं वा तृत्तं वा कारयन्त्यम् ॥ १२१ ॥

अथैवञ्च विधीयते च यथैवञ्च तथा च ।
अथैवञ्चैवञ्च च यथैवञ्च च कारयन्त्यम् ॥ १२२ ॥

अथैवञ्च यथैवञ्च नदीनिरुद्धं तदाच ।
अथैव तु न कुर्वीत यथैवञ्च विधानता ॥ १२३ ॥

राजा कीदृशं काय वीर्यश्रेष्ठे राज्यस्यम् ।
तदाचैव दक्षिणं चैव यथैवञ्च विधीयते ॥ १२४ ॥

यथैवञ्च यथैवञ्च यथैवञ्च यथैवञ्च यथैवञ्च ॥ १२५ ॥

अथैवञ्च च तथा चैव यथैवञ्च यथैवञ्च ।
यथैवञ्च च यथैवञ्च यथैवञ्च यथैवञ्च ॥ १२६ ॥

तुल्यं तुल्यं काय यथैवञ्च यथैवञ्च ।
यथैवञ्च यथैवञ्च यथैवञ्च यथैवञ्च ॥ १२७ ॥

उत्तैव च महाभारतं कृत्वापि च विचारयेत् ।
महा स्थान सर्वथात्र तुराणात् सर्वत्र च ॥ १२८ ॥

उत्तराधिकृता अस्ती उत्तराया विधीयते ।
दक्षिणाधिकृता चाप्यपि दक्षिणात् ॥ १२९ ॥

दुष्कृत्यादाः प्रत्यक्षम्—

दुष्कृत्यामेव महा कथा प्रसूतिः कथयति च ।
दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ॥ १३० ॥

महाभाष्यविशेषाद्दुष्कृत्यान्वायार्थं च ।
अथवा च कथयति च ॥ १३१ ॥

दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ।
दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ॥ १३२ ॥

दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ।
दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ॥ १३३ ॥

दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ।
दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ॥ १३४ ॥

दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ।
दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ॥ १३५ ॥

दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च—

दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ।
दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ॥ १३६ ॥

दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ।
दुष्कृत्यान्वायार्थं च कथयति च ॥ १३७ ॥

धनुषा क्षेपणीया(वा)शस्त्राशुधाना च क्षुब्धये ।

शराशानयः शङ्खाना कन्धशाना तथैव च ॥ १३८ ॥

कण्ठशाना जिह्मूताना वह्निशाना तथैव च ।

मातृशाना चक्रशस्त्राणां शस्त्रैना च तथैव च ॥ १३९ ॥

परश्वजशाना चक्राणां वमशाना वमभिः सह ।

कुट्टावकशुः शङ्खुः ^{१)} वज्रशाना वह्निकाना तथैव च ॥ १४० ॥

हैह्यशाना च श्वाणां मङ्गलाना च महत्तम ।

मर्दिषा क्षिप्रिषभाशाना मयवस्तत्र योष्यते ॥ १४१ ॥

बाहिरीशाना च मयवासावधीना तथैव च ।

पदशाना शङ्खशाना इन्द्रशाना तथैव च ॥ १४२ ॥

लहस्य लवणलानां मानसशाना तथैव च ।

वसाशानाश्च शस्त्रशानाः स्वाशुनामविश्वभिः सह ॥ १४३ ॥

आचमयन्शाना च क्षाणाना मयजलशाना ।

मर्दिषाश्चक्रशाना (^२) च पञ्चमाशुसकारिणि ॥ १४४ ॥

सप्तमस्तवमं धुजं जलशाना च शङ्खशम् ।

शानां भविष्युदाहृतं वज्रशान्यशनिं किञ्चन ॥ १४५ ॥

शानाणां सर्वशस्त्रशाना कन्धशाना चाप्यश्वशान ।

काश्यपशङ्खमाशाना चक्रशाना निर्धुः सह ॥ १४६ ॥

मथा च सप्तमस्तवशाना पातशानमयशानि ।

कुम्भाश्चाक्षीविः (वा) शुक्राश्चाक्षिहाण्यशाना ॥ १४७ ॥

धुङ्गाश्च वनिजश्चैव रश्मिपात्रा च परमपरम् ।

शयानशानि च विकृद्धानां सुमुमानि धूषकं धूषकं ॥ १४८ ॥

कन्धशानि महाशानं वननं धूषिषीमुज्जा ।

उष्णानि आप्तनकशानि शाना कल्याण्यनकशाना ॥ १४९ ॥

कुतुबानि दुर कुतुबान्तराया हिवकाम्पवा ।
इकानि चाम्पकुतुबानि ॥ १५० ॥

विवादा वाचन काव यथमेव कहीकुता ।
विचिन्ता आनन्द कावा विवन्त कान्तराया ॥ १५१ ॥

दहीकुतुबान्तराया वरता दृष्टिकाम्पवा ।
कहाविद्वन्कुतुबा दुर कावा कुतुबन्त ॥ १५२ ॥

मीताकुतुबान्तराया कविता वा विमलिकाद ।
कुतुबान्तरायावहीकाम्पवा वा वाता वाचकम्पवा ॥ १५३ ॥

वाचकानि वा सङ्गता वरता वाचकान्तराया वरता—

वन्ताकुतुबान्तरायावहीकाम्पवा कान्तरायावहीकाम्पवा ।
वाचकान्तरायावहीकाम्पवा वही कुतुबान्तराया वही ॥ १५४ ॥

इति कुतुबान्तराया । कुतुबान्तरायावहीकाम्पवा—

अन्तरायावही कुतुबान्तराया वही कुतुबान्तराया ।
कुतुबान्तराया वही कुतुबान्तराया वही ॥ १५५ ॥

वन्तावही कुतुबान्तराया वही कुतुबान्तराया वही—

वन्ता वहीवहीवही वही वहीवहीवही वही वहीवहीवही ।
वन्तावहीवहीवही वही वहीवहीवहीवही ॥ १५६ ॥

कुतुबान्तराया वही कुतुबान्तराया वही वही वही ।
कुतुबान्तराया वही कुतुबान्तराया वही वही वही ॥ १५७ ॥

वन्तावहीवही—

वन्ता वही वही वही वहीवहीवही वही वही वही ।
वन्तावहीवहीवहीवही वही वहीवहीवही वही ॥ १५८ ॥

एतं पञ्चमः । अष्टाविंशत्यादि—

यतिमानेषु विपुल-आश्रयव्यापकम् ।
सुखे सुगन्धिनि-आमलसमविद्धाह्वयमुक्त ॥ १६८ ॥

तथापि सुखजनधाना दन्ता भुञ्जी विह्वलम् ।
समुचिद्वृत्तमप्यथ महाकाया महाबल ॥ १६९ ॥

वरहस्यभुक्तिजनध्यादि व-आश्रयव्यापि व ।
दमुचिद्वृत्तमप्यथ^(१)लज्जयादुत्तु अथ ॥ १७० ॥

विह्वलं वा न लज्जयुक्तं अहोरात्रमिव वा ।
विपुद्वाद्याप्रिमिह्वला न विभेदजनकै^(२)कृता^(३)लपि ॥ १७१ ॥

आश्रयवेष्टी अ^(४)थ अन्तर्वाचनं कथं न ।
काम्याकमेवात्मजस्यैव महं न परिधीमिह ॥ १७२ ॥

अथ सप्त—

महासीमा महावपत्रा महाधाया सतीका ।
वि^(१)सी^(२)लारवत्रा मान्दानवमुचिजनका महादुःख ॥ १७३ ॥

वहलवद्विदिर्द्विदुका विह्वलमुद्वी ।
मिथे विह्वलमुद्वी^(३) लज्जि^(४) वद्वि^(५) मत्त ॥ १७४ ॥

विह्वलमिह विह्वलं न यमि यमि द्वाकील ।
विह्वले उक्तं विह्वलिरोहा दीपथ रामय ॥ १७५ ॥

कुलकलवाचनमनो माया मन्त्रजिह्वम् ।
मन्त्रिव लोचने किल विह्वलं इव वद्वि^(६) ॥ १७६ ॥

अथ—

समुत्पन्नकलवाद्यो व सम्भावयन्मनुमेहम् ।
मनुत्पन्नोदयम् समुत्पन्नमनुमेहम् ॥ १७७ ॥

दीपयिद्विद्यामथ दीपमाप्रमत्तता च सा ।
ब्रह्मलक्षणमकथयथ पुरस्तात्स्थानि सन्तु ॥ १७८ ॥

निरालो दीपमन्त्राणि प्राप्ता ह्यथ चानिर्दिष्टा ।
हृत्पञ्चमहाङ्गुली दीप विक्रमने कर्म ॥ १७९ ॥

पुनः पुनश्च विनश्यद्भुजलिध्यानि भावति ॥ १८० ॥

अथ विष्णुसूक्तम्—

ब्रह्माग्नी ब्रह्मसीकन्त ब्रह्मवान्तु चाक्षम ।
सत्यं ब्रह्म ब्रह्मवेद्यं भारं ब्राह्मणसीन्ति ॥ १८१ ॥

हृत्पञ्चमन्त्राव्याचनं तत्र द्विधं च परिहीयते ।
ब्रह्मसूक्तमथैवापि इति साधुना ज्ञेयम् ॥ १८२ ॥

विन्द च साधुवेद्यं न चास्मभिराचरेत् ।
सर्वेषां ब्रह्मण कथितं त्रिषो यथैवम् ॥ १८३ ॥

इति सारमयं सारमयं ब्रह्मसूक्तं नमः ।
इति सारमयं सारमयं ब्रह्मसूक्तं नमः ॥ १८४ ॥

इत्यथ सर्वोक्तमवसितम् पुनः गता मम वनेन । इति सारमयं ब्रह्मसूक्तम् । अथ
पुनः (८) अक्षयम् । अथ (९) अक्षयम्—

अथैव नृ बलं नृ बलं द्विषतोऽपि नृ बलम् ॥ १८५ ॥

अथ चैव नृ बलम् । अथ चैव—

श्रीतं पुनः केचिद्ब्रह्म द्विषतादीनां नृ बलम् ।
पूर्वं पञ्च वरीणाम् ब्रह्मणा विजितं सन्तु ॥ १८६ ॥

[illegible]

इस संशोधन का प्रकाशन २०२० में किया गया है।

[illegible]

हृत्पीडितों को आराम देने के लिए चिकित्सक

इति श्रीशङ्कराचार्यकृतस्य विष्णु त्रिंशत्सु ब्रह्मसूत्रभाष्ये ॥ १०८ ॥

मिनिमै हाऊसिंग् बेरा 'बरा मिनिमै' ।

कुलकर्णी, कर्मण्य, राजभार्या, गेडव्याद्या या (समस्त) २००० ॥ १८५ ॥

पुस्तकालयसंविधानम्   सार्वजनिकसंविधानम् ।

एता मेभानति कर्त्तुं कामद्वय सञ्चिपीधया ॥ १५० ॥

द्वय के कुशल एवं दिने विधानमन्त्रालय ।

सिन्धुनदी का मुहाना है बलूचिस्तान की सिन्धु ॥ ३१३ ॥

सुखमनसिहस्य सुम्याः सप्तम्याः पुनिमीमन्तम् ।

समुद्रमित्राणां प्रदीपः हिमालय-समिधाचलम् ॥ १५३ ॥

॥ ज्ञानमिति विदितव्यम् । तेनानां भावकमिव ज्ञानम् ॥

सहयोगितामिन्नं सुखमुपायः पश्यन्त्युपवर्जितानि च संशयेन च

Figure 1. *Staphylococcus aureus* strains.

इति श्रीसावित्र्याय नमः ।

सिद्धा (सिद्ध) अर्थान्तरात् सार्थो नानाग्रहः यथास्त्वय ॥ २५३ ॥

इतिहास इतिहासकाराणां विचिंतनम् ।

अज्ञातश्री श्रीगुरुभ्यो नमः सर्वकर्मसु साधने ॥ १५५ ॥

अथाध्यासः—

हृद्यशिवविष्णुशैवविशिष्टाकारक (न) ।

अथाध्यासो महीधर्तुः स्वा(स्वा)मयस्य(स्य)विशिष्टोऽयम् ॥ १०६ ॥

अथ गतकृपण साधुशिक्षणम् । अथ गमनवर्तिमानम्—

विशिष्टा कार्याणि निश्चायकानि विद्वन्सुहृन्मन्त्राणिस्त्रिधाणाह ।

वसाधेयानि निवेदितायाः समर्पिताना च कृताकृतानि ॥ १०७ ॥

स वेत्तुमीशान्नरुद्रास्त्रयानां स्त्रीष्वेव पुत्रं वक्ष्यामिह ।

साम्या लोकेष्वस्यविद्याकमाने सुखान्विते कर्तुं कथाह्वयानाह ॥ १०८ ॥

ननुसाम्येद्विषेयानि वा गोप्यन्त अथानि कथाः । ननुसन्त्यजः—

साधकाध्यास इति कर्माहृतस्य साधकम् ॥ १०९ ॥

अथा न त्वं चरन् अथा अनाद्यन्त(न)नन्त(न्त) इत्यम् । यत् सदाकृप्यन्तस्यैव लब्ध-
साधकम् । अथा न देवदत्तमात्रं कथयन्त्यम् ।

सु वा सिद्धीमद्विद्यायाः च साधनानि यन्मार्गद्वयाणि शीघ्रमसु ।

आत्मयमाधुर्विजयं यद्य च न स्याद्विद्यायाः च तथा विद्वन्वाह ॥ ११० ॥

अथ—

प्रथमं वैशाख कृष्णस्य सप्तम्यन्त्या च वा वामपुल्ल द्वितीय ।

तृप्त्या नमः सर्वेभ्य इत्येव च सर्वेभ्य इत्यस्मद्विशेष्येव ॥ १११ ॥

अथ ३(२)गोप्यन्तद्विषयान् अथ अथम् । ननुह्वयान्—

त्रैलोक्यस्य अस्मत्प्राप्तम् वैद्विष्यन्तिषु साधकम् ॥ ११२ ॥

अथा तत्त्वमहं ब्रह्म (नन्त)---

अनादाया द्वैतमहाह्वयं त्रिगुणीयं सदा यथाह ।

तमस्यानिवितामीशान्नरुद्रास्त्रयान्तरसम् ॥ ११३ ॥

कथिता मन्त्रराजसु राजानन्धाननकुम्भ ।

सर्वेक देवो पर दृष्टा ज्ञानहीनान्नीलपञ्चमालम् ॥ २०४ ॥

वसिष्ठा मन्त्रकुञ्जलान् वाचामरविनिष्ठाकान् ।

नथा वसामिनाकारा(भारान्तराया विमानवत्) ॥ २०५ ॥

न वा(वा)मर वा(राजा)अह्मवाचनवारण विवशविश (हम्) ।

दुर्वो मन्त्रमहाज्ञाय अह्मवाचनानिलम् ॥ २०६ ॥

वरस्वरवाविशिष्टो वसि षाङ्गा वाचदुर्वो ।

नस्मादाया मन्त्रान् नुदाध्वरविवाचनवेत् ॥ २०७ ॥

उपविष्टिद्विना भुक्ता नमसिन्धोपजीविन ।

वाचध्वरेषु वसि विवन्ता नमसो जल (नार) ॥ २०८ ॥

विष्वक्तुर्गिरिपुत्रा सर्वज्ञानविद्वद्भिर ।

वाच सकाशा नृपनिष्ठासुवचम् हि नृ ॥ २०९ ॥

हृदमाह्वयवाचन परितेष्टिनिधनेतिनम् ।

वचनानि हि ज्ञासति वाचनसुमहीवति ॥ २१० ॥

कीच-द्वयः—

अमेवाभवत्तद्वत्ता(अवत्ता)पताचन्ध(न्ध) समधि हि ।

सर्वज्ञानानुन्ध सकाशन्धानिपक्षिनम् ।

चरेन निक्षिप्ता विद्यादुष्टप्रवाचनानि वा ॥ २११ ॥

इति । नमस्तस्मै न नमस्तस्मै नमस्तस्मै नमस्तस्मै—

विष्णुमन्त्रानि च अस्मा वसुज्ञानपानि वसु ।

ज्ञाय कता स एव स्वाह्वीयुनम्भु ज्ञाय ॥ २१२ ॥

कताय नृपवज्ञाय स्वाह्वी नमः समानिरेव ।

अस्मिन्मन्त्रानि कताहि अन्य ज्ञासति वीरवत् ॥ २१३ ॥

नमः—

अथिकपुनोदितानावापिवासीमिभिर्नन्दित ।

दृष्ट्वा त्वातिविद्यो विद्यान् दत्त्वा वा कदाचन मत्तोय ॥ २१३ ॥

सप्त वर्षादग्नि । पार्थिव्यादग्नि मनुष्यान्वाह—

वेदवेदाङ्गमगच्छो जगद्गोमयरावण ।

आशीवाद्यसो मित्य एव साक्ष्युपेक्षित ॥ २१४ ॥

अ(५) मत्तमवगत—

सप्त वासी च मितोय जगद्गोमयरावण ।

विजगद्गोमय पार्थिव्यादग्नि(वि) पवेत् ॥ २१५ ॥

अथ -वेदोर्गि—

पार्थिव्यादग्निमन्त्रेण बहुधा प्राक्त मत्तमवगत—

सप्तमवगतसो मित्यद्विजगद्गोमयरावण ॥ २१६ ॥

सप्तमवगतसो मित्यद्विजगद्गोमयरावण ॥ २१७ ॥

सप्तमवगतसो मित्यद्विजगद्गोमयरावण ॥ २१८ ॥

सप्तमवगतसो मित्यद्विजगद्गोमयरावण ॥ २१९ ॥

सप्तमवगतसो मित्यद्विजगद्गोमयरावण ॥ २२० ॥

सप्तमवगतसो मित्यद्विजगद्गोमयरावण ॥ २२१ ॥

सप्तमवगतसो मित्यद्विजगद्गोमयरावण ॥ २२२ ॥

नमः—

सप्तमवगतसो च सप्तमवगतसो मित्यद्विजगद्गोमयरावण ।

सप्तमवगतसो च सप्तमवगतसो मित्यद्विजगद्गोमयरावण ॥ २२३ ॥

सप्तमवगतसो च सप्तमवगतसो मित्यद्विजगद्गोमयरावण ।

सप्तमवगतसो च सप्तमवगतसो मित्यद्विजगद्गोमयरावण ॥ २२४ ॥

समाप्तम् —

मिमनसस्य चक्षुषाविनाशितं प्रसाददृष्टा(हृष्टा) कलमसदृशम् ।
वधोनुकुलं हृद्यावपि दिवा वसतदयश्चक्षुषा प्रवेष्टवत् ॥ २२१ ॥

मम विभक्तं कथा कथा भविष्यत् विमलवत् ।
विमलवत् च कथा कथा मन्त्रदानम्ह माविशि ॥ २२२ ॥

छद्मशक्तिः । तत्पञ्चन वन्द्यमन्त्रम् —

कुलपन्नस्य आशुहृदयस्य कलान्वयः ।
हृदयस्य लहस्य लहस्यो वकीरितः ॥ २२३ ॥

मम धर्मः —

प्राप्तो मया कथा कथा लहस्य विमलवत् ।
मया तु रचितं कथा कथा मन्त्रदानम् दिवा ॥ २२४ ॥

समाप्तम् —

मनाशयोऽहृदयस्य(हृ) लहस्य-व वकीरितः ।
मन्त्रदानम् मया मया मन्त्रदानम् दिवा ॥ २२५ ॥

मम लहस्य मन्त्रदानम् मन्त्रदानम् मन्त्रदानम् —

माहितापि लहस्य-व विमलवत् मया कथा ।
म विमलवत् च कथा कथा मन्त्रदानम् दिवा ॥ २२६ ॥

मन्त्रदानम् लहस्य-व विमलवत् मया कथा ।
(मन्त्रदानम् विमलवत् मया मन्त्रदानम् विमलवत्) ॥ २२७ ॥

कलम-व विमलवत् कथा मन्त्रदानम् मया कथा ।
माहितापि कथा मन्त्रदानम् विमलवत् मया कथा ॥ २२८ ॥

मरा वृत्तम्—

उत्थं प्रहस्य कानं ह्रीत्वन कुम्भन तथा ।

मुन्मथ नात्रभट्ट च परी(र)म्याट च नमयत् ॥ २२९ ॥

प्रविश्य मालुराम्भ चित्तज्ञ तद्याय च समन ।

ममयत् च पावन पादु भावन भाविने ॥ २३० ॥

लज्जितमेव वा कृषात्थ हृषितमेधितम् ।

हृषयत् प्रजापतीं विद्याद वादिना मन ॥ २३१ ॥

वितामयनि च ज्ञानं धनु विद्याभर ज्ञान ।

प्रवीणानि च ज्ञानी ज्ञानवृद्धिमानितम् ॥ २३२ ॥

यत्तु वृषद्विजानी वाजीर्विस्मयि वीरयत् ।

जन्मना तस्य विशिष्टा कथयद्भिन्नाभिज ॥ २३३ ॥

आवमुन्मादमन कथयत्तान्धयत् च ।

जन्तुहरीं विना(र)म्यो ज्ञानवृन्धवामावितम् ॥ २३४ ॥

य ह्युरा वै च विह्वला च च मवाविषधित ।

व(रि)धामेव विकलशिष्यो मारुता कुवन्तिमय ॥ २३५ ॥

जन्तुकुल विष तस्य वक्तव्य जन्ममदि ।

रक्षोमतस्य वक्तव्यमाश्रित घट्टत भवेत् ॥ २३६ ॥

अतः पुरधनाभ्यर्चयित्वा यथाकृत ।

मयान च जन्मप्राप्ता विना चाभिरुद्रामवान् ॥ २३७ ॥

हृषयत् च विना(र)म्यो च च लक्ष्मीपेयकथित् ।

वस्तुमस्तमस्तनर लज्जा भ(र)त च धारयत् ॥ २३८ ॥

शास्त्रार्थेभ्य च वैभवं वासिन्धव सुकृत तथा ।

आपान च पालिवाज्य निन्ध राज्ञोभूमीविधि ॥ २३९ ॥

इति सप्तऋत्तमवसानम् । १४ समाप्तम् —

धर्मशास्त्राचकुक्षरा कृतीना मन्त्राणां ।
समा दृष्टी च विद्व च वचनं सन्तु मन्त्राणां ॥ १४७ ॥

सम्प्राप्तम् च नाना मन्त्राणां सम्प्राप्तम् च ।
नानाधर्मिकं सम्प्राप्तम् च नाना धर्मिकं ॥ १४८ ॥

नानाधर्मिकं च नाना धर्मिकं सम्प्राप्तम् च ।

मेधावी धर्मिकं च नाना धर्मिकं च ।
धर्मिकं च नाना धर्मिकं च नाना धर्मिकं ॥ १४९ ॥

नानाधर्मिकं च नाना धर्मिकं च ।

मेधावी धर्मिकं च नाना धर्मिकं च ।
नाना धर्मिकं च नाना धर्मिकं च नाना धर्मिकं ॥ १५० ॥

नानाधर्मिकं च नाना धर्मिकं च ।
नानाधर्मिकं च नाना धर्मिकं च नाना धर्मिकं ॥ १५१ ॥

नानाधर्मिकं च नाना धर्मिकं च ।
नानाधर्मिकं च नाना धर्मिकं च नाना धर्मिकं ॥ १५२ ॥

नानाधर्मिकं च नाना धर्मिकं च ।
नानाधर्मिकं च नाना धर्मिकं च नाना धर्मिकं ॥ १५३ ॥

नानाधर्मिकं च नाना धर्मिकं च ।
नानाधर्मिकं च नाना धर्मिकं च नाना धर्मिकं ॥ १५४ ॥

नानाधर्मिकं च नाना धर्मिकं च ।
नानाधर्मिकं च नाना धर्मिकं च नाना धर्मिकं ॥ १५५ ॥

कल्पानि सङ्गा नु महाबलेन कल्पान्धाद् भविष्यन्तामिह(१)कम् वाद् ।
अल्पकालं सद् वाच्यं न कुर्वीत जीर्णसूत्ररुतरीभाषणीयम् ॥ २४९ ॥

इति । आचार्य—

इमं हस्तेन चित्तं भविष्यतिमिति(२) कर्षणं चित्तनीच
हेतु लोकादुत्पन्नं वनचक्षुषम्(३)अच्छलं वीक्षणीयम् ।
इत्युत्तरीं शम्भोरीं सुशुक्तसिन्धुलीं वाजनींकीं स्वकांते
आत्मा कल्पेन गृह्णात्यनुवि न पर मोति नानेक्षणीय ॥ २५० ॥

उक्तं २—

कमं सुकलं सुच्छलं कलमायी महीरयि ।
सुखवाक्ता(४)अनुलोममविहं च मयं चाहुषाद् ॥ २५१ ॥

वीर्य(५)मान्द्वदुक्तं सुखलक्ष्यं न नास्तिह ।
आधुनासम्भोराय परित्काहकसुखम् ॥ २५२ ॥

विदं सुधान्दुक्तां शरं स्वान्वितमन्त्रम् ।
इति वाचाजयसीं स्वाम्भयम्भं स्वादन्धुर ॥ २५३ ॥

सहवीर्यं न नाचाय विद्युत्तणीयाय वन्धुवि ।
काशलं जनवेम्भारं सुवीर्यावन्वीर्यम् ॥ २५४ ॥

अथ न का साधु इतिदुजान्द्वयाय चात्मन ।
आदुक्ताय च नाधुना चात्मसुखमाश्रयित ॥ २५५ ॥

काशीर्यं विदुष्यं न च मन्त्रं प्रकाशयेद् ।
तद्वज्रेण न सुखलक्ष्यं विन्दतेजायकारिण ॥ २५६ ॥

अनीयं सुखाय स्वर्गाय स्वादुक्तीं नृप ।
क्षिप्तं भेदेन चात्मचमिष्टं सुखीयं नाहितम् ॥ २५७ ॥

असम्भं सुखयेद् चात्मसुखेवदमायया ।
अनेदेवजायकयनं विषयि प्येदकुम्भिलाद् ॥ २५८ ॥

कौटिल्यस्य विचारान् स्वीकृत्य च ।

सायबेस न सायान अन्वयान्न न सभितु । ५५९ ॥

अद्वयस्य विदुःस्य च श्रेष्ठस्य च श्रेष्ठतमः ॥ २६ ॥

1991 年 12 月 1 日

सिंहनाथ विद्यापीठ विर्गुल तालुका

आभारप्रत्ययः च अन्वेषणीयमिति । २५१ ।

आचार्यप्रसादसिंह, प्रिन्स सलोनोमीयान्स, सद्.

अथऽपुनरपि शब्दं हि विवक्ष्यमानमप्यहं ॥ २६३ ॥

सर्वे भूतानि भूयन्ते मायायामात्रं

[illegible]

आयुधमि मय आरु पादयेमि बुद्धयमि ।

अथान्नं विद्यामिषमिति सा विद्या न-अमृतममृतं न एवेति ।।

सत्यमेव जयते

संस्थापक अध्यक्ष काशीमणिबे(ड) दास ॥ सचिव ॥

अथवा (१) आन्तापि सन्नाथ पुन पुन ।

प्राणिनो विदुः प्राणिनां कर्त्री जगदिवा नृपः पृथिवी ॥ २५६ ॥

अज्ञानात् अज्ञानायै ह्यज्ञानं हि न क्षुण्ति ।

प्राप्तकर्ता- साक्षात्कारार्थम् अत्रापि ।

गार्ग्यश्रम वाच(कारु) दि कुवा मर्जनिमिषयम् ।

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ आचार्यस्य इतिहाससिद्धिः ॥

(कक्षा शिक्षण अगति कार्ये सोबत सुलभ) । पृष्ठ. ३

सर्वा आयेन ससितान्द् काष्ठे कृत समानवरद् ।

काष्ठ समानवरद् सानुरक्तव(र्ण)-कलमध्वज ॥ २७० ॥

इति सन्तनवद्या-वर्दीपतिमहता दत्तमुज्ज्वलमानिव ।

दिनदेशप्रभासैस्ताम्रिणे चक्षुस्योत्तममन्दिना विदुः ॥ २७१ ॥

सप्तम—

कुलधन्यान् सन्तप्रदो सतिप्रभा सन्दाधमवरद् ।

पान-पाव साहेबुवाहून् सन्तामिमानिव ॥ २७२ ॥

समस्त सन्निमाद् वाम्नी शक्त शक्ते च विहित ।

अभ्यन्तर्मा कुलकुलो भवितुमहति ॥ २७३ ॥

स पुन शान्तनाहू-उत्तुन्-कमुकतवरद् ।

स्वराष्ट्रवरसामुदात्मिनि यनि च विन्दवद् ॥ २७४ ॥

वाविह्वल संपुन शक्ता यविह्वल न नवति ।

काष्ठमीक्षित वाचाच अनुह्वलस्य(श्च) निधवद् ॥ २७५ ॥

सारवचा च राध बहुभुक्ति सुमन्त्र च ।

उिद् शान्तार्जिनावाग्याकाशमिद्वयगानि च ॥ २७६ ॥

दुष्टनिपन्नाः कामन्द्य —

दुष्टप्रचमानाणि न नवाभ्यन्तर्माप्रिकुनिचुमम् ।

अधमकुलवा वाचा नव वर भवानिनि ॥ २७७ ॥

कुलेन काष्ठा क्लेशेन कमन्त्र च सतोपमा ।

कुर्वाच्यतुर्बिध क्लेशे चक्षुषोरुपवादि ॥ २७८ ॥

तपस्वी ध्यस्तनाथेन स्वर्गे नव कलसेद् ॥ २७९ ॥

दृष्टान्तान् कथयन् —

विद्वन्मन्त्रादिप्रधानं बहु भया विदधेत् ।

निना अनुपवीन्त्यनुद्विग्नानुनिभहनम् ॥ १८० ॥

दुष्टकोशवयस्त्रयं दुष्टवयस्त्रयम् ।

राज्यान्तरकालाया च क्षणमसद्वयम् तथा ॥ १८१ ॥

दुष्टाया मारुद्भयान् दुष्टकर्मणि कथयेत् ।

मरीच्य कोकान्तरादस्तु कुर्वीतपिबिक्रयणम् ।

कपह च विज्ञानीषाच्युतविभेदितम् ॥ १८२ ॥

इ न दुष्टकर्म । दुष्टवयस्य हि कथाद्वयम्—

विद्वन्मन्त्री विद्वत्पुत्रादि विद्वद्भाषाभेदितः ।

विद्याभयप्रविष्टास्तं वा तस्य कायकेव बहु ॥ १८३ ॥

यदा भवेत्तु भविष्यात् दुष्टं दुष्टं त्वकं वदन् ।

वरस्य विपरीतं च तदा विद्वद्भाषणेत् ॥ १८४ ॥

धर्मिणिश्च विद्वत् च विद्वत्स्य कथयन् ।

यद्विचिन्तयति तदा विद्वद्भाषणम् ॥ १८५ ॥

जायत विद्वत् विद्वत्पुत्राया वदाम यवेत् ।

विद्वत्स्य दुष्टिभयान्तरादभवेत् च तदा ॥ १८६ ॥

मयाकालाया वदन्ता कादूभयविनी विद्वत् ।

आशयद्वन्द्वी कृति न भावद्वी वदन्तम् ॥ १८७ ॥

कर्मार्हमभूतिश्च मर्त्याद्वयानि विद्वत् विद्वत् ।

दुष्टदुष्टविद्वत्तानि कथयन् तु केवलम् ॥ १८८ ॥

काठ धाते तु यमिमाभूतिताद्वयवत् ॥ १८९ ॥

प्रसारयन्त्या हितलोकावृत्त्या प्रसिद्धा ह्यनीहृदय निरन्तरम् ।

नयावृत्त्येन हि कालमुत्पिडये प्रसङ्गं कुर्वति कनकादा धियम् ॥२९०॥

हृत्तोडित सम्पददायिकम् स्थिर कुतश्च धृतिमन्मथुर्वितम् ।

अतीव वाञ्छितव्येनवासात् यद्वा प्रसार(५) प्रसृजति सिद्धिचम् ॥ २९१ ॥

अप्रापना निरुत्साहकृत्या अथ प्रमादीलम्बा विचारिता ।

बुधाभिमानो ह्यनिदीयकृत्या तत्प्राप्तवासादि विचारण

सिद्धि(धि) च ॥ २९२ ॥

इति स्म दोषाचनमाशु सिद्धिं विज्ञात्तुको विनिदीयथा प्रयेद्

अतोन्मथा साधुनयस्य समस्तं करोति विज्ञातुवशमिमात्रम् ॥२९३॥

समन्विता राज्यपदोच्चिनीचया चात्येर्विनीमितसम्पदाश्च(३)च ।

इमं तुर्यो विषयमार्यमास्तिन स्थितोचनं सद्यसेन सिद्धये ॥२९४॥

इति कालाद्वान् । तद्वक्तव्यं निरूपयन् ॥ (१) ।

धीमातुताहस्यस्य बहुशक्त्या समाश्रित ।

सिद्धिं स्वात्मनः प्राप्तमवाप्तिव महाशक्त ॥ २९५ ॥

महिनीशमनुमनया बुद्ध्या चो परिपश्यति ।

तत्प्राप्तव्यवसायाभ्या विस्तारशुभरीकृत ॥ २९६ ॥

कथनीयत्वाहस्यसामुद्रिस्तुद् प्रसक्त ।

शयेति कायाच्छायेन विस्तार लीयमान्ति ॥ २९७ ॥

वीर्यसक्तमस्त(शान्त) महोत्साह महाशक्तिम् ।

प्रसिद्धिं सदा लक्ष्म्यं सतिननिमित्तापवा ॥ २९८ ॥

सत्यबुद्ध्यापयोधि व्यसनयस्तमान्त ।

श्रीमि चम्प इव श्रीमिस्तस्य परिकुर्वते ॥ २९९ ॥

उत्पाननेकालाभावि-लोकव वाचकम् ।

येषां हि समसोन्वासी पूर्वैरानि समक्षे ॥ ३०० ॥

स्ववसाय सर्ववाचन हि क्लीबवशात् ।

अनेच्छुष तत्तात्पारी मही वृत्ति मदा वदु ॥ ३०१ ॥

प्रवत्तयेववाचन मक्ष्मा विवद्विभक्त ।

कक्षविद्विभक्तमक्षमक्ष्मव कृत् कृत् ॥ ३०२ ॥

हेताकुभन(त)नटि कान्तिवद्विद्विभक्तिर्न ।

मीमक्षविद्विभक्तिवद्विभक्तिर्न कृत् विद्व ॥ ३०३ ॥

नविद्विभक्तिमिच्छुषवाचनमक्ष्मव ।

दीप्ता दीप्तिमता वाचि विवद्विभक्तिवद्विभक्ति ॥ ३०४ ॥

प्रवत्तयेववाचन मक्ष्मा विवद्विभक्ति ।

वदु वदु विवदि कृत् मक्ष्मवद्विभक्ति ।

मक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्तिवद्विभक्ति ॥ ३०५ ॥

यद्यसौ मक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्ति—

मक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्ति ।

तत्र कश्च मक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्ति ॥ ३०६ ॥

यद्यसौ मक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्ति—

मक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्ति ।

मक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्ति ॥ ३०७ ॥

मक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्ति ।

मक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्ति ।

मक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्तिमक्ष्मवद्विभक्ति ॥ ३०८ ॥

३ ३ ६

तस्य पञ्चमोऽङ्गः—

हिरण्यं धान्यमवसासि आहुयानि तेषां च ।
 तथान्धं ह्यन्धनिवशा (यजान् समवति हि) ॥ ३०९ ॥
 रथैरे परापलायश्च दूतमरकार एव च ।
 मनुष्येण यन्निष्ठम मन्वाभिरपरिग्रहं ।
 पञ्चकामार्थमिद्विधा काशादुत्पन्नवत् ॥ ३१० ॥
 जम्बीरान् च विद्यायां राज्याभ्यसरमणम् ।
 ब्रह्म दासकामाना पुष्टुम्यायि शिक्षणम् ॥ ३११ ॥
 चायाम् जम्बीरविज्ञानं कमलां लक्ष्म्यानि च ।
 राजान्वरधुन्यं यथावत्तन्मवत् ॥ ३१२ ॥
 विपुलकाक्षस माया पराधिवरवद्वत् ।
 दूतमालापुष्टुमिदु मन्वाभिरुत्पन्नवत् ॥ ३१३ ॥
 जम्बीरायामिदुमन्वितां लक्ष्म्यां मन्वाभिरवत् च ।
 उपक्षां सामदानं च यन्ती दृष्ट्वा साधनम् ॥ ३१४ ॥
 ब्रह्मालाभ्यशसेनामीनम्बन्वाभिरुत्पन्नवत् ।
 मन्वाभिरुत्पन्नवत् दूतमालां चान्वरधुनम् ।
 राजान्वरधुनम् मन्वाभिरुत्पन्नवत् च ॥ ३१५ ॥
 यथावत्तन्मवत् मन्वाभिरुत्पन्नवत् ।
 अन्वाभिरुत्पन्नवत् काशायां च यथावत्तन्मवत् ॥ ३१६ ॥
 अन्वाभिरुत्पन्नवत् मन्वाभिरुत्पन्नवत् चान्वरधुनम् ।
 उपक्षायां सामदानं च यन्ती दृष्ट्वा साधनम् ॥ ३१७ ॥
 दूतमालापुष्टुमिदु मन्वाभिरुत्पन्नवत् ।
 मन्वाभिरुत्पन्नवत् दूतमालां चान्वरधुनम् ॥ ३१८ ॥
 तन्मन्वाभिरुत्पन्नवत् मन्वाभिरुत्पन्नवत् चान्वरधुनम् ।
 उपक्षायां सामदानं च यन्ती दृष्ट्वा साधनम् ॥ ३१९ ॥

अग्निं वरुणेऽऽज्यं ह्यश्विना अज्यं वा —

राजान्महर्षीणां वासुधैव कुटुम्बकमेव च ।
नाम श्रीं सुमथां वा अक्षयानि जहीयते ॥ ३२० ॥

श्रीं वाचयन् —

आहवन् सन्मन्तां वृषं यथावाकुलवर्जिता ।
इति पूर्वोक्तानि च मन्त्रिष्वचमन रथम् ॥ ३२१ ॥

पुरुषयन् —

अग्निं कुष्टिरवावृष्टिं कालमा मन्त्रिष्वचम् ।
सम्यक्कुलवर्जं च पराजयानि लभन्ता ॥ ३२२ ॥

राजाभीकृषिवांससां मन्त्रिष्वचं लीढवन् ।
वासां मन्त्रिणां राजो राजभूयसश्चरन् ॥ ३२३ ॥

२५ श्रीं वाचयन् —

अप्यपीकृतं परिहितं मन्त्रिणा मन्त्रिष्वचम् ।
इति श्रीं वृषमन्त्रं वाचयन्मन्त्रयन् ॥ ३२४ ॥

२६ पूर्वोचयन् —

विश्वीर्यर्षीणां वाचयन्परिज्ञानं बुद्धिं च भवता ।
हीनपाणिभवाभीह दमयन्मन्त्रयन्ते ॥ ३२५ ॥

२७ वाचयन् —

उपकृष्टं परिहितं मन्त्रिणा मन्त्रिष्वचम् ।
आहृतं चापि भान्तं पुरुषात् मन्त्रयन्ते ॥ ३२६ ॥

परिहीनं मन्त्रितं मन्त्रयन्मन्त्रयन् ।
आशादिर्वैदुर्बुद्धिर्महामहामात्मैव च ॥ ३२७ ॥

विचित्राविचित्रासारं सुखमूढं तथैव च ।

इति पार्थिवशास्त्रम् ॥ च कलाम्बननमुच्यते ॥ ३२८ ॥

“यस्यन्दोषो ब्रह्मति तस्मात्तान्परिवर्जयेत् ।

तुलाशून्यो जलं व्याविशुचिभ्यः मरुताल्लया ।

इति ब्रह्मविधौ देवः यमनः मानुषः परम् ॥ ३२९ ॥

देवः पुण्ड्रकरीषः शून्यया च ब्रह्मणः संपेत् ।

पुरवाधिल्लेभः शीमया च मानुषः कायतन्यविद् ॥ ३३० ॥

कोशावकाशस्य वृत्तवत्त्वात् तद्व्यसनं हि भवतीत्याह कामाय —

कोशमूलो हि रात्रेति यथात् नवर्षलीकिक ।

एतत्पुण्यं जहाजीह कोशायकवशात् ॥ ३३१ ॥

क्षीणं बलं बधयति यवतो वृद्धयति च यमा ।

कोशावाम्पृथिवीपालः परेष्वुचजीश्वरः ॥ ३३२ ॥

विषादिप्रतिरब्ध्यानां घृमीनां (च) प्रसारणम् ।

वरदायास्तुकादित्यं लब्धस्य परिपालनम् ॥ ३३३ ॥

कोशादेष्टव्यमवतिष्ठति तद्व्यसने क्षयम् ॥ ३३४ ॥

यथायत्नं यत्नस्यैव यथायत्नं यत्नस्यैव वाह —

अस्मात्प्रायाः अकृत्रयो विचः तदाहमुच्यते ।

अक्षेयराज्यं यस्मात्प्राधिपत्यस्य ५६ ।

तस्माद्व्याप्यव्यसनीयते (१) ॥ ३३५ ॥

यत्पुण्यं यमनं यत् यत्नं स्वयमेव वा च कथम् —

राज्ञो व्यसनिराज्यस्य व्यवसायो हि न क्षमः ।

न राज्यव्यसनादेहं क्षम्य राज्ञश्च्युतिवत् ॥ ३३६ ॥

अध्यामात्यव्यसतः कोशानां दुष्टमिच्छते ।

व्यसनेभ्यः समुद्येता राजा च स त्रिवर्षाकम् ॥ ३३७ ॥

३३. एवं यत्नमाचरेत्—

राज्यभ्रष्टास्य राज्यसमस्तसम्पत्तयेन च ।
पापं ध्यातुमनरक्ष्यत्तुर्विधमादादृतम् ॥ ३३-८ ॥

३४. वाक्यान्वये—

राजवाक्यं परं वाक्यं तद्वचनमवधारयत् ।
न कृपामिषया वाचा तदुत्तरमवधारयत् ॥ ३३-९ ॥
राजसमावस्य च कोपादक्षिप्तं बहु भाषते ।
समातुष्टिगतं तत्रैव सम्पुष्टिद्वयदिशमकरोत् ॥ ३३-१० ॥
द्वन्द्वे वाक्यमिच्छन्ती भवति चित्तान्धवशाद्बुद्धिः ।
तत्कामिनी लोचयति च वीर्या वाचि परिग्राह ॥ ३३-११ ॥
योद्धृन्वचनमवधारयत् राज्यसमावसिमाभवेत् ।
वाचैव विपक्षं समा कुर्वन्तीति हि ज्ञेयम् ॥ ३३-१२ ॥

३५. तदुत्तरावधारयत्—

तदुत्तरावधारयत् कश्चिद् ज्ञातव्यं दृष्टव्यमस्ति ।
तदवधारयत् तदुत्तरं पुनरुच्यते तदवधारयत् ॥ ३३-१३ ॥
तद्वचनमिति कृतानि तदवधारयत्तदवधारयत् ।
कथां कृतव्यवधानानि द्विविधा च सन्ति तदवधारयत् ॥ ३३-१४ ॥
राजनिनाशेन लोकं विवर्द्धयति वाचि विविधं ।
विपक्षवाचं विनाशाय तस्मात्प्रोत्तमिच्छते जना ॥ ३३-१५ ॥
सहायसम्पत्तयेऽपि तस्य वाक्यान्वयः भवेत् ।
कृतं वाक्यावधारयत् पुनरुच्यते तदवधारयत् ॥ ३३-१६ ॥

३३-अथवा, लला ह्या शब्दाचा अर्थ—

इति श्रीमद्भगवद्गीतायाः अष्टाध्याय्योऽष्टोत्तशः सर्गः ॥ ३५ ॥

— ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ —

अथ चम्पुवशाकीया वाचं तैः सहायिभिः ।
कारणभूयवातस्य कीदृश(ः)तामसीकृतः ॥ ६५३ ॥

अहोमयस्मिन्महामायासर्वयोगबलमित्तम् ।
निर्विकल्पम् यथा वा यथायत्नमाशुभम् ॥ ३५८ ॥

सकलकल्याणमाविषयान्वयिभवेत् ।
 सारं च सूचयन्तीतिहासोऽथनद्यानिचि ॥ ३५१ ॥

[illegible]

अस्य विदुषाणां मास्तीतिविशेषम् ।
तत्र चास्य विदुषी श्रेयासास्तीति ।
इति विदुषी स्वामिभुजा भविष्य ॥ २५ ॥

कोडनाथ विवेकाना मठान् सङ्गिर्वैते ॥ ३५२ ॥

सदा च प्रविशेयानां कीदृशाश्च तदा भवि ।
समस्त दानार्तास्तोद्धृत वनमनश्चिरम् ॥ ११३ ॥

॥ अथ श्रुतं ॥
॥ अथ श्रुतं ॥

अथ कुर्यात्तु नृणां गतां च श्रुतिं वाचां । तदुक्तं कामदेवे—

नाभासर्कराभ्यसनिभिर्मुक्त इति प्रवक्तव्यमिति न कदा ।

परं दुःखं यत्तद्व्यस्य (नाभसर्करा) नाभासर्करा विजयाभिरुह्यते ॥ ३५० ॥

यावेव मन्त्रे 'यजनं विष्णोः यजन् यमिं यतः समादिशति' ।

य(दा) यजन्तु यजन्तं विष्णुं यजन्तमाग्निमग्निमग्निम् ॥ ३५१ ॥

यदेव यागादित्यादि दुःखस्य यजन्तमाग्निमग्निम् ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यागाद्यमुद्दिशति यथा यजन्तं ॥ ३५२ ॥

समायजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥

सुवीरुणाभिरुह्यते विष्णुः सुवीरुणाभिरुह्यते ॥ ३५३ ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥

अथाहुः सद्यसा हि विष्णुमग्निम् ॥ यो(मन्त्रः)

विष्णुमग्निम् ॥ ३५४ ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥ ३५५ ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥

आयजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥ ३५६ ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥ ३५७ ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥ ३५८ ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥ ३५९ ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥

सर्वज्ञस्य विष्णोः यजन्तं यजन्तं यजन्तं यजन्तं ॥ ३६० ॥

■ **आपमान** कसरी हुन? **आपमान** कसरी हुन? **आपमान** कसरी हुन?

संशोधनार्थक प्रयोग प्रकट कि संशोधनकोषाध्यक्ष श्री श्रीवास्तव ॥ ३०५ ॥

पुस्तक प्रकाशक वृद्धा सम्प्रदायवाधियाश्रमाले प्रकाशक १९७४ ।

लेखक/संपादक/विषय/संख्या/वर्ष/दिनांक/पृष्ठ—

अभिषेकपालकस्योपलक्षणं भवति तदा तस्योपलक्षणं भवति ।

संस्थापकी अध्यक्षता सुभाष कर्तव्यकर्तव्य इति निर्दिष्टम् ॥ १५८ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय श्रीगुरुभ्यो नमः ।

आचार्य कपिलेभ काँडे सन्तानासनाभ्यांश्रुति सप्तपुराणवर्णित ७ वैश्व ॥

सामाजिक उत्तमप्राथायां वास्तविकतादृष्टीः ॥ १८० ॥

एक सप्ताह में कितना पढ़ें—

साधविनिमुखाभ्यासः सुखमेव साधुसमर्थः ।

संस्कृतभाषापरिचयः संस्कृतभाषापरिचयः ॥ २८१ ॥

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्रीयसिद्धान्त महासम्मेलनम् २०१७

सुहृद्वात्सल्यवर्धनं च सम्पन्नं जीवनम् च ।

अभिधीहृताविधवायुनासुखद्वयमेतु ॥ १०५ ॥

विषयसूची विषयसूची एवं अनुक्रमिका ।

॥ १०८३ ॥

सर्वत्र सर्वेषु सर्वोद्धारिणः सर्वमेव जगद्गुरुः ।

अस्य काष्ठमसौतेः काष्ठमामभिरास्य ॥ १८१ ॥

[illegible][illegible]

अन्तश्चावर्तितकृताभ्युपगच्छादुद्वेगमन ।
पर्याप्तशैतनाभापानान्मण्डले विान्वितयेत् ॥ ३८७ ॥

हृत्तिलो वायव्याभास्तु गुरुराभ्य मध्याभाया ।
सूक्ष्मोपकल्पे नृपनेत्रयेषु स्वानुरक्षिता ॥ ३८८ ॥

शामभू-वा सुप्तमण्ड तद्विद्विषमुदाहृतम् ।
अन्तर्बहिष्करीष्व च तिष्ठिताराभिस्तुम्बे ॥ ३८९ ॥

गुह्यपोर्यो महावृत्ती सप्तद्व साभ्यवर्तिनम् ।
तिष्ठेन्नरसैकुण्ठिरे केचनैव गुरुरमन ॥ ३९० ॥

सैर्यवदेवार्त्तनन्द सेनापतिपुर सर ।
प्रपत्यव्याप्यारिषी-मण्डलेन बहिर्विष्टि ॥ ३९१ ॥

नरसै-चरिनाह्वार्थ सदा भूमि विनाशयेत् ॥ ३९२ ॥

हृत्तिलकमण्डपाभाभि हृत्तिलकीक्षेत्रयोमुखे ।
म(ह)र्षेयस्वरिता भूमि प्रपञ्चक प्रहरिष्ये ॥ ३९३ ॥

इति योगेश्वरेण संवृत्तः समाप्तः ।

अस्तव्यवर्तिहृत्तिले सुप्तव श्लेषेण वास्तवेत् ।
वाहिते वधविजयीया कुक्षु वात्रेषु निक्षिपेत् ॥ ३९४ ॥

वात परतरो धर्मो नृपानां वरमेजितम् ।
विशेष्या दीपने द्रव्य प्रस्ताभ्यध्यामये सदा ॥ ३९५ ॥

तप्तह वादिन भूमि निर्हंसि परतस्तुम्बम् ।
न हम्पाहिनिक्षुर्त्तं च सुन्दरीकणक तथा ॥ ३९६ ॥

आम्बुजेषु क्षमी क्षिप्रैस्त्रयभिस्तु क्षीम्योविष ।
एवाङ्गना भू-वधर्मेषु वज्राणु च यथा रिता ॥ ३९७ ॥

सुम्नान्द्रुमस्यार्णे व्यायेन परिपाकयेत् ।

सर्देराभाधिकं सन्मान्ययान्तां परिपाकयेत् ॥ ३९८ ॥

स्युतमकरदूर्जसमङ्गसाङ्गिकविधिभिः ।

वीज्यमाना यथा रसेभ्यश्चरन्ति च विज्ञेयम् ॥ ३९९ ॥

अरश्चभावा कुर्वन्ति चकिचिन्निमित्तम् यथा ।

सन्मातुः सुपौर्ये यन्मातुङ्गुपवर्ती कदात् ॥ ४०० ॥

ये राष्ट्रियिकुलाग्नेया अग्निहोत्रा विधेयिणम् ।

साधून्मायान्देहाया विधीयन्तं वाचयेत् ॥ ४०१ ॥

उम्कीचर्मीचिन्तो ह्यधर्माणां कुन्ता विचारयेत् ।

स वाचमाचराभ्यसि होत्रिया वाचयेन्मदा ॥ ४०२ ॥

अम्दायेन युगे राज्ञात् सञ्जोता होत्रिकर्षयेत् ।

होत्रिराङ्गियजन्त्रीको मातुलेति सञ्जयन् ॥ ४०३ ॥

प्रजापीडयसतापायमुज्जती कुताश्रयः ।

राज्ञः शिरं यत्ने ज्ञानायदम्भा न निवर्तते ॥ ४०४ ॥

य एव सुपौर्यम् स्वराट्परिपाकये ।

तमेव कुम्भमज्जोति परात् सदा ययत् ॥ ४०५ ॥

किंतु चक्षिन्व आचारो व्यवहारः सुतरिचमि ।

तथैव परिपाक्योक्ते यन्मातुङ्गुपवर्तम् ॥ ४०६ ॥

सन्त्रयुक्तं यत्ने राज्यमज्जो मन्त्र सुतरिचम् ।

कुपायभास्य न विदुः कमलाभायलीदरात् ॥ ४०७ ॥

देवे सुपुत्रकणे न कमलिन्दिव्यवर्धिताः ।

तत्र देवमविन्द्यता वीर्यं गोर्धेद्विकट् ॥ ४०८ ॥

केचिद्देवतास्यसावाच्यं करुणानुभवकारणं ।

रापोमे केचिद्देवउन्ति कस्तु कुण्डलकुण्डल ॥ ४०९ ॥

यथा क्रीकेन यकेन न रथस्य मतिर्भवेत् ।

एव पुष्पकदेन विमल देव न सिन्धुति ॥ ४१० ॥

क्रीध कुर्वाच आकस्मान्पुष्पाकुण्डलकारिणु ।

एव च राजा राज्यारपी यदि केच इहेवउन्ति ॥ ४११ ॥

अतीन्द्रया वरपतिवचनमेवपुष्पमस्तु ।

इति लघान्पुष्पावेताम्बयोक्ताम्बोदुवर्तते ।

अनुभवोह भवामि मेव न सर्वे महीयते ॥ ४१२ ॥

अथ च मतते—

न पुष्पापतमिन्धुय कुषाद्याना कथयन् ।

पुष्पापतमिन्धुयो हि पुष्पाकुण्डलपुष्पोपम ॥ ४१३ ॥

कामे क्रीध मद् मान लोच कुर्वं तथैव च ।

एव कर्वा यचमिन्धुयता पुष्पिणीहिता ॥ ४१४ ॥

पुष्पा विजय कुम्भा कार्पो पुष्पजयल्लभ ।

कुम्भा पुष्पजय राजा वीरजानयता जयत् ॥ ४१५ ॥

अनुवचन —

आत्मन प्रथम राजा विजयेवीर्याजयेत् ।

ततो पुष्पजयलोम्बाम्बोस्तत पुष्पापत प्रजा ॥ ४१६ ॥

कुम्भा तु विजये मेवा शत्रुम्बाह्वीर्यतो जयेत् ।

तथा कथानीत्येव ।

पुष्पापतु विजया देवास्तुम्बाम्बोस्ततपुष्पजिना ॥ ४१७ ॥

**विश्व विद्यालयसंस्थान संस्थापक
UNIVERSITY INSTITUTE, BILAPUR
BILAPUR-202008**

राजपूरीनि

पदभूषण करिष्या उपनिषद पदभूषण ।

अष्टाशुभपदनि ।

आष्टोप्यो राजपूरीनि विद्याभारतपदनि ।

दशरूपेण तु राजपूरी निरूपेण विद्याभारत ॥ ४२८ ॥

न राजा पदभूषण पदभूषण विद्याभारत ।

न राजा राजपूरीनि विद्याभारतपदनि ॥ ४२९ ॥

राजे पदभूषण पदभूषण विद्याभारत ।

राजा राजपूरीनि विद्याभारतपदनि ॥ ४३० ॥

पदभूषण पदभूषण विद्याभारत पदभूषण ।

पदभूषण विद्याभारतपदनि पदभूषण ॥ ४३१ ॥

पदभूषण पदभूषण पदभूषण विद्याभारतपदनि ।

पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण ॥ ४३२ ॥

पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण ॥ ४३३ ॥

राजपूरीनि पदभूषण—

विद्याभारत पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण ।

विद्याभारत पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण ॥ ४३४ ॥

पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण—

पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण ।

पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण ॥ ४३५ ॥

पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण ।

पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण पदभूषण ॥ ४३६ ॥

दुःखस्य नास्ति यत्र आनन्दस्यार्थदुःखम् ।
लोभमेनि तत्र विद्याकृतमेतन्निन्दकं तदा ॥ ४२४ ॥

नालमहा विद्यायैव सुखया च पञ्चाक्षरम् ।
दुःखकृतम् विद्याकृतम् कथयति तत्र ॥ ४२५ ॥

अस्मानि चतुर्दशश्लोकाः —

लोभस्यदुःखार्थं दुःखस्यदुःखम् ।
लोभस्यदुःखं दुःखस्य विद्याकृतमित्थम् ॥ ४२६ ॥

तत्र विद्यायाः कतिपयं दुःखस्यदुःखम् ।
तस्मात्तुल्यविद्यायां विद्यायाः कतिपयम् ॥ ४२७ ॥

लोभस्यदुःखं कतिपयं कतिपयं ।
लोभस्यदुःखं दुःखं कतिपयं कतिपयम् ॥ ४२८ ॥

अस्मानि चतुर्दशश्लोकाः—

लोभं दुःखं च कतिपयं कतिपयं ।
लोभमेनि तत्र कतिपयं कतिपयम् ॥ ४२९ ॥

लोभं दुःखं कतिपयं कतिपयं कतिपयम् ॥ ४३० ॥

लोभं दुःखं कतिपयं कतिपयं कतिपयम् ।
लोभमेनि तत्र कतिपयं कतिपयम् ॥ ४३१ ॥

लोभं दुःखं कतिपयं कतिपयं कतिपयम् ।
लोभं कतिपयं कतिपयं कतिपयम् कतिपयम् ।
लोभं कतिपयं कतिपयं कतिपयं कतिपयम् ॥ ४३२ ॥

लोभं कतिपयं कतिपयं कतिपयं कतिपयम् ।
लोभं कतिपयं कतिपयं कतिपयं कतिपयम् ॥ ४३३ ॥

निम्नलिखित कथनों में से सही कथन चुनिए।

संज्ञासूचकः संज्ञासूचकः संज्ञासूचकः

सद सदस्य सचिवीय समिति/सचिवीय समिति : २०१३

ये आदरणीय आचार्य जीका जन्मदिन है।

सि सत्यसाधना पुस्तक सविज्ञा व्यवस्था के अन्तर्गत राजस्व (अनुवि. ८)

काल्पनिक से (निःशुद्ध) काल्पनिक कीड़ा कीड़ा ।

मेरी मेरे मातृशक्ति विमलाब्जा हि मे मल्ल भुवने.

अस्य सोमो अहि सोमो यत्र स्यात् सोमसिद्धिमात्र ।

संस्कृत-भाषा-विभाग-प्रमुख-पद-परिचय-पत्र-२०२०-२१

आयुष्मान्महोदयः आयुष्मान्महोदयः श्रीमान् श्रीमान्

प्राचिन-संस्कृत-साहित्य-संस्कृत-विश्व-विद्यालय-मुंबई-४०००७५

अभ्यासप्रश्नोत्तराणि चैव समावृत्तिं लभेत् ॥

[illegible]

133

सर्वोपायसामर्थ्यात् सर्वे विद्यासमे मनुजः ।

सुवर्णेन सम्यग्वासाति इति मेवैवमस्तीति वाच्यम् ॥ ३४३ ॥

॥ अथर्ववेदः शास्त्रार्थः ॥

कषयति मे वासवोन्मदपीड कुरुर्जीव्यं(४) सन्ध्यायाम् अथैव ॥ ३३६ ॥

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

आ आचार्य के अतीव प्रशंसनीय हैं।

इसीम तान्त्रिकीकृतीद्वये किं कलहस्यमाद्य ३ विद्याः ।

आधम्यं यदि वा कर्म पुण्या वाच ह्यभिर्हर्मिहान् ।
सादृश्यो नाम राहोमि स्वधर्मं वाचमिहति ॥ ४४६ ॥

यस्य सौमित्रिके लोके सच दम्भः प्रतिहितम् ।
अन्धे तस्यसि मन्त्रेण यदि दम्भः न वाचयेत् ॥ ४४७ ॥

दम्भादुत्थं दम्भयति दुर्महा दम्भयन्ति ।
दम्भादुत्थान्धेन तस्मादुत्थं निदुर्ध्वा ॥ ४४८ ॥

तद्व्याप्य तुयो दम्भः दुर्ध्वान् निवात्येत् ।
धर्मो हि दम्भस्तेन बद्ध्वा निमित्तं दुरा ॥ ४४९ ॥

स मेतु म्वाप्यत कस्योऽप्युन्धेन कुतस्तुदिना ।
सम्भवेन ह्युनिना ससद्भावेन भीमता ॥ ४५० ॥

यथाज्ञानं यदुक्तं सच सदेवास्तुमानुचन ।
जगद्भयन्तेतस्माच्चथा तस्यकोपयत् ॥ ४५१ ॥

अवर्मादुत्थं स्वमकीर्तिं लोकाविनाशयत् ।
सम्भवेन दम्भेन सत्तु स्वमकीर्तिं जगत्तु ॥ ४५२ ॥

कस्यस्यमेव सादृश्यमविद्यायास्त्वयं विद्याम् ।
विद्यायैवेत्यस्य दम्भः काष्ठाभ्यस्तुत्या स्तुतः ॥ ४५३ ॥

देहादेरान्तरं यानि सुखिनीं परिहरेत् च ।
तस्मात् निवर्तते चाप्य सुखं देवायैवेत्यसि ॥ ४५४ ॥

परिहृत्यन्तस्तुत्यायै विद्याम् बहु वाचते ।
वाचयन्तु दुरयति नो तपीतो निर्भययन्ति ॥ ४५५ ॥

स्वभावादिदुर्मि न्येऽन्मनोऽज्ञानवन्मनि ॥
अनिवर्तते च सादृश्ये वा दुरा स परिकीर्तितः ॥ ४५६ ॥

दम्भादेश्वरवशातिं वाति तद्वत्तने ह्ययम् ।
 अरवीति हि निम्बल वतिः दम्भयते ह्ययम् ॥ ४५७ ॥

दम्भवालो हि वृत्तिर्जना वाक्यम् वेदिनीम् ।
 मन्त्राभयति मित्राणि अमित्राभयुदायति ॥ ४५८ ॥

कामदम् —

अनुबन्ध परीक्षणी देशकाली च नमस्त ।
 आराधनाभावात्तस्य दम्भ दम्भयेषु नास्तेत् ॥ ४५९ ॥

आम स्वयि तथायेषु ज्ञात्वा प्राप्तिं नम नम ।
 दम्भ सकल्पिताना आम-नमाह्वयिं नम ॥ ४६० ॥

दम्भवालो—

विद्वद्भक्त्यश्च वाग्दण्डी चमत्कारी चमत्कारः ।
 योग्या समस्तान् ज्ञानान् आराधयतादिभिः ॥ ४६१ ॥

वाग्दण्डीश्च स्वयं वेदं चतुषा वर्जितो दम् ।
 दुष्टये दीर्घविश्वं ज्ञात्वा सपरिकल्पयेत् ॥ ४६२ ॥

अवाधयतादिवाग्दण्डीपुस्तकं तत्र कथितम् निवाजयेद्वाग्—

दुक्तभुजोद्विगादिवाग्दण्डीपुस्तके दम्भयेत् ।
 विवादिनो गच्छन्वावाग् दीर्घविश्वं दम्भयेत् ।
 महाभाष्यपुस्तकाश्च चमत्कारं दम्भयेत् ॥ ४६३ ॥

द्विप—

मित्रादिषु वस्तुज्ञाने वाग्दण्डी विद् सपरिव ।
 दवाकं तत्र वाग्दण्डीपुस्तके वाग्दण्डीपुस्तके ॥ ४६४ ॥

अधार्मिक विधि वापेन्निगृहीतास्तव्यम् ।
निरोधेन बन्धेन विधिधेन वधेन च ॥ ४६५ ॥

दण्डनानामाह—

दण्डस्थानानि दण्डनं मनु स्वाधनुवीडनवीड् ।
त्रिषु वर्गेषु तानि शुभभावा आह्वयौ व्रजेत् ॥ ४६६ ॥

मान दण्डनानां पद—

उपनयनस्य विष्ठा इप्सी वादी च दण्डमण्ड ।
चतुर्णां च कर्षी च धन देहस्तयि च ॥ ४६७ ॥

वीर्यस्य पाशान्तिके दण्डा आह्वयस्य विधीयते ।
पुरुषाणां कर्षीनामा कारीणा च विधेयम् ॥ ४६८ ॥

अन्यथास्त्राह्वयानाहु सर्वगोस्त्रविधेयम् ।
मदध्व(स्वा)ह्वयस्य पश्चाच्च तदावा समाचरेत् ।
राष्ट्रादेन बहिः कुमान्तमपनमक्षयम् ॥ ४६९ ॥

पूर्वं धर्मजनुचरस्य शङ्को दण्डपरस्य च ।
चतुर्दिक्चर्चते लोक सर्वस्य आश्रयवाहय ॥ ४७० ॥

मातृपितृसमाह—

इव वसुधया देवी धर्मेण ससु धार्यते ।
पुत्र स गर्भे वैदेहत धार्यते द्विजातिभिः ॥ ४७१ ॥

अस्य सवयस्य लोकस्य सुखमत द्विजातयः ।
वाल्मीका अपत्येन पूजनीयाश्च सर्वथा ॥ ४७२ ॥

सुराणां सुसुराणां च सुरभीणां च पालनम् ।
कुमे कुमे च ये धर्मोस्तेषु धर्मेषु ये द्विजाः ॥ ४७३ ॥

आद्यस्य बाह्यैर्न्युक्ते पक्षिणीष्वथ बाह्यये ।

शोभिष्व नृपशङ्करैश्च शयनसुखाद्विशिष्यये ॥ ४७३ ॥

कविनिर्दिष्टास्य तासु दृश्यतापचरणावत्—

अत्रमा कान्धीयानां यत्र वैद-दन्तरा द्विजा ।

तु शान्ता दम्बपञ्चानां चोदमकविषां हि न ॥ ४७५ ॥

लो दीनयो मर्त्येण कर्मेदेकमनुग्रहेत् ।

हे मे दुष्ट स्वतो मार्गान्धयुत स्वापदेमधि ॥ ४७६ ॥

अवाचीयेषु चापेसु पापपुण्येषु कर्मसु ।

ब्रह्ममीदृशान्मया राजा दृष्ट दम्बेषु पापयेत् ॥ ४७७ ॥

कुलानि जातिष्वेकीष्वथ व्या-वायवदानि ।

नृपसर्गोन्मलितान् शान्वाविनये स्वापदेमधि ॥ ४७८ ॥

पिताचार्ये दुष्टभ्राता भार्यो पुत्र दुरीक्षित ।

वादन्ती नाम राज्ञोऽस्ति पर्माद्विचलित स्वरात् ॥ ४७९ ॥

दम्बदम्बपञ्चोदमा—

यो दम्बा दम्बपञ्चानां सम्याकपञ्चीष्व पापयेत् ।

इह स्वापदेमधिसौम्य सज्जनवराद्विधौ ॥ ४८० ॥

अदम्बान्दम्बपञ्चानां दम्बापक्षिणान्दम्बपञ्च ।

अपक्षो अद्वयमीति यत्तु चेह सप्यति ॥ ४८१ ॥

सज्जनमतेन दम्बस्य द्वेनियमा—

जातिस्वार्थदम्बाश्च दम्ब स्वाद्विशिष्य सुत ।

जातिस्वार्थदम्बादिषु सज्जनान् पक्षीतीति ।

जातिस्वार्थदम्बार्थदम्ब पक्षीस्वार्थदम्बश्च ॥ ४८२ ॥

अराजके हि लोकेस्मिन्कर्त्तव्यं विचरेत् यवम् ।
रक्षाधमस्य सिद्धस्य राजानमनुजस्यसु ॥ ४८३ ॥

इन्द्रानिहयमाकाशमग्निश्च वरुणस्य च ।
अग्निविषेऽप्योषेय मात्रा निर्द्वन्द्वं क्षाम्यती ॥ ४८४ ॥

सप्तदिशं सुरेन्द्राणां मात्राविक्रिमितो ब्रुव ।
तस्मादुपिधत्तेन सवभूतानि तेजसा ॥ ४८५ ॥

दृष्टमममनार्थाय राजा ब्रुव स्वयमुवा ।
देवमानानुवादाय सर्वभूतानुबन्धे ॥ ४८६ ॥

तेजसा सप्तु कश्चित्च कञ्चति कीदृशम् ।
तप्तु यवति लोकेस्मिन्नाया आस्करयन्मह ॥ ४८७ ॥

यदास्य दर्शनालोक प्रसादमुपपद्यते ।
नयमानन्दकारिन्वाक्यं यवति यन्मया ॥ ४८८ ॥

यथा यम पिबेद्भुञ्जी याति कालं निषच्छति ।
तथा राज्ञा विधातव्या प्रसादोद्भि यमव्रतम् ॥ ४८९ ॥

वरुणेन यथा पार्थिवेन्द्र एव प्रहृष्यते ।
तथा पापान्निहृष्टीयाद्वात्मनाद्भि मास्यम् ॥ ४९० ॥

यथा सद्योऽपि भूतानि यथा आस्यते स्वयम् ।
तथा सर्वानि भूतानि विजित पार्थिव व्रतम् ॥ ४९१ ॥

इन्द्रस्वार्केन वातस्य यमस्य वरुणस्य च ।
अन्धस्याग्ने पुष्पिण्यास्तु तेजोवृक्ष सूर्यधरेऽ ॥ ४९२ ॥

वार्षिकान्धतुरी मासान् यन्नेन्द्रोऽप्यभिषर्षति ।
तथाभिहर्षेन्मयै राजर्षे कलामिन्द्रव्रतं स्मृतम् ॥ ४९३ ॥

अष्टौ भाषा-पञ्चादित्यस्तौष इरानि रक्षितानि ।

तथा इत्येकं वायुर्दक्षिणमकथत हि तत् ॥ ४९३ ॥

अक्षिप्य सर्वभूतानि तथा वरति मातङ्ग ।

तथा चरि मवेदन्त्य इत्येतद्दि वायुतम् ॥ ४९४ ॥

ज्ञानाचारतश्च वृत्तं च कोके विवाद राजीविह्वले (१) समग्रम् ।

वृत्तयेषु दृष्ट परिहृतयेन वापत्तं पञ्चमम कङ्करीम् ॥ ४९५ ॥

दुवा(त्वा)दुवाद्युत्पन्नेन दुन्वाद्यामविक्रमिमतम् ।

अदुष्टवान् दुर्भीरप्ये वावा राजवत्तमा ॥ ४९६ ॥

य मन्त्राय न जानाति स्थाने दुर्भी तया क्षति ।

कोशे नमन्ने वृत्ते च न राजवत्तमिह्वले ॥ ४९७ ॥

पञ्चैतानि प्रमाणाणि पञ्चैतान् वदुनस्तपति ।

दुर्भी पञ्चैतानि च राजवत्तमिह्वले ॥ ४९८ ॥

न राज्यं ज्ञानमित्येव क्षतिप्रवृत्तमिह्वले ।

क्षिप्य इत्येकं क्षति जरा क्षतिप्रवृत्तमिह्वले ॥ ५०० ॥

प्रमत्ततेत्येकमिति प्रमाणावधिनोति य ।

न राजनीति रक्ष तेष्वी क्षीय तस्य विनश्यति ॥ ५०१ ॥

राज्यं पञ्चदुवादौ क्षति परिचयं यत्तम् ।

पञ्चदुवादौ क्षति क्षीयान्तिव यत्तं तुम् ॥ ५०२ ॥

यथा क्षुद्र समादये राजपुत्रानि यद्दुम् ।

यद्दुर्भीन्मनुष्यम् आदवावर्तिर्द्विषत ॥ ५०३ ॥

पुत्रं पुत्रं विधिनन्ति कुलक्षेत्रं च कारयेत् ।

माहाकार इवाराते न पञ्चदुवादौ ॥ ५०४ ॥

सुखादाशक्तिरेवमप्यभिहितान्निन्दन्सुखमर्थकम्
 योऽनुहृष्टमवसज्जानन्नुदयानिन्देवयन्महत् न ।
 सुखान्कण्डकिनेन वद्विनिमित्तम् ॥ गन्धान्मुहुः निधनम्
 माताकां इव प्रसीदन्निपुणो राजा विरे सन्महः ॥ ५०५ ॥

अथैव यदयमाकाशः न य सोदेव कल्पयन्निह ।
 सुखमिह स्वात्कलं कलितं योऽनुहृष्टमहः ॥ ५०६ ॥

यद्वत्ता मयसा राज्ञा यमसा य यद्विचरः ।
 प्रसादयति यो लोकः स लोकोऽनुहृष्टमहोदधिः ॥ ५०७ ॥

यमादनुहृष्टमिह सुखमिह सुख-यामानुजा इव ।
 स्वयमायामनि कर्तुं सम्पन्ना स यमिहीवते ॥ ५०८ ॥

निहृष्टैरामहं राज्यं प्राप्तं वा लोकं विजयते ।
 बाहुरग्रमिवासाय त्र्यम्बायवपरिधयः ॥ ५०९ ॥

धर्ममाचरता राज्ञः वद्विश्वात्मिमानसः ।
 यद्वत्ता यद्वत्तुल्यं य-ते भूमिर्वाणिनी ॥ ५१० ॥

अथ स-वद्वत्तो यमाः स्वयमुत्तिष्ठन् ।
 त्रिविधैरुते भूमिर्वाणी यममिवावृण्वन् ॥ ५११ ॥

अकार्यकलाज्ञीतः धनवाचा य विचर्यमाह ।
 अकाष्ठे कण्ठमेवायम् येन मायेन तन्निवेह ॥ ५१२ ॥

धर्मार्थं य वद्विचरन् स्वार्थिन्निदयमात्मानम् ।
 श्रीशायनमद्वयेन विद्य स यमिहीवते ॥ ५१३ ॥

वाकमाचरता यद्वत्तासि यममिह विराट् स श्रीशाली राज्यव्यापि ।
 वाचमो यमैस्तु ते वा-ते सम्प्रभितो माहमुद्विह * * * ॥ ५१४ ॥

यथा यथा हि युद्धं कल्पामि कुरुने कति ।
तथा तथैव सवाचा विभ्रमे वाच मध्य ॥ ५१५ ॥

भीमद्विष्टान्कल्पति वाचान्वाच्यवपते ।
दुःखाद् कुरुने सुखं सप्तमाच्यमितिहासि ॥ ५१६ ॥

समाध्य जीवु सप्त सवाच माहमे तम् ।
समाध्य जीवु आनय समाध्य ज्ञातिना वपम् ॥ ५१७ ॥

माहमेतु च वधीत जीवु ज्ञातिव जीवु च ।
दुःखादिषु कल वपु पुनराह वपति मे ॥ ५१८ ॥

पूमाचमे चवेतामि मरुते मरुतामि च ।
पुनराहुतेमुकानीव ज्ञातये वपवप ॥ ५१९ ॥

वनीत यथा वर्तन वा समममलमिहलया कतिहय च वर्त ।
मावाचारी मावया वाभित य सावाचार वापुवा वपुवेव ॥ ५२० ॥

दुःखतपुताकमे दुःखं वपकर दुःखम् ।
तपमादुत च वेतेत ज्ञातयार्थमपि वुद्धिमात् ॥ ५२१ ॥

वाक्यं तु या वादिघतेनुष्ठित यथाह वपति विदुमवमान ।
पताभिनामी ज्ञितकुलवापी त्याग्य कदा दुर्धर वप वप ॥ ५२२ ॥

कल वधीवध डोक वपवाचा निवोव मे ।
वप वापुवत नाम कनिष्ठ वपवपवत ॥ ५२३ ॥

अमानिवाची मरु त द्वितीय वपवपवत ।
दुर्धर वपवत तु वपमादुमनीचिभि (वा) ॥ ५२४ ॥

वपवप वपवत वापवपवतवत वपवत ।
अमितावत नाम वपवपुव वप वपवत ॥ ५२५ ॥

केन श्रेष्ठानि सर्वानि सङ्गृहीतानि मारज ।

सङ्गृह्यन्ते वरं केन तत्पञ्चावलम्ब्यते ॥ ५२६ ॥

अमोघं ॥ ॥ वस्य सत्य(य) कृन्वानुवेष्टितम् ।

आत्मप्रत्ययकोकृत्य सङ्गृह्यन्ते वसुधरा ॥ ५२७ ॥

अतिशङ्कीयकोशोनि लभते परिहारणम् ।

वृत्तिं ह्यमो दम कीच कारण वारमिहृता (?) ॥ ५२८ ॥

मित्रानां चावमिहोद् सविता समिव धियः ।

असवितापी दुष्टात्मा कुतश्चो विरपत्रय ॥ ५२९ ॥

हादृक्कृत्यधियो कोके वरंसीधो वस्यधियः ।

न हादृक्कृत्य(सत्य) मोक्षमयी वस्यता वर ॥ ५३० ॥

आहृताद्भिः यय तस्मात्तत्पञ्चविराद्भिः ।

यय श्री यय किन्मो वासो ययानुशासिता ॥ ५३१ ॥

मन्त्रानि केवला राजन् वस्यतस्मत्पुत्रा इव ।

न वृत्तिर्ह्युमन्त्रम्या वा वृत्तिः सत्यमावहेद् ॥ ५३२ ॥

हृत्वीरि बहुमन्त्रमयी च क्षया बुद्धिमावहेद् ।

न च क्षयी मन्त्रराज च क्षयी बुद्धिमावहेद् ॥ ५३३ ॥

क्षयः स इह मन्त्रमयी च क्षय-वा बुद्धिमावहेद् ।

सङ्गृह्यन्ते वसन्त केचिद् ययन्ति यमिनोचरे ॥ ५३४ ॥

ययवृत्ताभ्युनिर्वासाद् पुत्रराज् विवमयः ।

हावेत वर्धनीशक्तिर्न ह्युत्पन्नवाम्नायः यय ॥ ५३५ ॥

हृत्क्षुब्धिः च यमिन्द्र तस्मात्प्राप्तुं समानयः ।

हृत्क्षानि सह योजयानि हृत्क्षितिधरत्तर्बज ॥ ५३६ ॥

शमीधयः सङ्गृह्यन्ते संघीतिम् ययनम् ।

हातयत्तारयन्तीह हृत्क्षानि मन्त्रयन्ति च ॥ ५३७ ॥

मन्त्रभेदस्य चट् चाङ्गा ज्ञाता(ज्ञाता)भक्त्यापि वक्ष्येत् ।
अपराधनिवृत्तयश्च वक्ष्येतापि निःशङ्क ॥ ५३८ ॥

महत् तत्त्वमपिज्ञानमाकारं पञ्चमनस्यस्य ।
दुष्टाभासस्य विषमस्य वताचातुशतशयि ॥ ५३९ ॥

दुष्टावयवतानि वा ज्ञानस्य मनुष्यानि कदा क्व ।
शिवमन्त्रस्ये दुष्कं च शत्रुमपिनिवृत्ति ॥ ५४० ॥

न वै पुनर्मन्त्रिणां दुष्टावयवमन्त्रस्य च ।
धर्माधी केचित्तु शक्तयो दुष्टावयवमन्त्रस्य ॥ ५४१ ॥

शश्वोरसेचित्तं वैद्य धार्मिक विषयशक्तम् ।
मिथ्यास्य वक्तव्यस्य च सुदृढ परिचायकम् ॥ ५४२ ॥

इ कुलीन कुलीना जा मयादा वा न लङ्घयत् ।
परिचर्या सुदृढीमात् न कुलीन ज्ञान-कर ॥ ५४३ ॥

आयदा प्रतिकारशो लयात् दुष्टनिश्चयः ।
आनीति काचरीयता वरीयैव प्रदीयते ॥ ५४४ ॥

काम लक्ष्मणस्य न सुदृढमन्त्राचरत् ।
दु क्षातिमन्त्रशक्तस्य धार्मिकभक्त्यस्य च ॥ ५४५ ॥

न धीर्यसत्त्वशक्तस्य च ज्ञानादविनिर्गता ।
अन्यार्थमन्त्रिणां लक्ष्मणस्य शक्तिविषयः ॥ ५४६ ॥

यष्टाविमानि चैव जीवमानावर्तयति ।
न चातिमुक्तवाक्यस्य नात्यन्त निवृत्तिः च ॥ ५४७ ॥

दुष्टावयव जीवित-का श्री कर्माविद्यावर्तयति ॥ ५४८ ॥

अभिरुद्वलक्ष्मीकण विप्र कुन्दीपयति ।

चमोदि तस्य नयेन्त आनु यज्ञा यज्ञा यज्ञम् ॥ ५४९ ॥

अतिहृष्टाय वेधो स्तुर्धमस्याविरजोऽयम् ।

अस्त्रोऽर्धव्याजस्य ज्ञानमात्सु(स्म तेह) मन क(कु)ण्ड ॥ ५५० ॥

अविष्ट सुख शोच्य शोच्य त्रिभुवनमवयम् ।

निराह्वय यथा शोच्यता शोच्य राज्यमराजकम् ॥ ५५१ ॥

दम्भ दासहित विप्र ज्ञानस्य बुद्धिनिर्मिता ।

अध्वानमिता दास सुखस्य नमः जीवितम् ॥ ५५२ ॥

आज्ञा भूमि इति सप्तद्विजानेन कोऽयं शिव इति नद्वेष्टान् ॥

अथाह्वय इति ॥ ५५३ ॥ इति दम्भ कुन्दीपयति इति शङ्खम् ॥ ५५४ ॥

अधीत्य वेदान्तमिन्द्रोऽयं नास्तीति ह्य पक्षे यज्ञपितृ यज्ञाय ।

गौडान्ध्यायि ज्ञानगुणान्ध्यायि ह्य सप्तम इति च स्वमिति ॥ ५५५ ॥

यथायं बुद्धिः योऽयं त्वान् तस्य कुलह्वय ।

कुल योऽयं दम्भोऽयं बुद्ध्या सप्तपितृय ॥ ५५६ ॥

आनन्द —

सदाशास्त्रकामना काव्यानुसन्धितोऽयम् ।

सप्तमि इति नाह्वय योऽयं त्वान् तस्य ॥ ५५७ ॥

श्रीधरपुत्रपुत्रस्य उद्भवमवयवम् ।

सदाशास्त्रमिन्द्रोऽयं नमः कुलह्वयम् ॥ ५५८ ॥

वे दिशामि अध्वाने विदमिच्युति नमः कुलम् ।

धीनन्तोऽयं यथायं दक्षाने यथायम् ॥ ५५९ ॥

याने अध्वाने योऽयं याने ज्ञान विभूयते ।

सर्वत्रिधाप्रधान स्वाह्वये न विदमः कुलम् ॥ ५६० ॥

सर्वे च विजित्य श्रेष्ठं राज्यमाप्नुमहेव च ।

द्वैधीभावः सर्वत्र च बहुमुखः चिन्तावेत्तया ॥ ५६० ॥

वीर्यं धानस्यैव सर्वं बहुबलवत्तमम् ।

वीर्याः सर्वे परिष्कारं धुत्विजमादितमम् ॥ ५६१ ॥

अपि तुर्मितमस्तुर्वीर्येन सहदेव हि ।

पाराश्रित्यपविशत्यनुविशत्यसमाहृतम् ॥ ५६२ ॥

पटुः पशुतल्लभश्चाल्यस्त आशाकुलान्तरम् ।

मनुष्यं भोजनेऽप्यहमभिशिष्यमनं विवदम् ॥ ५६३ ॥

एवमादिषु जातसु जगन्नेषु समावृष्टम् ।

स्वर्गस्य साधुः श्रेष्ठं परमं च चानवत् ।

विशिष्टा देवावाहयन्ता वनं मङ्गलमिधिवे ॥ ५६४ ॥

निष्ठि विष्णुस्तपुस्तपः स श्रेष्ठिगर्भेऽवदत् ।

इत्यथ कुटुम्बेन हन्त्याप्यहोऽहं चालिषत् ॥ ५६५ ॥

उत्तराग्र्येण बालाग्र्ये कृतानि विविधानि च ।

त एव दिवसं मान्यं वदन्ति पूवः कृताः ॥ ५६६ ॥

ता कुम्भस्त्रीकृतस्य क्रीडोऽस्तुनवः स्वयम् ।

क्रीडो जाते कुम्भसाधुः पितृवद्विष्णुवद्वत् ॥ ५६७ ॥

ह्यधिर्मां पुनरी लोकेऽस्यमष्टमोऽयिरे ।

परिवाहोऽस्युक्तश्च पुनरेऽपामिमुखा वनः ॥ ५६८ ॥

आह्वयेषु शिष्योऽसौ च शिष्यासौ सतीक्षितः ।

पुम्भदमाया च कृत्या स्वयं ज्ञानवपरादुक्ता ॥ ५६९ ॥

द्वेषादनेन मुनिना मनुष्यं न दत्तं
 दुष्टेषु ते निवर्तितेषु मेव (१) ।
 स्वर्गार्थं भवति हि जडिनि त्वत्तत्ता कृतिर
 लोका वचन्तु विपुला सुखं पशुष्व ॥ ५७ ॥

स्वर्गेण नात्रा वदथ परिहृयस्ते कृष्णध्वज्या कृतिरा दक्षिणा ।
 निमित्तमात्रेण मन्त्राश्रयान्मुमुक्षुष्व पन्था समरे ज्वलन्तवत् ॥ ५८ ॥

द्विजा अपि न वपुर्जाति वा वनि मेव पापिन ।
 स्वात्मवर्धे साधन-साधनात्ता वदति पापि कैवलय ॥ ५९ ॥

इतस्तस्मै पुण्यं न धर्मयोगेन स्यात्तत्त ।
 चत्वारश्चाश्रमाश्रयस्य यो वृद्ध न पश्यायत ॥ ६० ॥

यदि सत्सङ्गस्य नास्ति जन्मी-
 र्धर्ममिति कुलज्जातान्वत प्रयातुम् ।
 जय सत्सङ्गसङ्गमेव जन्मी
 किञ्चित्ति मुपा नस्तिन वदत कुरु वद ॥ ६१ ॥

कुन्दी बाली न हन्तव्या मेव ली मेव वा द्विज ।
 दुर्गादूर्ध्वमुखधैव नवावर्त्तनीनि न यो वदेत् ॥ ६२ ॥

ब्राह्मणार्थं सकुलधै + विविक्तुष्व पु-व्यति ।
 आत्मानं पुनमुन्मुष्व स बह्नीन-तद्विज ॥ ६३ ॥

वदस्य पार्थिवि कृष्णाणि स्तु विन्दुष्वि सकुलधै ।
 तपसः सौष्ठवं लोकात् सर्वान्कामदुःखोन्मवान् ॥ ६४ ॥

वदस्य सधिर सात्रादाद्वयपु वचने ।
 वद तेवैव सक्तेन सर्वपापे सकुलधै ॥ ६५ ॥

त्वानेव स सदायाना सदायानाभुमिच्छति ।
 मन्त्र- कदाहीहीर्षा दक्षेपूर्वा कदाहिना ॥ ६६ ॥

अनामिक वक्रा हृषास्यो मोहान्मृचिदीरणि ।

तर्प्येव जायते भुमिर्द्विदीरान्न कथयन् ॥ ५८० ॥

वक्रापीडनम्लापात्तमुद्रया हृनाश्रय ।

तेन विव कुम्भ वावाचाग्न्यात् विनिवर्तते ॥ ५८१ ॥

भुमिर्निद्र द्विरग्न वा विग्रहस्य कष्टमायम् ।

मातवेकमपि वयेवा यत्त कुर्वाणकथयन् ॥ ५८२ ॥

हृषये संक्षिप्तव्याप्ति न विभ्राम ब्रजेद्विषो ।

राग्यहीनो(भो)-दृष्टं पुनः सञ्जन उपधिर्ज्ञ ॥ ५८३ ॥

हीनं राग्यावसाधाय यद्वासानपि कर्षयन् ।

काष्ठे काष्ठे च मतिमाद् नविष्टे-कुम्भार्णवम् ॥ ५८४ ॥

राग्यद्वयादि विनश्य पात्रद्वयमनामनम् ।

आमृतं तु भय दृष्ट्वा कर्तव्यमपीतवम् ॥ ५८५ ॥

स्वप्नाग्राग्रादि भासाय भवति हि निपर्वणे ।

मा न्न तान् वळे निपाया कथिषा दुर्जन जनम् ॥ ५८६ ॥

न हि दुर्लभद्वयाना वात् विविचरोदति ॥ ५८७ ॥

यानि मिश्रयामिनताका यत्त-भूषि संज्ञात् ।

लपि सदापकागति कर्तव्यपुष्पा-वशात् ॥ ५८८ ॥

पुष्टी कर्तव्यपुष्पाया विज्ञाते प्रत्युपनिषते ।

अनयो नक्षत्रकाशो हृदयाकोपसर्पते ॥ ५८९ ॥

न काठ सङ्गमादाय क्षिप्त कस्यापि कुलसि ।

काठस्य कष्टमेतद्विपरीतवर्त्तनम् ॥ ५९० ॥

न तु हृषान्महीवालो दूत कस्यापिदृष्टयि ।

दूत हृषा तु नरक कतिशे-मन्त्रिभिः सह ॥ ५९१ ॥

वरपतिद्विजकर्ता द्वेभ्यस्तु वारि लोके
 उपरपुद्गलकर्ता उपरमे वारिपते ।
 इति सृष्टि विराधे यत्मान यत्मान
 मधुमक्षद्विजकर्ता मधुमे वारिपते ॥ ५१२ ॥

य कश्चिन्मन्त्रकोटिकाभाभीषो नाम कुञ्जनाम् ।
 होतारमभिलिखन्तु सृष्ट्येव हि वाचक ॥ ५१३ ॥

सुधाकाशेन(वि)मिश्रतु त्वाद्भुताकारे सभाभौ ।
 इत्याकाराणि तत्पादयो सुधाकाशे सभाभौ ॥ ५१४ ॥

आसक्तयेव भजते सुपतिमनुष्यं विद्याविहीनमकुलीनमपक्वम् च ।
 योरेव सुमित्राभौ - - - - - पार्थिवोर्ध्वमि न वरिष्ठेष्टयति ॥५१५॥

एभिः सुधाभिः कञ्जुतामोचयति वारिम् ।
 कुलीनो वाहलीनो वा स शिरो भाजय वरेत् ॥ ५१६ ॥

धरतान्महालक्ष्मणसि वारिमन्त्रं यत्नतः ।
 वन्दामवाधं यत्नतः यमसि सति सुवती ॥ ५१७ ॥

आधाम्बुधवासेन पञ्चवर्गं यत्नतः ।
 मनुजैस्तदीनोपि चिरं यथाभि वरयति ॥ ५१८ ॥

अनुद्धिवाभिताना च कुलाज्जनपदाभिनाम् ।
 य हि सदा वारिः । कुलम पुष्टिं दधति ॥ ५१९ ॥

हनुमेतो(रा)ममर्ता कुलम् मधुमन्त्रभिः ।
 बुद्धिमन्त सृष्ट्येव विधाय हृदि क्रियन् ॥ ६०० ॥

करी विराधे यमने त्रिभुवनं वरुणक कर्मणि मित्रसुधे ।
 विद्यासु नासीन्मयेत् मन्त्रु यन्मन्त्रमस्मिन् य यमने कुपे ॥६०१॥

कोह की देशकाली समीरचमकुमा (किरव के सहाया
 का शक्ति कोमकुम्, पदमिह य किम्व कीदृशी) देशकालः ।

कपती को निबन्ध अविदित्यपनस्योत्तर किं तु मे स्वा-
विन्देन कार्येतिद्वयवाहितमवतः सपरी दुस्तरीत्या ॥६०२॥

वरास वरास च वरासव्यासने सिद्धम् ।
वरासव्यासने च वरा परिवर्तनम् ॥ ६०३ ॥

पनधान्यपरीतिषु विचयस्यव्यवहारम् च ।
आहारं पदवहारं च पनकलनं मुनीं वयम् ॥ ६०४ ॥

सुखं च परिवर्तनं सन्ध्या द्विपदं च ।
विचयं वाक्यस्योत्तरं अद्वयं वयम् च ॥ ६०५ ॥

कन्योप शत्रुशत्रुशत्रुशत्रु तथैव च ।
तुन तुन वयम् तस्मात्तुन व वयम् ॥ ६०६ ॥

अद्वयं वार्येतिद्वयस्योत्तरं च वयम् च ।
अद्वयं वयं वयं तस्मात्तुन व (व) वयम् च ॥ ६०७ ॥

वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् ।
वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् ॥ ६०८ ॥

विदुषाव्यवहारं विदुषाव्यवहारं विदुषाव्यवहारं ।
वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् ॥ ६०९ ॥

न वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् ।
वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् ॥ ६१० ॥

वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् ।
वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् ॥ ६११ ॥

वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् ।
वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् वयम् ॥ ६१२ ॥

राज्यं क्षीयन् दत्ता दानं परदम्भं न मुञ्चते ।
ब्रह्मचर्यं तपोमूलमेतद्वर्ज्यं च लक्ष्मणम् ॥ ६१२ ॥

क्षीयन्ते कर्मदानानि राज्ञा ह्येते बलिनिष्ठा ।
न क्षीयन्ते महादानमन्त्रय सर्वदोहिनाम् ॥ ६१३ ॥

राज्यं च सौख्यं भीमा कुले ज्ञानं सुदृढता ।
पाणिदण्डमायुसारीग्यं धर्मस्वीकृत्य हि ॥ ६१५ ॥

आकलय हि मनुष्याणां शरीरस्थीं महाशिरु ।
नाल्लज्जयमसक्तो बन्धु कृत्वा च नाशसीदति ॥ ६१६ ॥

उत्तमैः सह सयोगं पण्डितैः सह लक्षणा ।
अशुभैः सह सिञ्चन् कुलीना नाशसीदति ॥ ६१७ ॥

अर्थनाशं मनस्तापं दुष्टे दूष्करितानि च ।
क्षीयन्त्यानर्थं चापमानं क्षतिनाशं प्रकाशयेत् ॥ ६१८ ॥

पण्डिताश्च द्वितीयाश्च धर्मज्ञा सत्यवादिनः ।
बन्धनरथाणि निष्ठेदुर्बे ह्य राज्ञः क्षलं सह ॥ ६१९ ॥

अर्थहीनापि हि किं तत्र अन्धाक्षीपाजिनस्य च ।
न तेन सम्भवे स्वयं दानं बहुनापि वा ॥ ६२० ॥

अतिस्त्रीलघ्वप्रसङ्गात्ता विपत्तिर्नैव दूरतः ।
बलिष्ठा इव क्षुब्धानां मीनानां ह्यु जघान्ममि ॥ ६२१ ॥

क्षीयुः राज्यसु सर्वेऽपि स्वाध्यायि क्षत्रियवर्जैः ।
भावीदृष्टानि विभक्तानां न कर्तव्यं कथञ्चन ॥ ६२२ ॥

न जातु बन्धेद्विध्वंसं कथितेति हि बुद्धिमान् ।
अक्षौहस्यस्य कुत्सा बुद्ध्यामिन्द्रं पुरायभीत् ॥ ६२३ ॥

शरीरस्यैव सन्ध्याय न शिथिल्य प्रसाधयान् ।

तथा साध्यवृत्तयश्च यथा विप्रसक्तानुवाद् ॥ ६२३ ॥

मैत्रेयः सन्ध्यायैव सन्ध्याय न शिथिल्य प्रसाधयान् ।

तथा शिथिल्यप्रसाधयान् ॥ ६२४ ॥

ये चास्य भूमि शिथिल्य प्रसाधयान् ।

तथा शिथिल्यप्रसाधयान् ॥ ६२५ ॥

यथा न शिथिल्यप्रसाधयान् प्रसाधयान् ।

तथा शिथिल्यप्रसाधयान् ॥ ६२६ ॥

मैत्रेयः शिथिल्यप्रसाधयान् प्रसाधयान् ।

तथा शिथिल्यप्रसाधयान् ॥ ६२७ ॥

ये चास्य भूमि शिथिल्य प्रसाधयान् ॥ ६२८ ॥

यथा न शिथिल्यप्रसाधयान् प्रसाधयान् ।

तथा शिथिल्यप्रसाधयान् ॥ ६२९ ॥

मैत्रेयः शिथिल्यप्रसाधयान् प्रसाधयान् ।

तथा शिथिल्यप्रसाधयान् ॥ ६३० ॥

तृतीयोऽध्यायः

प्रकीर्णनीतिः

—॥॥॥॥॥॥॥॥॥

उक्तया धुनिविशेषां पुनस्तमुद्धये राजनीतिमनवयाद् ।

सुपति मिथकनीतिविशुभविनाशाय नम्यत विरसा ॥ १ ॥

क्षिप्र विजानानि विर दृष्टोति विज्ञाप्य पार्थ भवति च कामाद् ।

वाभस्तुष्टो ह्यवस्तुष्टो वैरया तत्रज्ञाप्य प्रथम पश्चिमतस्य ॥ २ ॥

वाप्राप्तमभिवाञ्छन्ति नष्ट लेभ्यस्तानी वाचिस्तुम् ।

आप्राप्तं न विस्तुक्षन्ति नरा पश्चिमस्तुष्टय ॥ ३ ॥

अपुनराभिषयकथा उक्तयान्प्रतिमावयाद् ।

आह्वय-पार्थवया च य स पश्चिमत सन्धये ॥ ४ ॥

रजसध य परिदण्ड्य वराधमनुतिष्ठति ।

मिथवाचरति मित्राधि यश्च मुह्य स उच्यते ॥ ५ ॥

अमित्र कुपते मित्र (मित्र) दृष्टोति द्विषन्ति च ।

कस्य पारधते मुह्य तमाहुर्लेहधेतमश्च ॥ ६ ॥

अनाहत समभ्येति अपृच्छा बहु भावते ।

अविश्वते विश्वसिति मुह्यता नराधम ॥ ७ ॥

एव नमावता दृष्टो द्विषीत्ये नोपलभ्यते ।

वदेन समया पुनस्तमश्चत मावते जन ॥ ८ ॥

साम्य दृष्टा न मान्यस्य क्षमा हि परम बलम् ।

अहमावाप्स्यद् दृष्टेरान्मान्य वाचि योजयम् ॥ ९ ॥

हे कवयत्री नमः कवयत्रीसिंहोदये महोदये ।

— ५५ —

यह भी एक पक्षपातपूर्ण दायित्व प्रतिनिधित्व है।

मिडल मन्त्रा कय कोय आरम्भ दीयसुजना ॥ १९ ॥

आर्त्तं उवाचि विद्वानि वसन्त विनाशिन्यतः ।

आह्वानाय धाम इति आह्वयैश्च विष्णुर्धाम ॥ २२ ॥

आपुनानामि पश्यन्तं आपुनानाम् विद्यामामि ।

इत्येते मित्त्या विद्या अमुसा अतिमिअहसि ॥ २५ ॥

महाभारतसि कृतस्य पाणिन्याम्यशुभासि ।

प्रस्तावोद्धारक याज्ञिक बन्धो मुद्रयता त्वनमयेत् ॥ १३ ॥

સાક્ષીગી સંવાદાલયની વાચક વિશ્વવેદી યોગ સંપીદસી :

म आभिर्भासी न च होमवर्त्तते कला न तस्मिन् विजयन्तीम्, (३) ॥ १५॥

अप्रचलितानि कार्याणि चो नाशयन्मुनिव्रति ।

॥ तथा विप्रविभक्त्यादुपको अविनाशमि ॥ २५ ॥

‘वैश्वदेव’ यः सर्वेभ्यः राज्ञः वाङ्मन्यः यः ।

विद्यालयात् सद्यः कीर्तिं ब्रूयात्तानुसु यः ॥ ६७ ॥

मिरर्भे कलहाह वाताह मययेन्मृदुधिमयम् ।

॥ इति श्रीसत्यतत्त्वसिद्धिस्तोत्रे श्रीगणेशोपनिषत् ॥ १८ ॥

विशेष विना का भी का विद्या सविना विद्या ।

राष्ट्रिय साङ्गठित्वन कीटुष्टी ता विरम्भता ॥ १५ ॥

आकारानिर्दिष्टा विज्ञाया आवश्येव नु ।

वेदाङ्गज्योतिषसिद्ध्यंशे ॥ २५ ॥

सिद्धमन्त्रौषध एव वृद्धचिह्नं च मनुजम् ।
सुबुधं सुबुधं चैव मन्त्रिणां प्रसादयेत् ॥ २१ ॥

तेषु बुद्धेषु दीपः स्याज्जलशेखरस्य भासः ।
सदा प्रसादनं तेषां जेवतामन्त्रिणां चरेत् ॥ २२ ॥

दुर्द्धिन्मनुजस्यैव कृत्स्नं कृतं दुर्धरेव ॥
विप्रमयीत मे शरीरं वसिष्ठमेव प्रमदयति ॥ २३ ॥

मातुः सर्वदुःखानामनष्टतां कृत्वा पुनः ॥ २४ ॥

अपुनः विनष्टो हन्ति दुःखान्मर्त्यं वराहस्य ॥
हृत्तं विप्रः कृत्वा कोपमाप्नोति दुःखरुद्धयम् ॥ २५ ॥

मानीषाद्विषये पुण्यान्धान्यवान्पुनराजमे ।
मित्रं चावलिच्छते च माया च विप्रवधाय ॥ २६ ॥

स्वामिनि तुष्टान्तरं कृत्वापि दुर्धरेव विनि कष्टये च ।
मित्रे चावुरधर्मं निरुद्धं -- सुखी भवति ॥ २७ ॥

उत्पाद्य तुष्टान्तरं कृत्वा पुनः च तेभ्योदुर्विधाव काचिद् ।
वधाने कुमारी वलिनाथ सर्वो अष्टमस्तौषधं सुनिर्मुक्तम् ॥ २८ ॥

पुण्यान्धं सयमो दास्यमप्रमादो दुष्टिं स्तुतिः ।
समीक्ष्य च समारम्भो वृद्धेषु च वलिष्यति ॥ २९ ॥

अग्निहोत्रेण विद्यां वदुर्ध्वमपानिकमेव च ।
श्रीर्षो वलिच्छतेन वा एव तेषु मनः कृत्वा ॥ ३० ॥

भ्यामेव द्वौषधं कुर्यात् सप्तमीप्रातः शीतस्य कुनोत्तिं सिद्धिं
उत्पद्य ॥ ३१ ॥

आर्तं वा वदि वा प्रसन्नं चरेद्य वलिं दास्यतः ।
एषि प्राधान्यमिच्छन् वलिष्यन् कुनोत्तमा ॥ ३२ ॥

वेदे गतिनि का रक्षा यथा रक्षन्मत्तमवत् ।

नर गतिरकायोधि यथा कानि न जीवति ॥ ३३ ॥

सुतथा दूतथा लोक यत्न विप्रवादिन ।

आदिपद न पदपद भास्य नन्ता न दुष्टन ॥ ३४ ॥

ज्ञानोपभोगाभावा वा मुहुरिषा न मुच्यत ।

ईसा हि पादि वा उन्मीलनम्नी कलमा योय ॥ ३५ ॥

विष ज्ञानात्ता योय न पुनर्विज्ञानम् ।

आयन्तुन्काहृष्यत उकिर्गिरिषो न तु वाणिभि ॥ ३६ ॥

वाणिषो न पदुष्येन पुनः न विप्रवादिनम् ।

त इहाप्यधवा सुधा नर सार्वभौमादुपान्त ॥ ३७ ॥

पुनो दको सार्वभौमी न विषा अरोमिता मित्रमुपान्तम् ।

आवा विनीता विप्रवादिनीय योयन नलोदुपान्ति यथा ॥ ३८ ॥

अविनीतो मुच्यतेन मुच्यतेदोता ॥ ३९ ॥

अविनयवती न आवा मन्त्रकष्टुहानि यन्तारि ॥ ४० ॥

कात्यायिषोऽय सार्वभौमादेऽयस्य देव नृपतय देवा ।

वाणिषद्वयविदुषा नु मित्र विमुक्तिना यथा यज्ञानि यज्ञम् ॥ ४१ ॥

पुन न कात्त न मुता न वस्या वावद्विषीय वद्वारिषेय ।

वतानि सप्त यज्ञानि सप्त नर मुच्येन यज्ञ नन्ति ॥ ४२ ॥

वाय्वा मन्त्रयन्त्रि कष्टुमे प्रीतिमुमे यज्ञा

विद्यायाऽयत्न सरोपिनि सरोपिनायान्त्रयम् ।

यत्कि मुक्तिनि उकिरान्तायने कर्त्तव्यमुक्ति कर्त्तुम् ।

पुन येन यज्ञानि मित्रमुपान्तम्नी योयन नर ॥ ४३ ॥

वडासु वल एवमेव कापो न किञ्चिदप्याप्तम कलनाम् ।
कडावडर्थादुपेन सम्बोधनध्वमासादिस्तुतमाङ्कम् ॥ ४१ ॥

दीर्घाभ्यास्तुतिविनयसति वनि वदुताभुते कलनाम्
विधा, नध्वनान्मुञ्च कलनापाप्तीत सल्लेखाननाम् ।
सर्वा पाद्वनपाप्तास्तुतिरननाम्नह मदासाधनाम्
की कर्मासनविह्वलानि कृषितपासाधनाम्नाङ्कम् ॥ ४२ ॥

उदितस्तुतिर वा कृता कर्तव्यज्ञानम्
परिणामिदन्तार्थो वल्लभ परिहरेत् ।
अतिरिक्तकुताना कलनामाविषय-
देवति वृद्धदाहे कान्तानुचो विनाङ् ॥ ४३ ॥

विषयि वेदमथाभ्युदये कला कसति काकपट्टा पुषि विह्वल ।
वदति वाविनति वमन कुता मकुतिमिद्विदि हि महाममाङ् ॥ ४४ ॥

वदिपुत्राणि वदीकन्तु मयदेकन कमला ।
साधनाध्वनयेव कान्ती वा विनाङ् ॥ ४५ ॥

अस्मिन्मन्त्रिपुत्रीनन्त्री पुत्रान्तु वकिनयीव ।
वद सल्ल(म्) कलनाङ्कन कव वल्लभाङ्कम् ॥ ४६ ॥

ताना सवनिहीनोनि सेव वेवाभुषाङ्किते ।
महामन्त्रीव नन्त्राङ्कन कलनाङ्कनाङ् ॥ ४७ ॥

मित्र मन्त्रवदना दिनु मयकल्लुम्न वदितीचर
कार्येन विह्वलाङ्कन पुषति वन्त्रानिदीव(र्व) १) सदि ।
कन्तु न कलना कुन मन्त्राङ्कितेव कवाविह्वल
विषयी वदिह रसेव कल्ल इतिन कुषाङ्कम् ॥ ४८ ॥

अर्धी साधनाङ्कितो निवलय कालानुता सान्द्रान्
कुम्भोऽर्धीविह्वल वदिनन कुलीनवदोने सदि ।

नि एव यथानुमना विकलता आकाशुरो मद्यावताम्
दुषावयिष्यत दुरीन्द्रवशा प्राचीनत कष्ट मुहु ॥ ५१ ॥

कीर्तिभूमिनाका पतिवसुमता द्विरद्वयाना धृति-
दग्गन्वा शिशवो बृहस्प कविता बुद्ध पसावो विराट् ।
विद्वान् सद्योभूताणि सरना सम्प्राप्तमिर्मुक्ता-
मुद्यान नगरस्य नाति कतिरा न्यायता (लघु) सता लघ्वनम् ॥ ५२ ॥

काव्यमन यथा कुषा कुषावयो दम्भन : स्य इमा
लापेन इमया बृहस्प नगरा ह्येन इमी नवीनवता ।
सदाभिन्नादिमा मद्य विषय लब्ध प्रजाविलभा
मावीमुद्यमनेन कष्ट कपेतिविद्या धर्मपुत्रति ॥ ५३ ॥

सूक्त आकाशवसुतो द्विजिह्वितिलभो मय्यपी धर्महीनो
दुःखा मापी बृहस्प प्रकृतिकुनय आकाशिकुमहीन ।
प्रजाहीनो मद्य क च कविचरयो नाभिक आकाशका
बुद्धो रानी वरिष्ठ क च युवावयमिधिगिराव्यप्रकार ॥ ५४ ॥

कविता दीवमन्वितामकुमारी राज्ञ यताय यताम्
सत्य सद्यश्चरयस्य सततिरसद्वयस्य वाग्यम्वर ।
आचारस्य मुदीलता नववता इति कृत्तरीकपता
रूपाया धनमुद्यतेमुद्यमत्त (तनि ?) आकाशिकोचयत्त (?) ॥ ५५ ॥

विद्वान्मदि नाभिक परमतो मापी बृहस्पो न्यपी
मिशुर्नोवपरा पतिवसुमता सूक्ष्म वापित्यकुम् ।
नि ह्य कतावलेय कुप्यति युवा बुद्धो विवादेवयो
वदन्ती इवमन्विद्य किमपर इव्यावय धनत्त ॥ ५६ ॥

का आका तुमिगमय किमपर प्राचीन कपति
का इति सम्यग्भुविर्निपुणता का यताय सति ।
क शूरी विजिवादिद्य विषयता काव्यता कि धनम्
विद्या कि सूक्ष्मयवातमान राज्ञ विद्याका कपत्त ॥ ५७ ॥

उद्योगिनः पुस्तकसिद्धयुषति लक्ष्मी—

देव प्रधानमिति कायुरुषा वदन्ति ।

देव विहाय कुतः पौरुषमात्मशक्त्या

यन्ने कृते यदि न विध्यति कोत्र दोषः ॥ ५८ ॥

लभेत शिकतायुः तैलमपि यन्वत् पण्डितम्

यथेष्टम्—

Notes

— 447 —

[K N = Kāṇḍakya Nīmatra. V D = Vāṇīśvaraśāstra. Pāṇini
M P = Mātṛya Pāṇini. M B = Mahābhārata]

CHAPTER II

- 4-6 — K N IV 14-16 V L. — लघुत्वात् 12.4. वशिष्ठसंहिता
12.5. निमित्तं च वशिष्ठ 12.6.
- 7a — K N IV 17a
- 7b — K N IV 18a
- 7c — K N IV 19a
- 8 — K N IV 20
- 9-14 — K N IV 4-9 V L. पुनः 12.9. काय 02 कायले
वशिष्ठ 12.12
- 15 — V D II 3.1
- 16-19a — V D II 3.3-6a V L. 12.14. लुप्ति 12.18
- 19b — V D II 3.7a
- 20a — V D II 3.7b
- 20b-24 — M P 210. 19-20 V L. लघु 12.22a, वल्लभ 12.24
- 25-29 — M P 215. 2-6 V L. II 24. 2-6
- 40 — Vāṇīśvaraśāstra I 312
- 41-43 — Mahā VII 41-43
- 47-59 — V D II 6.1-14 V L. — लघुत्वात् वल्लभ 12.43
लघुत्वात् च 3-7. वशिष्ठ 12.49. लघुत्वात्वात् लघु 12.50a
लघुत्वात् लघु 12.50b. लघुत्वात्वात्वात् 12.51a. लघु
लघुत्वात् 12.51b. लघुत्वात्वात्वात् 12.51c. लघुत्वात्वात्वात्
लघुत्वात् 12.51d. लघुत्वात्वात् 12.51e. लघुत्वात्वात् 12.51f. लघुत्वात्वात्
12.51g.
- 60 — K N XIV 25 V L. लघुत्वात् 12.2
- 64 — K N XIV 24a 25b 26b V I. लघुत्वात्वात्वात् 12.
a. लघुत्वात्वात् 12. b. लघुत्वात् 12. c.

- 45-47 — *Manu* VII 58-60-54
- 68 — *K. N.* IV 34 V L. *अपमि* in a
- 72 — *K. N.* VII 1 V L. *अदित* in b
- 73-78 — *M. P.* 119 3-7 V L. *विपरीत* *वर्णन* in 74b
वर्णन in 75b *अपि* *वर्णन* in 76b cf. also V D II
 6a 3-4a V L. *वि* in 74a *वैपरीत* *वर्णन* in 74b
वर्णन *वर्ण* in 75b *विपरीत* *वर्णन* in 76a, *वैपरीत* in
 77b
- 79-81 — *K. N.* VII 3-4 V L. *वर्णन* in 79a, *वर्ण* *वर्ण*
वैपरीत *वर्ण* *वर्णन* in 79b *वर्ण* *वर्ण* in 80b, *वर्ण*
वर्णन in 81b
- 92-94 — *K. N.* VII 5-8 V L. *वैपरीत* *वर्णन* *वर्ण* in 92a
- 95-96 — *K. N.* IV 42-43 V L. *वर्ण* *वर्ण* in 95a, which is
 rarely better than our reading *वर्ण* *वर्ण* in 95b
- 97-98 — *K. N.* IV 60-61 V L. *वर्ण* in 97a, *वर्ण* *वर्ण*
 in 97b
- 103b-106 — *K. N.* XIV 33-34 V L. *वर्ण* *वर्ण* in 103b, *वर्ण*
वर्ण in 104a
- 109-110 — *K. N.* VI 8-10 V L. *वर्ण* *वर्ण* *वर्ण* in 109a, *वर्ण*
 in 110a, *वर्ण* *वर्ण* *वर्ण* in 110b
- 111 — *Manu*, VII 74
- 112-113 — *M. P.* 117 5-6a V L. *वर्ण* *वर्ण* in 112a, V,
 D II 26, 5-6a
- 114 — *Manu*, VII 70 *M. P.* 117 6b-7a V D II 26
 6b-7a
- 151-156 — *M. P.* 117, 6b-9 V L. *वर्ण* in 115a, V D II
 26 7b-9
- 117 — *Manu* VII 76
- 118 — *M. P.* 118 38
- 119-120 — *M. P.* 117 10-42 V L. *वर्ण* *वर्ण* in 122a,
वर्ण *वर्ण* in 123a, *वर्ण* *वर्ण* in 123b,
वर्ण in 124b *वर्ण* *वर्ण* in 125b *वर्ण* *वर्ण*
 in 126a, *वर्ण* *वर्ण* *वर्ण* in 127a, *वर्ण* *वर्ण*

in 130b. क्व सः in 132a, विदुः क्वम् in 133b, क्वी
 सः in 134b. न चान्तोः पूर्वो विभ in 135b. कृदन्त in
 137a, लोपयन्त in 137b. लोपयन्त वदन्ति in 138a.
 For 138, M P reads — लोपयन्त वदन्त न कृदन्त वदन्ति
 सः । लोपयन्त न कृदन्त वदन्त वदन्ति सः । विदुः क्वम् वदुः क्वम्
 कृदन्त वदन्ति । वदन्त न कृदन्त वदन्ति वदन्ति न लोपयन्त ।
 कृदन्तम् and कृदन्त in 140b. कृदन्त न लोपयन्त
 लोपयन्त in 141a. our reading कृदन्त न लोपयन्त
 इत्यन्त न लोपयन्त in 142b, The order of vv 144-7
 differs in M P कृदन्त वदन्ति in 143a, विदुः क्वम् in
 143a. कृदन्तम् in 143b. 144b is a mere repe-
 tion of 143b. Also of v D II 36 10-43

151-154 — M P 217 84-87 V L क्वम् क्वम् in 151a. विदुः क्वम्
 क्वम् in 152a. क्वम् क्वम् in 153b. लोपयन्त
 वदन्ति in 153a. कृदन्त in 154d. obviously our
 reading is the correct one

155 — M P 218 39 v D II 34 38

182-186 — K N XIX 2a-5, V L क्वम् क्वम् in 182a. क्वम्
 क्वम् in 183b

188-190 — M P 215 8-10 V L क्वम् क्वम् in 188a

194-195 — M P 215 36-37 V D क्वम् क्वम् in 194a

196 — M P 215 38 V L विदुः क्वम् in a. क्वम्
 in b

203 — V D II 24 64b-65a क्वम् क्वम् in a. लोपयन्त
 in b. our reading is better of also M P 215
 81b-82a

204-207 — M P 215 90a-91a 92-94 V D II 24 63b
 64a, 65b-66a

208-210 — K N XIII 27-29 V L क्वम् क्वम् in 208b. लोपयन्त
 in 209a. क्वम् in 209b. क्वम् क्वम् in 210a

211 — K N XIII 30a 32. Perhaps लोपयन्त is to be
 read before v 208

216 — M P 215 11

- 219-220 — M P 215 34-35
 222 — Manus VII 146
 223 — M P 215 12 V L कृत्तलि in a, कृत्तल्लि in b
 224-225 — M P 215 14-15
 227-228 — K N V 21-22 V L बहुकमल कृष्टि in 227a, क्रीकमल in 228a
 229-234 — K N V 23-28 V L कृष्टि in 229a, बहुकमल निवे निवृत्तम in 230a, कृष्टि in 230b, कृष्टि वा कृष्टि वा 231b
 235 — K N V 28
 236 — M P 216 3 कृष्टि कृष्टि in b
 237-238 — M P 216 9 16 23
 243 — Manus VII 147
 244-247 — Manus VII 151-154
 251 — K N XII 47 V L कृष्टि-कृष्टि in a, कृष्टि-कृष्टि in b
 262-263 — K N XII 44a, 45b 45 V L कृष्टि-कृष्टि कृष्टि कृष्टि कृष्टि in 262a, कृष्टि-कृष्टि in 262b, कृष्टि-कृष्टि कृष्टि कृष्टि in 263b
 264-270 — K N XII 46-54 V L कृष्टि कृष्टि-कृष्टि in 265b, कृष्टि-कृष्टि कृष्टि कृष्टि in 266a, कृष्टि in 266b, कृष्टि in 267b, कृष्टि-कृष्टि-कृष्टि in 268a, कृष्टि-कृष्टि in 269b, कृष्टि-कृष्टि-कृष्टि in 270b. My suggestion that it is कृष्टि is not supported by the printed text. Nor is it absolutely necessary.
 271 — K N XII 54
 272-273 — K N XIII 1-2 V L कृष्टि कृष्टि-कृष्टि कृष्टि कृष्टि कृष्टि in 272a, कृष्टि in 272b
 274-275 — K N XIII 4 & 7 V L कृष्टि in 274a, कृष्टि-कृष्टि, कृष्टि-कृष्टि in 274b, कृष्टि-कृष्टि in 275b
 277-279 — K N XIII 11, 12, 14 V L कृष्टि-कृष्टि in 277a, कृष्टि-कृष्टि in 277b, कृष्टि-कृष्टि in 278a, कृष्टि कृष्टि-कृष्टि कृष्टि in 279

- 280-282 — K N XIII 22b III V L. कश्चिन्निर्वाणी नी in 280a.
 Head as instead of न in the text. लक्ष्मीय हारः
 in 280b. दृष्टव्य in 281a. कश्चिन्निर्वाणी नी in 281b. दृष्टव्य in 282a, कश्चिन्निर्वाणी नी in
 282a. लक्ष्मीय in 282b. कश्चिन्निर्वाणी नी which is better
 in 281b.
- 283 — K N XV 26 V L. लक्ष्मीय हारः in 283a.
- 284 — K N XV 27 and Manu VII 171.
- 285 — K N X 31 V L. कश्चिन्निर्वाणी नी in 285a.
- 286-288 — K N X 31-33 V I. कश्चिन्निर्वाणी नी in 287b. कश्चिन्निर्वाणी नी in 288a.
- 289 — K N X 33a.
- 290-294 — K N X 40-44 V L. कश्चिन्निर्वाणी नी in 290b. दृष्टव्य नी in 291a, कश्चिन्निर्वाणी नी in
 292b. दृष्टव्य नी in 293b. The commentary in
 the printed text. कश्चिन्निर्वाणी नी in 294a. कश्चिन्निर्वाणी नी in 294b.
- 295-300 — K N XI 4-9 V L. कश्चिन्निर्वाणी नी in 295b.
 कश्चिन्निर्वाणी नी in 296b. Head कश्चिन्निर्वाणी नी in 297a, नी
 कश्चिन्निर्वाणी नी in 297b. कश्चिन्निर्वाणी नी in 298b, नी
 कश्चिन्निर्वाणी नी in 299b. कश्चिन्निर्वाणी नी in 300b.
- 301 — K N XIV 10b-11a V L. कश्चिन्निर्वाणी नी in 301a.
 कश्चिन्निर्वाणी नी in 301b.
- 302-305 — K N XIV 13-17a V L. कश्चिन्निर्वाणी नी in 302a,
 नी in 303b. कश्चिन्निर्वाणी नी in 304a. कश्चिन्निर्वाणी नी in 305a.
 कश्चिन्निर्वाणी नी in 305b. कश्चिन्निर्वाणी नी in 305c.
- 306 — K N XIV 21 V I. कश्चिन्निर्वाणी नी in 306a.
- 307-309 — K N XIV 23b-24 V L. कश्चिन्निर्वाणी नी in 307a, नी
 कश्चिन्निर्वाणी नी in 308b. कश्चिन्निर्वाणी नी in 309a.
- 310 — K N XIV 31a-32.
- 311-315 — K N XI 41-46a V L. कश्चिन्निर्वाणी नी in 311a;
 कश्चिन्निर्वाणी नी in 311b. कश्चिन्निर्वाणी नी in 312a.

313b Read वत्स एवम् सुखम् वाचस्पतिं च ॥

314a वत्सवत् in 315a वत्सवत् in 315b

316a — K N XIV 47a V L वत्सवत्

316b — K N XIV 52a

317a — K N XIV 53a V L वत्सवत्

317b — K N XIV 58b

318-319 — K N XIV 59-60 V L वत्स वत्सवत् in 318a;
वत्सवत् in 318b वत्सवत् in 319b

320-323 — K N XIV 61-64 V L वत्सवत् in 321a;
वत्सवत् in 321b वत्सवत् in 322a, वत्सवत्
वत्स in 323b

324 — K N XIV 66

325 — K N XIV 67 V L वत्सवत् वत्सवत् वत्सवत्
in a वत्सवत् वत्सवत् in b

326-327 — K N XIV 67-68 V L वत्सवत् in 326a;
वत्सवत् in 326b वत्सवत् in 327b

328 — K N XIV 71a 71b

329-330 — K N XIV 71b-72 V L वत्सवत् in 329a;
वत्सवत् in 330a

331-334 — K N XIV 72-73 331b V L वत्सवत् in 331b;
वत्सवत् in 332b, वत्सवत् in 333a In the
printed text, the last two verses are construed
in the context of वत्स while in our book all the
four verses speak of वत्स

335 — K N XV 1 V L वत्सवत् in a I can
not guess what the third line was

336-337 — K N XV 2-3 The printed text of K N reads
वत्सवत् वत्सवत् for 336a V L वत्स
वत्सवत् in 336b, वत्सवत् in 337a

338 — K N XV 7 338a is the same as K N XV
7a, 338b however, seems to be made up of 7b

- 378-379 — K N XVI 18-19 + L. *सुखेति सुखं सुखं*
इति निमित्तमस्य in 379b. The latter half of
 379b corresponds with the latter half of K N
 XVI 21b. It is quite possible that the scribe
 of our MS may have led the intervening
 verses (i. e. K N XVI 19b-20 21a) through
 oversight. This is borne out by the fact that
 v 380 of our text is—K N XVI 22a.
- 381-393 — K N XVI 1-11 16b-17 V L. *सुखं सुखं* in
 381a. *सुखं सुखं* in 381b. *सुखं सुखं* in 382b.
सुखं सुखं in 383b. *सुखं सुखं* in 384a.
सुखं सुखं in 385b. *सुखं सुखं* in 386b. *सुखं सुखं* in 387a. *सुखं सुखं*
सुखं सुखं in 388a. *सुखं सुखं* in 389a. *सुखं सुखं*
सुखं सुखं in 390a. *सुखं सुखं* in 391a. *सुखं सुखं*
 in 392. *सुखं सुखं* in 393a.
- 394-409 — Yajñavalkya I 323-326 334-344 349-351.
- 414-423 — M P 120 14-15.
- 427 — M P 120 16.
- 428-422a — M P 120 22-25 V L. *सुखं सुखं* in 428a. *सुखं सुखं*
 in 428b. *सुखं सुखं* in 429b. *सुखं सुखं* in 430b.
- V D II 6a 22a-27a V L. *सुखं सुखं* in 431b.
 This appears to have been the reading of our
 MS.
- 433-436 — Manu VII 47-50 V L. II 6a 27-31.
- 439-451 — M P 120 28-27 29a-31a. *सुखं सुखं* in 439a.
सुखं सुखं in 440b.
- V D II 6a 27a-29a 31-32 V L. *सुखं सुखं* in
 439b. otherwise this agrees with M P.
- 433-435 — M P 121 7b-10a V L. *सुखं सुखं* in 434b. *सुखं सुखं* in
 435a.
- 436 — M P 121 2.
- 437 — M P 121 3b-4.

- 438 — M P 222 10 V L कल कल in a कल कल in b, कलकल in d Also—V D II 67-73 which agrees with M P
- 439 — M P 223 1 V L कृ वृ and कलकल in a
- 440-441 — M P 223 7-9 V I कल and कल in 440 कल in 441
- 442 — M P 224 1 V L कल कल in a कलकल in b
- 443 — M P 224 8 V I कल के कलकल in d
- 444 — M P 225 1
- 445 — M P 225 2 V L क कल in b
- 446-448 — M P 225 16b-17
- 449-450 — Yajñavalkya II 12-13
- 451-452 — K N XIV 36a-36b
- 453 — Yajñavalkya I 367
- 454 — Manu VIII 319
- 455-457 — Manu VIII 124-125
- 458a — Manu VIII 379a
- 479 — Manu VIII 378
- 480 — Yajñavalkya I 359
- 483-485 — Manu VII 3-5
- 486-488 — M P 226 1-3 9-12
- 489 — M P 227 117
- 490-500 — M B V 34 10-12
- 501-504 — M B V 34 15-18
- 505-511 — M B V 34 24-29
- 512 — M B V 34 42
- 513 — M B V 34 62
- 514 — M B V 34 80 in d read कलकल in 1
- 515 — M B V 35 41 V L कल के कल in b
- 516 — M B V 35 51
- 517 — M B V 36 58
- 518 — M B V 36 61
- 519 — M B V 36 69
- 520 — M B V 37 7
- 521 — M B V 37 19

- 527 — M B V 37 2b
 528-529 — M B V 37 52-5a
 527 — M B V 38 26 Read *सिद्धिनिर्णय* in a
 528-530a — M B V 38 57b-5d Read *सर्ग* *गु* in 528b
 529b-531a — M B V 38 28
 531b-532a — M B V 38 43
 532b-535a — M B V 39 6-8 Read *सर्ग* for *गु* in 532b
गु for *सर्ग* in 533 *ग* *सर्ग* *गु* *सर्ग* in 534a
 535b-536a — M B V 39 18b-19a
 536b-537 — M B V 39 19b-24
 538-541 — M B V 39 27b-41a
 542-544 — M B V 39 40b-48a
 544 — M B V 39 55b-56a
 545-548 — M B V 39 61b-62 64-66a
 549-551 — M B V 39 75b-78a
 552 — M B V 39 83
 553 — M B V 40 8 Read *सर्ग* *सर्ग* in b, *गु* in c
सर्ग in d
 554 — M B V 40 26
 555 — K N I 22
 556 — K N I 48
 558 — K N III 30
 561-565 — K N XVIII 50-54
 568 — M B V 39 61
 569 — *Manu* VII 89
 603-604 — K N IX 53 64
 608 — *Manu* VII 111
 620 — *Manu* VII 115

